

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

*Матеріали Регіонального
науково-практичного семінару,
присвяченого 25-ій річниці
прийняття Конституції України*

(Дніпро, 17 червня 2021 р.)

Дніпро
2021

УДК 340+342+343

Т 30

Схвалено

*Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 10 від 17.06.2021)*

Т-30 Теорія та практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. 25-й річниці прийняття Конституції України (м. Дніпро, 17 черв. 2021 р.) ; уклад. І. О. Смірнова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 116 с.

ISBN 978-617-8032-29-6

Збірник містить матеріали Регіонального науково-практичного семінару, в якому взяли участь учені, практичні працівники органів представники органів публічної влади, правозахисних організацій Дніпропетровської області, а також здобувачі вищої освіти.

Тематика публікацій охоплює актуальні проблеми сучасного конституціоналізму, зокрема: Конституції України в історичному та сучасному вимірі; Основного закону держави як об'єкта порівняльно-правових досліджень; Конституції України як суспільного договору і основи національного законодавства; законодавчого конституційного процесу в Україні як правового підґрунтя для проведення необхідних реформ.

Матеріали заходу можуть бути використані в науково-дослідній роботі та освітньому процесі ЗВО, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Редколегія не несе відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

канд. юрид. наук **К. В. Бахчев** (голова); д-р. юрид. наук, проф. **В. О. Боняк** (заст. глави); канд. юрид. наук, доц. **А. В. Самогуга**; канд. юрид. наук, доц. **І. А. Сердюк**, викладач кафедри **І. О. Смірнова**

ISBN 978-617-8032-29-6

© ДДУВС, 2021

© Автори, 2021

З М І С Т

Боняк В. О. Конституційна модель форми державного правління Української держави (1990-2021 рр.)	7
Кучук А. М. Конституція: аксіологічний вимір	12
Сердюк І. А. Юридична форма конституції як суспільного довогору з погляду теорії джерел права	14
Сердюк Л. М. Зміни до Конституції України 1996 року та їх соціально-правові наслідки	17
Христова Ю. В. Законодавча ініціатива народу: перспективи запровадження в Україні	23
Жеглінська Т. О. Медична допомога: сучасний концепт	24
Лавренко Д. О. Конституція України як основа державотворчого процесу: сучасний вимір	26
Лантух І. С. Відображення міжнародно-правових стандартів захисту прав людини в Конституції України	28
Смірнова І. О. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головний обов'язок України як правової держави	32
Глуховеря А. В. Джерела мусульманського права	34

Нестерцова-Собакарь Є. А. Правова природа публічної служби та її співвідношення з іншими різновидами службової діяльності	36
Бахчева А. К. Принципи європейського і національного права	40
Луценко Д. В. Проблема міграції як соціального явища	43
Бортник Д. В. Запобігання булінгу як фактор забезпечення прав дитини	45
Махтура К. С. Захист прав дитини в Україні: проблемні питання	47
Кондик Г. В. Зміст і значення положень Конституції Пилипа Орлика (історико-правовий аспект)	50
Єсипенко А.М. Права і свободи громадян за Конституціями УРСР 1937 та 1978 рр.	53
Коптєв О. С. Ідея українського державотворення в конституційних законах та проектах Конституцій УНР 1918 року	55
Лукомська А. А. Сучасний стан забезпечення прав людини в Україні	57
Лантух І.С., Попко С.В. Конституційний процес у незалежній Україні	59
Комар А. О. Конституції держав як об'єкт порівняльно-правових досліджень	62
Аділова Р. К., Новікова М. М. Конституційні витоки захисту особистих немайнових прав фізичної особи	65

Маринець В. І., Новікова М. М.

Проблеми реалізації конституційного принципу
гендерної рівності під час проходження служби жінками
в органах Національної поліції України 67

Меркулов М. О.

Тлумачення поняття реалізація норм права в сучасній правничій науці 69

Трень Т. О.

Плшюралізм підходів до визначення поняття
«законодавчий конституційний процес» 74

Денисов О. Є.

Конституціоналізм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку 78

Голобородько В. В.

Підходи до визначення поняття стандарти доказування
у доктрині кримінально – процесуального права 82

Денисов О. Є.

Допустимість як законодавчо визначена властивість доказів 84

Кир`янова В. О.

Доктринальні підходи до розуміння предмета
доказування у кримінальному провадженні 87

Маляренко С. А.

Особливості доказування під час судового розгляду 90

Матвієнко Є. І.

Стандарти спрощеного провадження у кримінальному судочинстві 94

Плескачова В. В.

Доказування на стадії апеляційного оскарження 96

Савела Є. А.

Сутність і значення провадження у Верховному Суді 99

Сердюк І. А., Чепеляк К. В.

Особливості доказування у кримінальному провадженні,
що здійснюється на підставі угод про визначення винуватості
між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим,
а також примирення між потерпілим чи підозрюваним /обвинуваченим103

Шевцова Д. І.

Кримінальне провадження у формі приватного
обвинувачення: питання законодавчої регламентації105

Загоровська І. О.

Конституція України як суспільний договір:
актуальні питання модернізації109

Сароян Р. М.

Концептуалізація верховенства конституції:
науковий дискурс та правова традиція110

Гречишкін І. К.

Конституційно-правове регулювання
народної законодавчої ініціативи: зарубіжний досвід113

Боняк В. О.
*завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1990–2021 рр.)

Автором визначено за мету з'ясувати особливості конституційної моделі форми правління сучасної Української держави.

Форма правління, як справедливо наголошував А. Георгіца, це саме той ключ, за допомогою якого і можна аналізувати систему органів державної влади, що встановлена конституцією відповідної держави [1, с. 141].

Слід відзначити, що з проголошенням Декларації про державний суверенітет України та здобуттям незалежності проблема реформування державної влади набувала неабиякого значення. Зводилася вона до двох складових: яка форма правління є найбільш прийнятною для нашої держави і яким чином мають бути розподілені владні повноваження між різними органами державної влади на всіх рівнях, в першу чергу – між президентом, парламентом, урядом [2, с. 578].

Відзначимо, що до початку 90-х рр. ХХ ст. Українська РСР (як складова СРСР) за формою правління була республікою, що базувалася на системі рад – органів народного представництва, що були поєднані субординаційними зв'язками на основі принципу демократичного централізму [2]. Водночас, уже у другій половині 80-х рр. ХХ століття в умовах перебудови та нового мислення чітко почала проявлятися некомпетентність цих органів, їх недемократичність, відірваність від народу та ін.

Зі здобуттям незалежності України виникла нагальна необхідність у кардинальній перебудові механізму держави на основі принципу поділу влади. Вперше цей намір українського парламенту було проголошено у Декларації про державний суверенітет України 1990 р., де у розділі III «Державна влада» зазначалося, що державна влада в Республіці здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів здійснюється Генеральним прокурором Української РСР, який призначався Верховною Радою Української РСР, був відповідальним перед нею і тільки їй підзвітний. Розділом IX «Зовнішня і внутрішня безпека» було визначено, що Українська РСР має власні внутрішні війська та органи державної безпеки, підпорядковані Верховній Раді Української РСР [3].

Прикінцева частина цього документу містила положення про те, що Де-

кларация є основою для нової Конституції та законів України. Тобто, саме цей правовий акт став поштовхом для внесення у 1990–1995 р.р. змін до Основного Закону держави 1978 р.

Відповідно до внесених змін у Конституцію України 1978 р.:

- Верховна Рада України набула конституційно-правового статусу органу єдиного органу законодавчої влади (ст. 97);
- Президент України – статусу глави держави і глави виконавчої влади України (ст. 114-1);
- Кабінет Міністрів України (Уряд України) – органу державної виконавчої влади України (ст. 115).

Згідно з внесеними до Конституції України 1978 р. змін, Кабінет Міністрів України (ст. 117) був підпорядкований Президенту України, підзвітним і відповідальним перед Верховною Радою України; Верховна Рада України могла виразити недовіру окремим членам Кабінету Міністрів України або в цілому Кабінету, що тягло за собою їх відставку. Кабінет Міністрів України мав право скасовувати акти міністерств України та інших підвідомчих йому органів (ст. 121); об'єднувати і спрямовувати роботу міністерств України, інших підвідомчих йому органів [4].

6 серпня 1994 р. Президентом України було підписано Указ №429/94 «Про заходи щодо здійснення структурних змін та забезпечення керівництва у сфері державної виконавчої влади», відповідно до якого глава держави самостійно визначав основні напрями діяльності Кабінету Міністрів України та пріоритетні питання, які потребують першочергового вирішення, а найбільш важливі питання, що розглядалися Урядом, вирішувалися за безпосередньої участі глави держави. Президент був наділений правом затверджувати порядок денний засідань Кабінету Міністрів України і положення про міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади, керівники яких входили до складу Уряду [5]. Таким чином, в вищезазначений період главою держави була здійснена спроба будувати державний апарат за моделлю президентської республіки.

8 червня 1995 р. відбулося підписання Конституційного Договору між Верховною Радою України і Президентом України «Про основні засади організації і функціонування державно влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». Відповідно до цього документу відбулося подальше розширення повноважень глави держави: Президент України визначався не тільки главою держави, але і главою державної виконавчої влади України, що здійснював її через очолювані ним Уряд – Кабінет Міністрів України та систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади (ст. 19) [6].

Стосовно поділу повноважень між Верховною Радою України та главою держави, то Конституційний Договір не тільки відобразив всі вище зазначені повноваження Президента, але й закріпив його повну самостійність у формуванні внутрішньої політики держави та відповідних виконавчих структур – за

рахунок звуження компетенції парламенту, глава держави отримав можливість практично самостійно формувати всю систему органів виконавчої влади і призначати їх керівників, до яких, за виключенням прокуратури, відносилися всі органи охорони правопорядку. Відповідно до вищезазначеного Договору, Україну за формою правління у зазначений період можна вважати президентською республікою.

Отже, у перші п'ять років незалежності нашої держави було закладено підвалини республіканської змішаної форми правління, що відповідала демократичним традиціям і тяжіла до президентської республіки.

Прийняття у 1996 р. Парламентом України Конституції – Основного Закону держави і суспільства – ознаменувало якісно новий період розбудови незалежної держави. З огляду на принцип поділу державної влади, систему органів державної влади склали: Верховна Рада України (Парламент), Президент України (Глава держави), Кабінет Міністрів України (Уряд) – вищий орган у системі органів виконавчої влади, Верховний Суд України –

найвищий судовий орган в системі судів загальної юрисдикції, Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні. Тобто, було започатковано нову форми правління, яка за всіма своїми параметрами тяжіла до напівпрезидентської (змішаної, гібридної) республіки. Віднесення нашої держави до напівпрезидентської республіки може бути обґрунтоване як установчими повноваженнями представницьких органів державної влади (Верховної Ради України, Президента України) щодо формування уряду (Кабінету Міністрів України), так і відповідальністю уряду перед Президентом України, підконтрольністю і підзвітністю його Верховній Раді України та главі держави.

Конституційно було закріплено повноваження Президент України щодо: призначення за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України; припинення повноважень Прем'єр-міністра України та прийняття рішення про його відставку (п. 9 ч.1 ст. 106); призначення за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади (в тому числі й керівників центральних органів, що належать до органів охорони правопорядку) та припинення їх повноважень на цих посадах (п.10. ч.1 ст. 106); призначення за згодою Верховної Ради України на посаду Генерального прокурора України та звільнення його з посади (п.11 ч.1 ст. 106). Також Глава держави: утворював, реорганізовував та ліквідував за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади (п.15 ч.1 ст. 106); був Верховним Головнокомандуючим Збройних Сил України; призначав на посади та звільняв з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснював керівництво у сферах національної безпеки та охорони держави (п. 17 ч. 1 ст. 106); очолював Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ч. 1 ст. 106).

Главу держави – Президента України було конституційно визначено Головою Ради національної безпеки і оборони України; він же формував її персональний склад, до якого за посадою мали входити Голова Служби безпеки України та Міністр внутрішніх справ України. Було закріплено, що рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України (ст. 107 Основного Закону). Також главі держави ввірялися повноваження щодо присвоєння вищих військових звань, вищих дипломатичних рангів та інших вищих спеціальних звань і класних чинів (п. 24 ч. 1 ст. 106).

Конституційно було визначено, що Кабінет Міністрів України є відповідальним перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених ст.ст. 85, 87 Основного Закону (ч.2 ст. 113); складає повноваження перед новообраним Президентом України (ч.1 ст. 115).

Отже, у 1996 р. конституційно було визначено конституційний механізм формування системи органів охорони правопорядку, за яким державні органи були наділені вищезазначеними установчими повноваженнями. Більше того, такий механізм передбачає узгодження позицій і координації зусиль при досягненні поставлених завдань. Підтвердженням цьому слугують й положення ч. 4 ст. 106, які передбачають необхідність скріплення деяких актів Президента України підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання (контрасигнація).

Відповідно до пропозицій другого Президента України Л. Кучми щодо перетворення політичної системи України на так звану «парламентсько-президентську республіку», де Кабінет Міністрів і голова уряду мали б більший обсяг повноважень, а повноваження Президента України було б конституційно звужено, 8 грудня 2004 р. парламентом було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України». Згідно з внесеними змінами, відбувся перерозподіл владних повноважень між Президентом України та Верховною Радою України. Зокрема, зазнали зміни положення п. 12 ст. 85 Конституції України, відповідно до яких до повноважень Верховної Ради України було віднесено: призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України та інших посадових осіб, звільнення зазначених у цьому пункті осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України.

Зазнали змін і конституційні повноваження Президента України щодо формування уряду, а саме: а) був змінений порядок призначення Прем'єр-міністра, а саме – Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України подання про його призначення Верховною Радою України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції (п. 9 ч. 1 ст. 106); б) глава держави призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України (п.11 ч. 1 ст. 106); в) Президент України вносить до Вер-

ховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України (п.14 ч.1 ст. 106). Інші повноваження, що викладені в пунктах стст. 106 і 107 Конституції України залишилися без змін.

Було змінено і ч. 2 ст. 113 Конституції України, відповідно до якої Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Основним Законом. Тобто, суттєво змінився зміст ч. 1 ст. 115 Основного Закону – законодавець визначив, що Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України. Стаття 116 Конституції України була доповнена двома положеннями щодо повноважень Кабінету Міністрів України: 1) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади (п. 9¹); 2) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України (п. 9²).

Однак зміненій конституційною реформою 2004 р. формі правління судилося функціонувати зовсім недовго – вже 30 вересня 2010 року рішенням Конституційного Суду України вона була визнана неконституційною через порушення процедури внесення змін до Основного Закону; відбулася реставрація «первинної» моделі республіканської форми правління, котра була започаткована ще в 1996 р. [2, с. 628].

У 2014 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», тобто окремих положень Конституції України 2004 року [7].

Отже, ретроспективне дослідження конституційної моделі форми правління Української держави у період 1990 – до сьогодення дозволяє виокремити декілька етапів її еволюції:

1. 16 липня 1990 р. – 28 червня 1996 р.р., коли відповідно до поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову було започатковано нову систему державної влади.

2. 28 червня 1996 р. – 8 грудня 2004 р. – характеризувався перерозподілом установчих повноважень у частині зменшення обсягу повноважень Верховної Ради.

3. 8 грудня 2004 р. – 30 вересня 2010 р. – відбувся подальший перерозподіл установчих повноважень між Президентом України і Парламентом та Кабінетом Міністрів України, де значна частина повноважень із формування органів виконавчої влади, що раніше за конституційною моделлю належали Главі держави, відійшли до Верховної Ради України та Уряду.

4. 30 вересня 2010 р. – 22 лютого 2014 р. – відбулася реставрація конституційної моделі 1996 року, що знову продемонструвало ключове становище глави держави – Президента України, щоправда, зі збереженням і вагомої

ролі парламенту держави.

5. Останній етап (22 лютого 2014 р. – до сьогодні) характеризується тими ж особливостями, що й третій етап. Водночас, сучасний період відзначається тенденцією до подальшого посилення громадського контролю за порядком формування і діяльності органів державної влади.

1. Георгіца, А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. Тернопіль: "Астон", 2003. 432 с

2. Серьогіна С.Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики : монографія / С.Г. Серьогіна. Харків : Право, 2011. 768 с.

3. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР* . 1990. № 31. Ст. 429.

4. Конституція (Основний Закон) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888>

5. Про заходи щодо здійснення структурних змін та забезпечення керівництва у сфері державної виконавчої влади [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 6 серпня 1994 р. №429/94. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/429/94/>

6. Про основні засади організації і функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України [Текст]: Конституційний Договір між Верховною Радою України і Президентом України від 8 червня 1995 р. *Голос України*. 1995. 10 черв. (№ 106).

7. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014, № 11, ст.143.

Кучук А. М.
*професор кафедри права
та методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного
університету ім. А.С.Макаренка,
доктор юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Двадцять п'ять років тому в Україні було прийнято Конституцію. В конституційному праві розвинутих держав Конституція розглядається як акт установчої влади народу, завдяки якому і відбувається наділення повноваженнями органів публічної влади з метою забезпечення правопорядку в суспільстві, утвердження людських прав. Наголошу, що саме такий концепт закладено і у Конституції України, відповідно до ст. 3 якої «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Однак, на жаль, доводиться констатувати, що у свідомості українців сприйняття Конституції мало змінилось. В умовах радянської держави Кон-

ституція сприймалась суто як декларація, фасад, лозунги для держав, які мали бути приєднані до радянського «блоку». Основним регулятором суспільних відносин вважались закони та більшою мірою підзаконні нормативно-правові акти, які містили «алгоритми дій», «механізми реалізації» положень, викладених у законах.

У цьому контексті варто погодитись з вітчизняною вченою О. Мінченко відносно того, що «симулякр «права людини=результат доброго волевиявлення держави» (як наслідок, маємо такі оксюмори та атавізми, як «пересічний громадянин» (це при тому, що відповідно до ст. 3 Основного Закону України саме людина є найвищою соціальною цінністю), «рівність для рівних» (згадаємо, зокрема, той факт, що для українського суспільства ніби не викликає заперечення правильність і справедливість положення, закріпленого у ст. 24 Конституції України щодо рівності, однак лише варто згадати про гендерну рівність, як це викликає не те, що несприйняття, а й явний спротив» [2, с. 109-110].

За даними оціологічної компанії Active Group (2020 рік) лише 15% українців вказали, що уважно читали і добре знають Конституцію. 42,3% респондентів читали лише окремі положення Конституції, 24,1% «щось колись читали, але на сьогодні вже не пам'ятають», 16,8% – не читали, а 1,8% – не змогли відповісти [3].

За даними Центру політико-правових реформ (2021 рік), яким у співпраці з Реанімаційним Пакетом Реформ було проведено всеукраїнське опитування населення України, присвяченого питанням ставлення громадян до Конституції «46,6% відповіли, що ніколи не читали її, а ще 9,6% – читали про Конституцію у ЗМІ», «відсоток тих, хто назвав джерелом влади президента, зріс на майже 5% - до 34%. Відповідно, зменшилася кількість громадян, які назвали джерелом влади народ», «змінилася кількість людей, які вважають, що органи влади не можуть порушувати Конституцію України за будь-яких умов, – у 2015 році таких було 73,5%, зараз – загалом 59,8%» [4].

У демократичних державах, як було вказано вище, Конституція – це не «Основний закон», а своєрідний суспільний договір між народом та публічною владою. У вітчизняній правовій науці і до сьогодні доволі часто Конституція називається саме як «Основний закон» (відзначимо, що сам текст Конституції містить цей термін – «Основний Закон України», однак, його сприйняття має враховувати низку аспектів: по-перше, це історичні особливості прийняття Конституції, коли переважна більшість і депутатів, і населення, і юристів були «виховані» в дусі радянської ідеології; по-друге, фактичною відсутністю досліджень видатних західних конституціоналістів, низький рівень володіння іноземною мовою науковцями і т.п.; по-третє, саме буквальним сприйняттям означеного конституційного терміну.

Додамо, що в Конституції є низка термінів, які «відкидають» її прогресивний зміст до кінця 18 століття: маю на увазі термін «права людини та громадянина» та «права та обов'язки людини і громадянина». Від яких захід-

на правова культура відійшла ще на початку другої половини ХХ століття, майже 100 років тому.

А також наголосимо, що саме на відповідність Конституції перевіряються закони, тому цілком зрозумілим є вислів, що Конституційний Суд є судом над законами. Відтак, Конституція – це не основний закон, а акт установчої влади народу.

Таким чином, як бачимо, питання сприйняття Конституції, відношення українців до Конституції (як і будь-якого іншого народу) є показником цінностей суспільства.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Мінченко О.В. Юридіко-лінгвістична теорія правознавства: дис. ...д-ра юрид.наук: 12.00.01. Київ, 2020. 452 с.

3. Переважна більшість українців вважають, що знати Конституцію України треба, але лише 15% її знають – опитування. URL <https://ua.interfax.com.ua/news/political/670371.html>.

4. Майже половина громадян України не читала Конституцію – дослідження. URL <https://dif.org.ua/article/mayzhe-polovina-gromadyan-ukraini-ne-chitala-konstitutsiyu-doslidzhennya>.

Сердюк І. А.

*доцент кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЮРИДИЧНА ФОРМА КОНСТИТУЦІЇ ЯК СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ З ПОГЛЯДУ ТЕОРІЇ ДЖЕРЕЛ ПРАВА

З погляду філософії будь-яке явище державно-правової дійсності розглядається як діалектична єдність його змісту та форми. Не є винятком і конституція, зміст якої все більше вчених розглядають як суспільний договір, тобто прояв загальної волі. У зв'язку з цим виникає питання про відповідність такому змісту юридичної форми Основного Закону держави.

Коротко охарактеризуємо концепцію суспільного договору французького мислителя Ж.-Ж. Руссо, відображену в його праці «Про суспільний договір, або Принципи політичного права» (1762 р.).

Концепція суспільного договору за Ж.-Ж. Руссо зводиться до таких положень: Кожний з нас передає до загальної скарбниці і ставить під вище керівництво загальної волі свою особистість і всі свої сили, в результаті чого для нас усіх разом кожний член перетворюється на невід'ємну частину цілого. ... Це Ціле отримує в результаті такого акта свою єдність, своє загальне Я,

своє життя та волю. Це особа юридична, яка утворюється відповідно в результаті об'єднання всіх інших, колись іменувалась Громадянською спільнотою, нині ж іменується Республікою, або Політичним організмом: його члени називають цей Політичний організм Державою, коли він пасивний, Сувереном, коли він активний, Державою – при співставленні його з йому подібними. Що до членів асоціації, то вони в сукупності отримують ім'я народ, а окремо називаються громадянами, які беруть участь у верховній владі, і підданими, котрі підкоряються законам Держави [1, с. 222-223].

І хоча в сучасних умовах концептуальні положення суспільного договору зазнали суттєвих змін головним чином через отримання особою високого ступеня автономності відносно громадянського суспільства та держави, незмінною залишилась природа цієї угоди, сутність якої знаходить свій вияв у загальній (спільній, суспільній) волі.

Способом розв'язання поставленого нами питання стане використання пізнавальних можливостей таких категорій діалектики, як зміст і форма.

Будь-який предмет, явище або процес має свій зміст і належну йому форму. Немає змісту без форми, так само, як і немає форми без змісту. Водночас, кожний предмет, явище або процес має специфічний зміст і відповідну йому форму [2, с. 173].

У філософії під *формою* розуміють спосіб існування й вираження *змісту*, тобто певним чином упорядкованої сукупності елементів та процесів, що утворюють предмет. Поняття форма використовується також у значенні внутрішньої організації змісту, і в цьому сенсі проблематика форми отримує подальший розвиток у категорії структура.

Будь-яке цілісне утворення з необхідністю має як свою зовнішню, так і внутрішню форму. *Зовнішня форма* – це вираження зовні цілісного утворення, що є чимось самостійним відносно змісту. *Внутрішня форма* – це структура, спосіб організації, певна упорядкованість частин цього цілого, що є складовою його змісту [2, с. 188-189]. Крім зовнішньої та внутрішньої форм в теорії джерел права розрізняють іще й *юридичну форму*, під якою розуміють офіційну назву документу.

Використання гносеологічних можливостей вищезгаданих категорій діалектики по відношенню до досліджуваного явища правової дійсності дозволяє з'ясувати його зміст та форми. Зміст конституції складає сукупність нормативних і ненормативних приписів, що є відображенням волевиявлення громадянського суспільства. Зовнішньою формою вираження та закріплення цієї волі є юридичний документ, який має назву конституції (юридична форма). Внутрішню форму цього матеріального носія правової інформації, як правило, утворюють такі його структурні елементи, як преамбула, розділи, статті, частини статей, пункти тощо.

І якщо зовнішня та внутрішня форми конституції не викликають якихось заперечень, питання юридичної форми може бути предметом наукового дискурсу. Підґрунтям для нього слугують ті положення теорії джерел права, що

розкривають юридичну природу нормативно-правового акта і такого його різновиду, як закон, а також нормативно-правового договору (договору з нормативним змістом) і такого його різновиду, як конституційний договір.

Під нормативно-правовим актом пропонуємо розуміти забезпечене з боку держави волевиявлення уповноважених суб'єктів правотворчості (народу, органів публічної влади й окремих посадових осіб цих органів, а також керівників інших державних організацій, наділених правотворчими повноваженнями), об'єктивоване в офіційному юридичному документі, що здійснює регулятивний та/або охоронний вплив на поведінку праводієздатних суб'єктів шляхом встановлення, зміни, скасування чи конкретизації правових норм, спричиняє юридичні наслідки та сприяє утвердженню правопорядку [4, с. 47].

Закон, як джерело права, на нашу думку, являє собою нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий в особливому порядку колегіальним представницьким органом державної влади (Парламентом) або безпосередньо народом (шляхом референдуму), що містить правові норми, які здійснюють регулятивну або охоронну функцію на основі своєї відповідності тенденціям розвитку суспільних відносин, суспільним потребам та інтересам [3, с. 72].

Нормативно-правовий договір – це документально оформлене спільне, узгоджене рішення двох або більше сторін, яке містить норми права. Одним із його різновидів є конституційний договір, що, як правило, укладається при створенні федеративної держави і є джерелом галузі конституційного права [5, с. 203].

Аналіз вищенаведених суджень свідчить про те, що зміст нормативно-правового акта та закону, як одного з його різновидів, складають правові норми як відображення волі уповноважених суб'єктів правотворчості (народу, органів публічної влади й окремих посадових осіб цих органів, а також керівників інших державних організацій, наділених правотворчими повноваженнями). Що ж до змісту нормативного договору, то його також утворюють норми права, проте вони виражають спільне, узгоджене рішення двох або більше сторін, які є учасниками договірної правотворчості. Оскільки конституція визначає характер правових відносин між особою, суспільством і державою, саме вони є сторонами і основними бенефіціарами суспільного договору.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що юридичному документу, який містить правові норми, що виражають спільне, узгоджене волевиявлення цих суб'єктів права, більшою мірою відповідає офіційна назва не конституція чи Основний Закон держави, а конституційний договір.

І хоча практика конституційної законотворчості переважної більшості держав світу свідчить про те, що її результати, як правило, об'єктивуються в юридичній формі конституції, в новітній історії незалежної України 8 червня 1995 р. мав місце факт укладення Конституційного Договору між Верховною

Радою України і Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України», який дозволив подолати політичну кризу, що виникла в результаті протистояння двох загальнодержавних представницьких органів державної влади.

1. История политических и правовых учений : хрестоматия / под общ. ред. Г. Г. Демиденко. Харьков : Факт, 1999. 1080 с.

2. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) : монографія. Москва : Аванта +, 2001. 560 с.

3. Сердюк І. А. Закон як філософська та загальнотеоретична категорія: питання взаємозв'язку та взаємозумовленості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 62-72.

4. Сердюк І. А. Поняття та особливості нормативно-правового акта. *Науково-теоретичний журнал «Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка»*. 2017. № 2. С. 40-47.

5. Теорія держави і права : підруч. / за ред. Ю. А. Ведернікова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 480 с.

Сердюк Л. М.
*доцент кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗМІНИ ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Представники доктрини конституційного права з огляду на такий критерій для видової диференціації категорії конституція, як порядок внесення до неї змін, відносять Основний Закон Української держави до різновиду жорстких. Це означає, що Конституція України з-поміж інших законів вирізняється підвищеною стабільністю, а внесення до неї змін і доповнень, як правило, свідчить про намір суб'єкта законотворчості здійснити певні реформи, на які є суспільний запит. При підготовці тез цієї доповіді автор поставив за мету оцінити соціально-правові наслідки внесених Верховною Радою України змін до Конституції Законами України № 2222-IV від 08.12.2004 р. [1], № 1401-VIII від 02.06.2016 р. [5], № 2680-VIII від 07.02.2019 р. [6], адже саме ці нормативно-правові акти вищої юридичної сили послугували правовою основою для трансформації форми правління в Україні, реформування правосуддя в нашій державі, а також обрання стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноат-

лантичного договору.

Що ж до інших законів України (№ 2952-VI від 01.02.2011р. [2], № 586-VII від 19.09.2013 р. [3], № 742-VII від 21.02.2014 р. [4], № 27-IX від 03.09.2019 р. [7]), то вони торкалися питань визначення строків проведення чергових виборів представницьких органів публічної влади, контрольних повноважень Рахункової палати щодо надходження коштів до Державного бюджету України та їх використання, відновлення дії окремих положень Конституції України зі змінами, внесеними Законами України № 2222-IV від 08.12.2004 р., № 2952-VI від 01.02.2011р. та № 586-VII від 19.09.2013 р., а також скасування депутатської недоторканності, відповідно.

Оцінка соціально-правових наслідків таких змін фактично дає відповідь на питання про ефективність ухвалених Парламентом рішень, тобто співвідношення між очікуваними та реальними їх результатами. Соціальна ефективність визначається позитивними змінами в різних сферах суспільного життя, але передусім тих, які потребують своєї модернізації. Що ж до правових наслідків, то вони пов'язані зі зміною правового статусу суб'єктів, як тих, котрі забезпечують проведення реформ, так і тих, у чий інтерес проводяться ці реформи.

Коротко про сутність реформ. Законом України № 2222-IV від 08.12.2004 р. було внесено зміни до розділів IV «Верховна Рада України», V «Президент України» та VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», що мали на меті трансформацію існуючої на той час президентсько-парламентської республіки у парламентсько-президентську. Задля цього було перерозподілено правоустановчі повноваження Парламенту та Президента щодо формування Уряду, а також передбачено конституційно-правову відповідальність останнього перед Верховною Радою України [1].

І хоча політико-юридичні події 2010-2014 рр., пов'язані з намаганням В. Януковича через Конституційний Суд України узурпувати державну владу, підтвердили правильність ухваленого Парламентом рішення про зміну форми правління, питання збалансованості повноважень Верховної Ради України та Президента України в механізмі поділу державної влади дотепер залишається відкритим.

Закон України № 1401-VIII від 02.06.2016 р. за задумом законодавця мав стати конституційно-правовою основою для проведення реформи правосуддя, ухвалення нового закону про судоустрій і статус суддів, який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

Найбільших змін зазнали розділи VIII «Правосуддя» та XII «Конституційний Суд України», а розділ VII «Прокуратура» хоча й був виключений із тексту Основного Закону держави, проте його норми, щоправда в дещо зміненій редакції, знайшли своє закріплення в 131-1[5].

З-поміж новел розділу VIII «Правосуддя» на особливу увагу, на нашу

думку, заслуговують такі:

потенційна можливість визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду;

утворення, реорганізація і ліквідація суду законом;

визнання найвищим судом у системі судоустрою України Верховного Суду;

визнання потенційної можливості дії відповідно до закону вищих спеціалізованих судів;

визначення як підстави для звільнення судді з посади порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна;

підвищення кваліфікаційних вимог до кандидата на посаду судді, в тому числі чітке визначення вікових меж; тепер на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою;

зміна порядку призначення на посаду судді, що передбачає конкурсний відбір;

визнання конституційною засадою правосуддя не підкорення судді закону, а керування верховенством права; включення до основних засад судочинства розумних строків розгляду справи судом як важливої процесуальної гарантії прав людини і громадянина;

наділення суду контрольними повноваженнями щодо виконання ухвалених ним рішень;

встановлення розміру винагороди судді законом про судоустрій, що є важливою гарантією його незалежності;

утворення Вищої ради правосуддя шляхом реорганізації Вищої ради юстиції і наділення її такими повноваженнями:

вносить подання про призначення судді на посаду;

ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;

розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;

ухвалює рішення про звільнення судді з посади;

надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;

ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;

вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;

ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;

- здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України;

12) суттєве звуження повноважень прокуратури, яка має здійснювати:

- підтримання публічного обвинувачення в суді;
- організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом;

13) доповнення цього розділу Конституції ст. 131-2, норми якої гарантують незалежність адвокатури, а також виключно адвоката наділяють правом здійснювати представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення [5].

Щодо розділу XII «Конституційний Суд України», то його новели зводяться до такого:

звуження обсягу повноважень Конституційного Суду України в частині офіційного тлумачення законів України. Відповідно до ч. 1 ст. 147 та п. 2 ч. 1 ст. 150 Основного Закону Української держави єдиний орган конституційної юрисдикції здійснює офіційне тлумачення Конституції України;

заміщення вакантних посад суддів Конституційного Суду України на конкурсних засадах у визначеному законом порядку;

підвищення кваліфікаційних вимог до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України; суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності;

встановлення розміру винагороди судді Конституційного Суду України законом про Конституційний Суд України, що є важливою юридичною гарантією його незалежності;

визначення меж імунітету та індемнітету суддів Конституційного Суду України. Відповідно до ч. 3 ст. 149 Конституції без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

А згідно з ч. 4 цієї ж статті суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку;

чіткого визначення підстав для припинення повноважень судді Конституційного Суду України та підстав для звільнення судді з посади, а також наділення цього органу судової влади повноваженням ухвалювати рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України;

7) віднесення до компетенції Конституційного Суду України вирішення

питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [5].

Оцінюючи соціально-правові наслідки вищезазначених змін до Основного Закону держави необхідно виходити з того, що реформа правосуддя станом на сьогоднішній день є незавершеною, а отже, об'єктивно не може мати того позитивного ефекту, на який сподівався законодавець і якого очікувало громадянське суспільство. Більше того, на фоні численних корупційних скандалів, фігурантами яких є судді, а також юридично небездоганних рішень Конституційного Суду України, в результаті яких окремі високопосадовці уникли кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної інформації, рівень довіри населення до судової влади залишається вкрай низьким. Доволі негативним є і відношення громадян до отримуваної судьями грошової винагороди, що не лише різко контрастує з доходами значної частини наших співвітчизників, але й виглядає необгрунтованою з огляду на результаті діяльності суддів. Підриває довіру до судової влади і стан виконання ухвалених національними судами рішень, який залишається незадовільним. Недосконалою, з огляду на високі ризики ухвалення необгрунтованого рішення через корпоративну солідарність, є процедура надання згоди Конституційного Суду України на затримання або утримання під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом судді, який вчинив кримінальний злочин.

Не можна не відзначити і певні позитивні зміни. Йдеться передусім про запровадження в Україні інституту конституційної скарги, що розширює можливості судового захисту конституційних прав людини, порушених у результаті застосування в остаточному судовому рішенні в її справі закону України, що суперечить Конституції України.

Законом України № 2680-VIII від 07.02.2019 р. було внесено зміни до Преамбули, розділів IV «Верховна Рада України», V «Президент України», VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» та XV «Перехідні положення» Конституції України, що не лише підтвердили європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, але й створили умови та усунули перешкоди для реалізації такого курсу. Зокрема, п. 5 ч. 1 ст. 85 Конституції України Парламент наділяється повноваженням визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; б) ч. 3 ст. 102 Основного Закону Президент України визнаний гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північ-

ноатлантичного договору; в) згідно з п. 1-1 ст. 116 Конституції України Уряд забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; г) п. 14 розділу XV «Перехідні положення», що допускав можливість використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України, взагалі втратив чинність [6].

Позитивно оцінюючи кроки чинної української влади щодо реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, все ж зауважимо, що така перспектива є доволі невизначеною. Підтвердженням цьому слугують не лише заяви окремих єврочиновників, але й відсутність дорожньої карти, яка б передбачала визначення конкретних поетапних кроків, які б наближали нашу державу до членства в ЄС та НАТО.

1. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08.12.2004 р. № 2222-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text> (дата звернення: 09.06.2021).

2. Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 01.02.2011р. № 2952-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2952-17#Text> (дата звернення: 09.06.2021).

3. Про внесення змін до статті 98 Конституції України : Закон України від 19.09.2013 р. № 586-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-18#Text> (дата звернення: 09.06.2021).

4. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21.02.2014 р. № 742-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text> (дата звернення: 09.06.2021).

5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 09.06.2021).

6. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> (дата звернення: 09.06.2021).

7. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) : Закон України від 03.09.2019 р. № 27-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#Text> (дата звернення: 09.06.2021).

Христова Ю. В.
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА НАРОДУ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку громадянського суспільства в Україні становлення народу як нового суб'єкта законодавчої ініціативи сприятиме утвердженню відповідальної перед людиною правової держави.

Принагідно зауважимо, що цей інститут не є новелою для вітчизняного конституціоналізму. Зокрема, ще Конституцією Української Народної Республіки (1918 р.) було передбачено право виборців-громадян Республіки, в числі не менше 100 тисяч, вносити законодавчі проекти на розгляд парламенту (ст. 39) [1].

Після проголошення незалежності України питання законодавчої ініціативи народу знову стало предметом обговорення в процесі формування сучасного вітчизняного конституціоналізму.

Так, у Проекті Конституції України (1992 р.) було запропоновано передбачити право народу на законодавчу ініціативу (ст.156) шляхом внесення до Національних Зборів відповідного законопроекту від імені не менше 300 тисяч виборців, який мав би розглядатися у пріоритетному порядку (ст.157) [2].

В остаточному тексті проекту нової Конституції України, опублікованому в 1993 році, право законодавчої ініціативи народу ще було передбачено (ст. 117) [3], проте воно так і не знайшло належної підтримки Верховної Ради України в процесі прийняття чинної Конституції (1996 р.) [4].

Попри цей факт питання законодавчої ініціативи Українського народу не тільки не втратило своєї значущості й актуальності, а навпаки – набуло нових стимулів у сучасних умовах державного та політичного розвитку задля розширення системи форм безпосередньої демократії.

Право народної законодавчої ініціативи передбачено Конституціями багатьох європейських країн, наприклад, Швейцарії, Італії, Австрії, Польщі, Фінляндії, Латвії та має багаторічну практику реалізації.

Таким чином, виокремлення позитивних і негативних аспектів зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання, а також практичної реалізації права законодавчої ініціативи народу, як і результати аналізу вітчизняного історичного досвіду, вказує на доцільність визначення як кількісних, так і територіальних ознак суб'єкта народної законодавчої ініціативи задля її ефективної практичної реалізації в Україні.

1. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text> (дата звернення: 01.06.2021).
2. Проект Конституції України : в ред. від. 1 лип. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2525-12#Text> (дата звернення: 01.06.2021).
3. Проект нової Конституції України : в ред. від 26 жовт. 1993 р. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1993.html> (дата звернення: 01.06.2021).
4. Конституція України : станом на 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30, ст. 141.

Жеглінська Т. О.
*викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

МЕДИЧНА ДОПОМОГА: СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету розкрити зміст поняття медичної допомоги. В Конституції України закріплено, що «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [1].

Зміст права на медичну допомогу розкривається в статті ст. 284 ЦК України «Право на медичну допомогу»:

1. Фізична особа має право на надання їй медичної допомоги.
2. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років і яка звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій.
3. Надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, провадиться за її згодою.
4. Повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитися від лікування.
5. У невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю фізичної особи, медична допомога надається без згоди фізичної особи або її батьків (усиновлювачів), опікуна, піклувальника.
6. Надання фізичній особі психіатричної допомоги здійснюється відповідно до закону. Поняття «медична допомога» не знайшла нормативного закріплення, а наявні наукові визначення не характеризуються єдністю [2].

З метою висвітлення змісту поняття «медична допомога», орган конституційного контролю в Україні скористався граматичним аналізом однієї зі складових однойменного терміна. У лінгвістичному аспекті слово «допомога» означає сприяння, підтримку (фізичну, матеріальну, моральну тощо) в

чому-небудь, захист кого-небудь, порятунок у біді; робити певний вплив, що дає потрібні наслідки, приносить полегшення, користь, зокрема виліковувати; дію, скеровану на підтримку/реалізацію чийх-небудь запитів або потреб у чому-небудь за певних обставин.

Раніше нами зазначалося, що нормативна дефініція терміно-поняття «медична допомога» сформульована суб'єктом законотворчості в такий спосіб: це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями й патологічними станами, а також вагітністю та пологами [3, с. 59].

У енциклопедії державного управління за редакцією Ю. Ковбасюка міститься таке трактування терміна «медична допомога»: це лікувально-профілактичні і реабілітаційні заходи, здійснювані при виношуванні вагітності, пологах, хворобах, травмах та ушкодженнях [4, с. 378].

О. Прасов визначає право людини на медичну допомогу як її права на комплекс заходів, спрямованих на оздоровлення та лікування у стані, що на момент їх надання загрожує життю, здоров'ю і працездатності, які здійснюються професійно підготовленими працівниками [5. С. 5].

В. Віткова, визначає поняття «право на медичну допомогу» у такий спосіб: це ціннісно значимі і формально визначені, гарантовані суспільством і державою можливості кожної фізичної особи щодо отримання від закладу охорони здоров'я комплексу лікувально-профілактичних заходів, які надаються професійно підготовленими медичними працівниками з метою збереження життя та відновлення здоров'я на підставах і в обсязі, визначених чинним законодавством, а також спрямовані на відновлення працездатності [6. С. 4].

В. Ковригіна при розгляді права людини на медичну допомогу розглядає його загальні та спеціальні можливості.

Загальними є: охорона здоров'я, медична допомога (зокрема безоплатна), медичне страхування, безпечне для життя і здоров'я довкілля, відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, вибір методів лікування, вибір лікаря (проведення консилиуму лікарів) та лікувального закладу, згода або відмова від лікування, відкрита й конфіденційна інформація про стан власного здоров'я (дотримання лікарської таємниці), медична експертиза, а також права пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні тощо.

Спеціальні можливості залежать від напрямку медичної діяльності й передбачають право на інновації. Йдеться про можливості медико-біологічного експерименту, репродуктивних технологій, донорства, терапевтичного клонування, корекції (зміни) статі, оскарження неправомірних рішень і дій працівників закладів та органів охорони здоров'я, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю, захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я, а також можливостей пацієнтів у сфері естетичної хірургії та в разі трансплантації органів [7, С. 227].

Таким чином, враховуючи вищенаведені доктринальні підходи до розу-

міння досліджуваного нами поняття вважаємо, що сучасний концепт «медична допомога» має охоплювати собою діяльність професійно підготовлених медичних працівників закладів та органів охорони здоров'я, яка складається з комплексу цілеспрямованих заходів із профілактики й охорони здоров'я, діагностики, лікування та реабілітації у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами.

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 03.06.2021).

2. Цивільний Кодекс України: Закон України від м. Київ 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.06.2021).

3. Жеглінська Т.О. Зміст поняття «Право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування»: постановка проблеми. *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav.* 2019. № 4 (113). С.57-63. DOI: <https://doi.org/10.33270/01191134.57> (Index Copernicus International Республіка Польща).

4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.- ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с

5. Прасов О. О. Право на медичну допомогу та його здійснення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». Харків, 2007. 19 с.

6. Віткова В. С. Конституційне право на медичну допомогу та його юридичне забезпечення в Україні. Автореф. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2017. 18 с.

7. Ковригіна В. Є. Співвідношення детермінант "право на охорону здоров'я" та "право на медичну допомогу". *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2016. № 3. С. 219-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2016_3_21 (дата звернення: 03.06.2021).

Лавренко Д. О.
*викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

Конституція України - це комплекс провідних та юридично непорушних норм, котрі розповсюджуються на всі ланки суспільства. Конституція затверджує та закріплює соціальне та політичне підґрунтя держави, зафіксує їх першочергові засади функціонування та процесу розвитку. В першій Конституції України, яка була створена 26 червня 1996 року, вперше були закріплені

основоположні засади українського суспільства. Для української держави це була одна з найважливіших подій в політичному та суспільному житті незалежної демократичної України [4]. Сьогочасна Конституція є важливим підсумком довготривалої історії українського державотворчого процесу, правові звичаї котрого були затверджені писаним першоджерелом права та культури Київської Русі: «Руською правдою», яка створена князем Ярославом Мудрим [3]. На фоні цього основний закон України став підґрунтям законодавства країни, її правової системи, а також найважливішим чинником забезпечення суверенітету держави, об'єднання суспільства, створення та розквіту інститутів державної влади, становлення громадянського суспільства [2].

Конституція являла собою акт установчої влади народу. Вона стала рушійною силою при юридичному оформленні національної державності, окреслила такі її ознаки, як демократичність, правовий характер та соціальність, встановила напрям майбутнього державотворчого процесу. На її фундаменті було розпочато розвиток політичної, економічної та ідеологічної різноманітності, затвердження багатопартійності, формування юридичних засобів забезпечення та захисту основних прав людини, створення непохитної правової бази не лише для органів державної влади, а й для формування структур громадянського суспільства [2]. Після прийняття конституції почали працювати нові державні органи, наприклад, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Конституційний Суд та Рахункова палата [3].

Демократичні принципи організації та функціонування держави і суспільства знайшли своє втілення в захисті та здійсненні прав людини і громадянина. Основний закон України не тільки проголосив її суверенною, правовою, соціальною та демократичною державою, а й закріпив демократичний державний і суспільний лад в країні, демократичну організацію державної влади, систему органів державної влади, порядок їх створення і функціонування, гарантії здійснення ними своїх завдань і повноважень. Після проголошення України демократичною державою, вона наділила український народ найвищим конституційно-правовим статусом як носія суверенітету і єдиного джерела влади, затверджуючи тим самим широке коло політичних прав і свобод [1]. Конституція вперше дала можливість для змагальності виборчого процесу, прояву активності громадян у сфері політико-правових відносин. На цьому підґрунті були опрацьовані та затверджені різноманітні закони (про вибори, про політичні партії, про об'єднання громадян), що мало важливу роль для спрямованості політичної активності громадян. Також Конституція забезпечила обмеження здатності влади втручатися в життя людини і громадянина [1]. Все це вагомий вклад для створення дієздатного громадянського суспільства, впровадження в життя взаємної відповідальності громадянина і держави. Конституція була фундаментом для удосконалення держави й суспільства, правової системи, рушійною силою демократизації соціуму.

Отже, можемо зазначити, що створення Конституції дає розуміння про досягнення державою певної стабільності в країні. Даний процес детермінує

перехід суспільства від одного якісного стану до іншого, зокрема, як це відбувається в Україні – результатом зміни суспільного устрою стало створення громадянського суспільства і демократичної, соціальної, правової держави.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) Відомості Верховної Ради України. 2019, № 38, ст.160.

2. Президія національної академії наук України постанова 14.06.2006 № 173. «Роль і значення Конституції України державотворенні і правотворенні в Україні (до 10-річчя прийняття Конституції України)» .

3. Битяк Ю.П., Яковюк І.В., Чапала Г.В. Конституція України: досвід реалізації та шляхи удосконалення. Харків: Право, 2006. 43 с.

4. Волченко А. Конституції України. Київ: Парламентське видавництво, 2011.

Лантух І. С.
*викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ВІДОБРАЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

При підготовці тез доповіді нами було здійснено аналіз низки глобальних міжнародних актів, що містять стандарти захисту прав і основоположних свобод людини і громадянина, які знайшли своє відображення в розділі II Конституції України.

Серед документів універсальної дії варто відмітити Віденську декларацію та Програму дій, схвалені на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 р. Де зазначається, що заохочення і захист прав людини є питанням першорядного значення для міжнародного співтовариства і надає унікальну можливість для проведення всебічного аналізу міжнародної системи прав людини і механізму захисту прав людини з метою зміцнення і заохочення більш повного дотримання цих прав справедливим і збалансованим чином, визначається і стверджується, що всі права людини є наслідком гідності і цінності, притаманних людській особистості, важливо, що людська особистість є центральним суб'єктом прав людини і основних свобод і, відповідно, повинна бути основним бенефіціаром цих прав і свобод і активно брати участь в їх реалізації, підтверджуючи свою прихильність цілям і принципам, що містяться в Статуті Організації Об'єднаних Націй і у Загальній декларації прав людини. Наголошено, що прецедентна практика Європейського суду з прав людини нині фактично є елементом національної правової системи, оскільки сама Європейська конвенція про захист прав людини та основопо-

ложних свобод дає Суду право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи починають дедалі більше посилатися на його судові рішення під час вирішення питань у межах національної судової юрисдикції.

Світове співтовариство ще після закінчення Другої світової війни зійшлося у тому, що сфера захисту прав і свобод людини більше не є полем діяльності винятково однієї країни. Наразі ця сфера належить до напряму діяльності більшості міжнародних організацій. Сьогодні нараховується більше 300 декларацій, конвенцій, хартій, що мають за мету задекларувати та закріпити на глобальному світовому рівні основоположні права та свободи людини і їх захист й відновлення у випадку порушення. Такі міжнародно-правові акти в галузі прав людини зазвичай розглядаються як міжнародні стандарти, оскільки засновані на звичаєвих нормах, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій чи рекомендацій. Саме ця низка міжнародно-правових актів стала базисом для Конституції України та закріплює гарантії забезпечення і дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні включно.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [1, с. 2]. До основних актів, що містять глобальні стандарти прав і свобод особи та стосуються правового статусу людини і громадянина та з якими узгоджуються приписи Конституції України і відповідних нормативно-правових актів, можна віднести: Загальну декларацію прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950), Європейський соціальний стандарт (1961), Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975) тощо. Слід також зупинити увагу на Статуті ООН від 26 червня 1945 р., який дозволяє стверджувати, що питанням прав людини присвячені декілька положень цього документу. Насамперед, це теза преамбули Статуту щодо нового затвердження *«віри в основні права людини, в гідність та цінність людської особистості»* та приписи ст. 55 Статуту, за якими з метою утворення умов сталості та добробуту, необхідних для мирних та дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправ'я та самовизначення народів, ООН має сприяти загальній повазі та дотриманню *«прав людини та основних свобод для усіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії»*. Тотожне визначення прав та свобод людини формулювання містить й п. «b» ч. 1 ст. 13 Статуту, за яким Генеральна Асамблея ООН (далі – ГА ООН) повинна організовувати дослідження та надавати рекомендації з метою сприяння між-

народній співпраці, зокрема, в сфері сприяння здійсненню цих прав. За ч. 2 ст. 62 Статуту Економічна та Соціальна Рада ООН також уповноважена робити рекомендації з метою «заохочення поваги та дотримання прав людини та основних свобод для усіх» [2]. Основний Закон України зорієнтований на міжнародно-правові стандарти. З огляду на це, в ньому значна увага приділяється регулюванню співвідношення і взаємодії норм внутрішнього і міжнародного права. Україна, дотримуючись загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, на конституційному рівні встановила чіткий порядок введення в дію цих норм. Так, норми міжнародного права, у тому числі і ті, що стосуються прав і свобод людини, стають частиною національного законодавства за умови надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів Верховною Радою України. Наприклад, розділ II Конституції присвячений правам і свободам людини і громадянина, а в цілій низці статей знайшли своє відображення положення Загальної декларації прав людини [3]. Виходячи з положень Декларації «усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах» (ст. 1), а згідно зі ст. 2 кожній людині належать права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або станового походження, майнового чи іншого стану тощо. Акцентуємо увагу на приписах окремих її статей, які безперечно вплинули на подальший розвиток національних моделей конституціоналізму та на глобалізацію цього правового феномену, зокрема та насамперед у сфері захисту прав особи [4]. Так, із неї слід виокремити такі загальні міжнародні стандарти щодо прав людини, як рівність прав всіх людей та їх рівний захист законом, недискримінація, право людини на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, гарантії кримінально-процесуальних прав людини (ст. ст. 7, 8, 10 і т.д. ЗДПЛ) [4]. Також слід визнати значущість резолюції ГА ООН 48/137 від 20 грудня 1993 р. «Права людини в адмініструванні юстиції», за якою вичерпну значущість для захисту прав людини мають незалежність судочинства, суддів та юристів, право на справедливий вирок, *habeas corpus* та дотримання прав людини за надзвичайних обставин, аспекти попереднього ув'язнення, покарання неповнолітніх та безкарності винних у порушенні прав людини [6]. Такі інституції мають не тільки підтримувати та захищати права людини, але й розвивати публічну свідомість щодо таких прав та свобод. При цьому саме ООН відводилася і відводиться роль сприяння розвитку таких інституцій в якості місця обміну інформацією та досвідом; важливими для таких інституцій визначалися їх незалежність та плюралізм у формуванні складу, констатувалася потреба їх утворення чи посилення спроможності [6]. Крім того, Конституція України передбачила можливість звернення громадян України до спеціальних міжнародних установ із питань вирішення спорів, що стало посиленням права на захист порушених прав і свобод національними засобами захисту [3]. До таких установ належать Міжнародний Суд ООН, Європейський суд з прав лю-

дини тощо. Так, згідно зі ст. 55 Конституції Української держави кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна. Найважливішу роль у запровадженні відповідних стандартів відіграє Європейський суд з прав людини, який діє відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., що набула чинності в Україні у вересні 1997 р. Саме з цього часу започатковано якісно новий підхід до імплементації правозахисних стандартів, яким надається конкретна правова форма. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини нині фактично є елементом національної правової системи, оскільки сама вищезгадана конвенція надає Суду право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи починають дедалі більше посилатися на його судові рішення під час вирішення питань у межах національної судової юрисдикції [1, с. 2]. Важливо, що зазначеному стану речей сприяє практика численних звернень громадян України до нього.

Підсумовуючи вищезазначене, важливо наголосити, що в сучасних умовах XXI століття законодавство України з прав людини і насамперед Конституція нашої держави відповідають міжнародно-правовим стандартам. Водночас, незважаючи на прогрес у цій сфері, в Україні все ж існує потреба у вдосконаленні правозастосовної практики та впровадженні в дію названих міжнародних стандартів, зокрема, через використання судової практики Європейського суду з прав людини та Міжнародного суду ООН. До того ж вступ України до Ради Європи, а в майбутньому й до Євросоюзу, зобов'язує дотримуватися міжнародних норм і принципів у галузі захисту прав людини.

1. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2006. С. 2.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення 25.05.2021).
3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 22.05.2021).
4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 22.05.2021).
5. Віденська декларація та Програма дій, схвалені на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504.
6. National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights : Resolution 48/134 adopted by the UN General Assembly on 20 December 1993 [on the report of the Third Committee (A/48/632/Add.2)]. URL: <https://undocs.org/en/A/RES/48/134>.

Смірнова І. О.
*викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

УТВЕРДЖЕННЯ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ – ГОЛОВНИЙ ОBOB'ЯЗОК УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Конституцією України визначено, що політика держави відображається в таких політико-правових приписах, зокрема: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Закріплення в Конституції України соціального і правового принципів держави передбачає всю повноту політичних, соціально-економічних, культурних та інших прав і свобод людини і громадянина. Відтак метою сучасного розвитку українського суспільства є утвердження прав людини і громадянина, забезпечення умов для їх повної реалізації. Основний Закон проголошує: "Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними". Це означає, що більшість прав і свобод, які ми маємо за Конституцією, як загальновизнані у світі стандарти можливої поведінки, належать кожній людині від народження, і суспільство і держава це визнають як факт [1].

Принципово важливим є визнання людини соціальною цінністю: адже це означає, що людина є цінністю не тільки сама для себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Причому оскільки ця цінність – найвища, то жодне інше явище не може поціновуватись суспільством вище, аніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини.

Це, на перший погляд, суто філософське положення може набувати і значного практичного резонансу у випадку, умовно кажучи, конкуренції цінностей: воно дає відповідну орієнтацію державі, тим чи іншим осередкам суспільства, громадським організаціям, іншим суб'єктам (у тому числі й фізичним особам) при розв'язанні ціннісних колізій: не існує такої цінності, заради якої можна було б пожертвувати людиною.

Права і свободи людини – це певні можливості людини, необхідні для задоволення біологічних та соціальних потреб її нормального існування та розвитку в конкретно-історичному соціумі, котрі об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені соціальними обов'язками інших суб'єктів. Відмінність між правами і свободами людини є

не абсолютною, а відносною.

Гарантії прав і свобод людини – це такі явища, які сприяють здійсненню прав і свобод людини, забезпечують їх охорону та захист. Згадка про такі гарантії зобов'язує державу не тільки проголошувати, декларувати у конституції й інших законах права і свободи, але й дбати, піклуватись про їхню здійсненність, можливість реалізації [4].

Україна як демократична і правова держава закріпила принцип поваги і непорушності прав та свобод людини, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави. Конституційний принцип правової держави вимагає від неї утримуватися від обмеження загальноновизнаних прав і свобод людини і громадянина, в тому числі майнових прав [1].

Конституційний Суд України виходить із того, що Україна як правова держава має своїм пріоритетом гарантування прав і свобод людини і громадянина. З цією метою держава зобов'язана запроваджувати юридичне регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, необхідне для забезпечення реалізації прав і свобод кожної особи та їх ефективного поновлення. При цьому окремі конституційні цінності, зокрема недоторканність людини як гарантія від посягань з боку інших осіб на права і свободи, насамперед основоположне право на свободу, потребують посиленних гарантій їх захисту [3].

Конституційний Суд України стоїть на захисті прав людини і громадянина та знаходиться поза політикою, діє виключно в інтересах українського народу та служить виключно Конституції України, а не політичним партіям [2].

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

2. Закон України «Конституційний суд України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.

3. Практика Конституційного суду України: Рішення. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/312-pryncyp-garantovanosti-prav>.

4. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21.02.2014 р. № 742-VII.

Глуховець А. В.
студент юридичного факультету

Науковий керівник:
Наливайко Л. Р.
*професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

ДЖЕРЕЛА МУСУЛЬМАНСЬКОГО ПРАВА

Серед релігійних правових систем світу мусульманська правова система становить особливе значення, що пов'язано із особливим статусом ісламу у правовому житті мусульман. Світові інтеграційні процеси, наближення економічних інтересів впливають на розвиток правових відносин у мусульманських державах. Під впливом політичних, соціальних, культурно-духовних та інших факторів повертається актуальність норм шаріату, відроджуються шаріатські суди тощо.

Дослідження джерел мусульманського права є досить актуальним для української науки, оскільки у нашій державі спостерігається нестача знань про інші правові системи, у тому числі про мусульманське право. До того ж, сприйняття правового досвіду інших систем є необхідною умовою динамічного та стабільного розвитку будь-якої правової системи.

Принципове значення в концептуальному плані для розробки теми дослідження мають праці таких вчених, як Х. Войтович, М. Лубська, В. Лубський, С. Рашидов, А. Саидов, Л. Сюкияйнен та ін.

Мусульманська правова система виникла як частина шаріату (комплексу приписів, які визначають переконання, а також створюють релігійну совість і моральні цінності мусульман. Приписи шаріату закріплені в першу чергу Кораном і Сунною – (священне передання Ісламу) пророка Мухаммеда і виступають джерелом норм, які регулюють практично всі сфери повсякденного життя мусульман).

Мусульманське право є самостійною правовою системою, а його специфіка, як вже зазначалось раніше, полягає у складному співвідношенні релігійних та правових норм. Аналіз їх співвідношення надає змогу краще зрозуміти основні, характерні риси мусульманського права, які відрізняють його від інших правових систем [4, с. 5]. Мусульманські правові норми дуже сильно відрізняються від європейських, азіатських, тощо. Вони не є забороняючими. В їх основі лежить обов'язок чинити ті чи інші вчинки які прописані в мусульманських джерелах права.

Мусульманська правова система відрізняється від інших правових систем своїми відмінностями: неповторністю джерел, структурою, термінологією, конструкцією і нормами права. Якщо юристи з США чи Європи під конкретною нормою права спираються на певний історичний закон то мусульманські проповідники під нею розуміють правила і послання, які адресуються всім мусульманам – Аллахом. Це правило ґрунтується на релігійних догмах і вірі в Аллаха. Тому його неможливо скасувати чи в нести певні корективи. Воно має беззаперечно дотримуватися і має виконуватися в будь-якому випадку.

Жодна правова сім'я світу не схожа на мусульманську. В одному з досліджень наголошується, що мусульманське право – божественне право за своїми джерелами й основними нормами, воно черпає силу не в державній владі, а у волі Аллаха. Особливість мусульманського права полягає в тому, що й сьогодні релігійні норми є основним регулятором суспільного життя, як і в період становлення правової системи мусульманських держав. Саме релігія – основа сучасного законодавства в державах, у яких офіційно визнано державною релігією іслам. Релігія стала базою для побудови та подальшого вдосконалення законодавства, як того вимагає час. Ще одна характерна особливість мусульманського права полягає в тому, що вивчати його не можливо без знання ісламу – наймолодшої з трьох світових релігій, проте найбільш розповсюдженої. Однак саму релігію можна вивчати через дослідження права [2, с. 39].

Джерела в мусульманському праві грають вагомий роль у правотворчій діяльності. Основні джерела, які використовують мусульманські юристи це: Коран, Сунна і Кияс.

Коран – перша письмова книга арабською мовою, яка містить релігійні погляди на світ і буття, правові норми, ритуали, обряди, традиції і правові положення. Жителі мусульманських країн вважають, що Коран це Божі слова, які Аллах висловлював через Мухаммеда [1, с. 45]. Текст Корану сформувався вже після смерті пророка Мухаммеда. Він складається з 114 глав (сур).

Сунна – священне передання ісламу, розповіді пророка Мухаммеда. Сунна є зразком поведінки для всіх мусульман, вона є другим, після Корану джерелом мусульманського права.

Кияс – судження, яке дозволяє вирішити питання в залежності від ситуації. Коли Коран і Сунна не можуть дати відповідь на поставлене питання на допомогу приходять Кияс [5, с. 79]. Такий метод прийнятий серед авторитетів мусульманського права.

Структура мусульманського права дуже сильно відрізняється від звичних нам. Вона не поділяється на публічне і приватне право, як в романо-германській системі. Можна виділити правові комплекси норм принципів у відповідності з головними мусульманськими течіями (ритами).

Мусульманське право виступає невід'ємною частиною релігії іслам. Встановлення світського права в країнах мусульманського світу неможливе, оскільки ортодоксальність ісламу виключає можливість будь-якого права, яке не буде відповідати нормам шаріату. В ісламі панує концепція теократичного

суспільства, у якому держава є одним з інститутів, що забезпечує ісламську релігію [3, с. 153].

Отже, мусульманське право засноване на ісламській релігії й системі норм, що виражені в релігійній формі, санкціонованій або підтриманій мусульманською теократичною державою. У невизначеності змісту й форми мусульманського права вчені вбачають одну з його головних цінностей, оскільки ґрунтуючись на загальних принципах шаріату й використовуючи ті чи інші джерела та їх комбінації, завжди можна підібрати норму, яка стосується цього випадку.

1. Войтович Х.М. Поняття «шаріат» та «фікх» та їх співвідношення у мусульманському праві. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2010. № 3. С. 43-47
2. Легка О. В. Джерела мусульманського права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. 37-43
3. Лубська М. В. Зародження мусульманського права: ранні релігійноправові школи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія»*. 2005. Вип. 73–75. С. 152-154.
4. Сологуб О. О. Роль класичного мусульманського права у формуванні та функціонуванні правових систем сучасних держав мусульманського права. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 3 (20). С. 1-5
5. Сутність та розвиток доктрини ісламських фінансів. Мозговой О.М., Субочев О.В., Юркевич О.М. *Економіка України*. 2018. № 1 (674). С. 71-82.

Нестерцова-Собакарь Є. А.
студентка юридичного факультету

Науковий керівник:
Наливайко Л. Р.
*професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ ТА ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ РІЗНОВИДАМИ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У більшості сучасних демократичних держав служба трактується не тільки як державна, тобто підпорядкована державній системі і обслуговує інтереси держави, але саме як «публічна», тобто реалізує конституційне право народу на участь у справах держави.

Разом з тим до теперішнього часу поняття «публічне управління», «публічна служба», «публічна влада» досить рідкісні в нормативних документах України, хоча розуміння необхідності публічного функціонування влади зростає в науці і політико-правовій практиці.

Причиною уривчастого і фрагментарного використання поняття «публічна служба» в сучасній науковій літературі є, на думку окремих вчених, той факт, що «сучасна українська система державної служби не є системою публічної служби, а сформована як служба державна, тобто має набагато більш вузькі межі» [1, с. 5]. У більшості зарубіжних країн поняття публічної служби включає не тільки чиновників державного апарату, але й муніципальних службовців, а також і працівників бюджетної сфери і різних неурядових і некомерційних організацій; спроби такого трактування публічної служби в державі нечисленні [2, с. 15-19].

Багатоаспектність явища публічної служби зумовила неоднозначність наукових підходів до визначення її сутності та складових. Ураховуючи наявність законодавчої дефініції поняття «публічна служба», дослідження питання правової природи та складових публічної служби доцільно почати саме з її аналізу.

Відповідно до п. 15 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС), публічна служба – це діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [3].

Слід враховувати, що публічна служба є одним з видів службової діяльності, та їй властиві ті риси, які характеризують службу як соціальний інститут. Вона є необхідною умовою нормальної життєдіяльності людей в будь-якому суспільстві і державі. Її зародження і формування пов'язане з процесом становлення і розвитку суспільства: вона виникає ще до появи держави.

Публічну службу слід відрізнити від інших видів соціальної діяльності (виробництва продукції, надання побутових послуг тощо). Як особливий вид соціальної діяльності публічна служба характеризується перш за все тим, що її безпосереднім об'єктом впливу є людина (його воля, свобода, інтереси і т.д.).

Мета публічної служби полягає в організації виконання завдань, функцій як державних, так і інших, недержавних (громадських, приватних), органів, організацій, установ, підприємств. Відмінною особливістю публічної служби як виду соціальної діяльності є також і те, що вона виступає необхідним засобом забезпечення інших видів соціальної діяльності.

Виникнення і розвиток публічної служби пов'язано з формуванням особливої соціальної категорії людей – службовців. В їх діяльності матеріалізується публічна служба. Ця діяльність здійснюється професійно: на основі спеціальних знань і навичок, в різних формах, з використанням різних мето-

дів (рекомендації, накази, стягнення і т.д.).

Публічна служба виступає необхідним елементом внутрішньої структури кожного органу, організації, установи, підприємства. Тому різноманіття організаційних державних та інших соціальних структур, що функціонують в суспільстві, обумовлює поділ служби на види.

Основа правового забезпечення організації публічної служби формують норми Конституції України, а також інші нормативно-правові акти, що здійснюють регламентацію відносин у цій сфері, зокрема норми Законів України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII, «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII, «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, «Про дипломатичну службу» від 20.09.2001 № 2728-III, «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-XII тощо.

Перш за все, публічна служба поділяється на державну службу і недержавну.

Публічна служба повинна об'єднувати весь апарат державного управління і включати в себе професійну діяльність з виконання повноважень різних суб'єктів публічного права: органів державної влади; органів місцевого самоврядування та утворених ними громадських об'єднань, фондів, установ і організацій.

Таке розуміння публічної служби, як вже зазначалось, прийнято в деяких зарубіжних державах.

Наприклад, термін французького адміністративного права, який часто перекладають як «державна служба» насправді має перекладатися саме як «служба публічна», бо під ним розуміється «служба в державних установах і муніципалітетах, а також утворених ними організаціях». Під публічністю служби в даному випадку розуміється то, що вона спрямована на досягнення суспільного або громадського блага.

Разом з тим не можна не помітити й те, що поняття публічної служби дуже неоднорідне, по крайній мірі, для української правової системи. В системі публічної служби можна виділити державно-службові відносини, що регулюються публічним правом і приватно-правові відносини, що регулюються галузями приватного права.

З огляду на це, з нашої точки зору, публічну службу можна розглядати в двох значеннях: у вузькому і в широкому. Публічна служба в широкому сенсі – це професійна діяльність з виконання повноважень органів державної влади, органів місцевого самоврядування та утворених ними громадських об'єднань, фондів, установ і організацій.

Публічна служба у вузькому сенсі – це професійна діяльність по виконанню повноважень органів виконавчої влади.

Окремо слід сказати, що публічна служба як правова категорія може розглядатися в трьох наступних значеннях:

1) як форма участі громадянина в управлінні справами держави, тобто здійсненні народовладдя;

2) як форма реалізації свободи трудової діяльності відповідно до Конституції України;

3) як інституційний засіб гарантування дотримання прав, свобод і обов'язків людини в Україні.

При поєднанні в публічній службі таких двох функцій, як здійснення права людини в управлінні справами держави і реалізація свободи праці, вона виступає як політичне і соціально-економічне благо, як одна з підстав демократичного устрою держави.

Публічна служба є збиральною категорією, в рамках якої державна і муніципальна служба об'єднуються за принципом наявності загальних певних функцій, наділення службовців однорідно певним статусом, наявності спеціально обумовлених умов доступу до служби, а також умов, вимог і обмежень проходження публічної служби.

О. Ярмиш і С. Серьогін зазначають, що процес публічно-владної діяльності, або процес управління суспільними процесами є сукупністю циклічних дій, пов'язаних з виявленням проблем, пошуком шляхів їх вирішення і організацією виконання прийнятих рішень. У процесі виконання публічно-владних функцій посадові особи приймають велику кількість рішень, здійснюючи планування, організовуючи роботу, мотивуючи людей, контролюючи і координуючи всі процеси, пов'язані з діяльністю органу публічної влади [4].

О. В. Петришин відносить до публічної служби державну службу, муніципальну службу та службу у недержавних організаціях (громадських організаціях, політичних партіях, навіть приватних підприємствах). На його думку, для публічної служби характерні такі ознаки:

– зайняття посади у відповідних органах і організаціях незалежно від форм власності і конкретних організаційних структур;

– службова спрямованість діяльності, що полягає в роботі не на себе, а на обслуговування «чужих» інтересів;

– професійність службової діяльності, тобто здійснення такої діяльності на постійній основі, що потребує певних знань і наступності;

– є основним джерелом матеріального забезпечення працівників [5, с. 139–140].

Таким чином, публічна служба як об'єкт публічного управління являє собою систему суспільних відносин, урегульованих нормами публічних галузей права (переважно конституційним, адміністративним, фінансовим, кримінальним) пов'язаних з організацією і функціонуванням державної (муніципальної) служби. Основним змістом управління публічною службою є: визначення й реалізація єдиної державної кадрової політики; формування кадрового корпусу державних (муніципальних) службовців; встановлення державних посад та визначення їхнього статусу; встановлення класних чинів,

військових звань, спеціальних звань і порядку їх присвоєння; визначення порядку і правил проходження державної (муніципальної) служби; оцінювання діяльності державних службовців; встановлення соціально-правових гарантій для державних службовців; встановлення та реалізація умов функціонування державних службовців та ін.

1. Волох, О. В. Формирование институтов публичной службы в политических системах современных демократических государств (зарубежный и российский опыт): автореферат дис. ... д-ра полит. наук / О. В. Волох. СПб., 2006. 36 с.

2. Манохин, В. М. Служба и служащий в Российской Федерации: правовое регулирование / В. М. Манохин. М., 1997. 296 с.

3. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, 37. Ст. 446.

4. Ярмиш О. Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні / О. Н. Ярмиш, С. М. Серьогін URL: [http:// books.br.com.ua/themes/7/52](http://books.br.com.ua/themes/7/52)

5. Петришин А. В. Государственная служба: историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ : моногр. / А. В. Петришин. Харків: Факт, 1998. С. 139–140.

Бахчева А. К.

студентка юридичного факультету

Науковий керівник:

Наливайко Л. Р.

професор кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Принципи права мають практичне і теоретичне значення, Це допомагає краще пізнати юридичну природу принципів права: встановити вертикальні і горизонтальні зв'язки між різними видами принципів в одних і тих рамках, визначити місце в структурі права, виробити рекомендації щодо підвищення їх ефективності. У процесі класифікації принципів права треба звернути увагу на їх критерії, які суттєво відрізняються у міждержавних і національних правових системах.

Сьогодні дослідженню змісту європейських цінностей та відповідних правових принципів присвячено праці видатних зарубіжних вчених, зокрема:

Ж. Зілера, С. Касіса, Й. Олсена, М. Фромонта та ін. У вітчизняній науці окремі аспекти поняття та принципів європейського права розглядалися у працях В. Авер'янова, І. Грицяка, А. Пухтецької та ін.

Принципи ЄС – це основні засади у правовій системі, які визначають зміст правозастосовної, правотворчої і правоохоронної діяльності Союзу в цілому. Європейський суд під загальними принципами права ЄС розуміє написане слово ЄС, а саме – загальні принципи міжнародного права та загальні правові принципи, що поділяються всіма державами ЄС [4, с. 837]. Юридичною підставою включення принципів права до правової системи ЄС виступають установчі договори Союзу.

Принципи європейського права ті проблеми їх класифікації розглядаються й у роботах російських і українських правознавців. Загальні принципи прав є досягненням сучасної європейського права і знаходять своє відображення у законодавстві Євросоюзу і рішення його судових органів. Загальними принципами, на яких базується Євросоюз, є принципами свободи, демократії, поваги прав і свобод, принципи правової держави.

Науковці також розглядають принципи права як найважливіші класифікації ознак європейського права, як самостійні обґрунтовуються загальні принципи права і основні принципи побудови і функціонування структури ЄС. До однієї з груп відноситься такі принципи, як пріоритетність, єдність і цілісність, забезпечення інститутів та органів міжнаціонального та наднаціонального характеру.

Розбір класифікацій принципів європейського права свідчить про те, що єдиних критеріїв їх поділу на певні групи не існує. Окрім того, слід зазначити, що та система принципів права постійно доповнюється та оновлюється. Тому, суттєві зміни до принципів права були внесені Лісабонським договором, після прийняття усіх установчих договорах Європейського союзу закріплюються: принципи взаємовідносин між Союзом та державами, загальні принципи функціонування Союзу, демократичні принципи [3, с. 176].

Статус загальних принципів мають принцип пропорційності, рівності, правової визначеності, процесуальні принципи. Спеціальні принципи права підкреслюють особливості правового регулювання в окремих сферах суспільного життя і поширюються у межах певних галузей та інститутів права. Спеціальні принципи об'єднують різноманітні за своїм характером принципи, зокрема: принципи діяльності ЄС (принцип законності, принцип гласності, принцип поваги національної індивідуальності держав-членів); галузеві принципи (принцип відповідальності забруднювача – у галузі екологічного права, принцип рівної оплати для чоловіків і жінок – у галузі трудового права); принципи економічної системи та економічної політики ЄС; принципи інституційного права ЄС; принципи правового положення особи тощо.

У вітчизняних джерелах під принципами права розуміють загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей

справедливості і свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи [2, с. 312]. Більшість російських і українських правознавців визнають поділ принципів права за змістом на загально соціальні і спеціально-юридичні, а за сферою дії – на загально правові, міжгалузеві, галузеві та принципи інститутів права [1, с. 89; 6, с. 112].

Враховуючи різні рівні прояви принципів права, О. Скакун виокремлює: загальнолюдські принципи – гуманізму, юридичної рівності, свободи, демократизму, справедливості, законності; регіонально-континентальні – ті, що діють у межах декількох національних правових систем, у тому числі загальні принципи права ЄС; національні принципи права – поділяють на загально правові, багатогалузеві, галузеві, підгалузеві, інституційні [5, с. 532].

Отже, принципи права покладені в основі як національного, так і наднаціонального права, визначають зміст і спрямованість правового регулювання, надають правопорядку необхідний аксіологічний вимір. Оскільки Україна проголосила курс на євроінтеграцію, вона не може не враховувати принципи, на яких будуються Євросоюз і його правова система. Зазначені обставини обумовлюються необхідністю введення загальних принципів європейського права у правову систему України, а отже – вироблення узгоджених підходів до їх класифікації, змістовної наповненості і застосування в юридичній практиці.

1. Алексеев, С. С. Общая теория права [Текст] : учебник / С. С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби : Проспект, 2008. 576 с.

2. Загальна теорія держави і права [Текст] : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.

3. Право Європейського Союзу [Текст] : навч. посіб. / за ред. Р. А. Петрова. – К. : Істина, 2011. 376 с.

4. Право Европейского Союза [Текст] : учеб. для вузов / под ред. С. Ю. Кашкина. М. : Юрайт : Высш. образование, 2010. 1119 с.

5. Скакун, О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) [Текст] : учебник / О. Ф. Скакун. – Харьков : Эспада, 2007. 840 с.

6. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготовки до держ. іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова ; за заг. ред. О. В. Петришина. – 2-ге вид., допов. і змін. – Х. : Право, 2013. 208 с.

Луценко Д. В.
студентка юридичного факультету

Науковий керівник:
Грицай І. О.
*професор кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ПРОБЛЕМА МІГРАЦІЇ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

Дана проблема являється найактуальнішим та найскладнішим питанням сучасної України. Міграція являється наслідком економічних, політичних і соціальних змін, через що необхідно саме з цих аспектів розуміти і вимірювати міграційні процеси, що диференційовано відбуваються майже в кожній країні. Проблема міграції та регулювання її міграційних потоків стоїть на порядку денному у всіх країнах, до числа яких належить і Україна.

Міграційні процеси спричинені різноманітними політичними, економічними, соціальними і навіть релігійними чинниками, демографією, насильством і конфліктами, а також змінами навколишнього середовища. Проте низький рівень розвитку економіки можна визначити як головний серед чинників міграції громадян України. Спад рівня розвитку економіки призводить до банкрутства підприємств, низького рівня оплати праці та невиправданої її диференціації серед різних верств населення, нестачі робочих місць, недосконалості ринку праці та інші чинники, що обумовлюють сприятливі умови для міграції населення України. Нестабільний спосіб життя, низька соціальна захищеність працівників, велика кількість «прекаріату» (специфічного класу працівників, котрі позбавлені стабільної праці, соціального захисту і пов'язаних благ), недоступність професійних спілок, дискримінаційні умови праці також являються детермінантом міграції [1].

Варто зауважити, що значну частину мігрантів в Україні займає добровільна міграція. Багато інтелектуалів, спеціалістів, вчених, конструкторів, винахідників, управлінців, інженерів шукають застосування своїх талантів в економічно розвинених державах. Достатньо лише згадати лауреатів Нобелівської премії, народжених в українській землі, які змушені були емігрувати з України, стали гордістю інших держав. З України емігрувало багато вчених, конструкторів, економістів, лікарів, акторів, художників, котрі в майбутньому досягли всесвітньо відомої слави.

Міграційна присутність українців в Європі зростає. За даними Державної служби статистики України основними країнами, в котрі виїжджають

українські працівники-мігранти, являються Польща, Чехія, Італія, Іспанія та Німеччина. Якраз Польща сьогодні є основною країною призначення трудових мігрантів з України, що обумовлено потребами ринку праці країни, сприятливим для тимчасового працевлаштування іноземців, територіальною та культурною близькістю [2].

Наболілим питанням є нелегальна міграція, котра стала характерною частиною сьогочасного міграційного процесу. Слід зауважити, що до недавнього часу нелегальна міграція вважалася лише негативним явищем, але відносно нещодавно в ній почали знаходити й позитивні риси. Наприклад: зазвичай представники дрібного і середнього бізнесу, що виробляють товари за невелику ціну та надають послуги для широких мас населення, економлять на дешевій робочій силі. Окрім цього, нелегальні мігранти працюють на ринку праці, де корінні жителі працювати не хочуть у зв'язку з тим, що їх не влаштовує зарплата або умови роботи.

Проблема міграції громадян стала особливо відчутною у період ковід-19, що ще більш збільшило проблему виїзду громадян на заробітки за межі нашої країни. Наразі точно невідомо яка кількість українців працює за межами України. У 2019 році налічувалося 3,2 млн трудових мігрантів (а під час сезонних робіт 7-9 млн.). У 2020 було приблизно 3 млн. Проте через пандемію впродовж року в Україну повернулося приблизно 400-500 тисяч осіб. У 2021 році, за даними Інституту демографії та соціальних досліджень, кількість трудових мігрантів становить 2,5-3 млн [3].

В Україні необхідна продумана і чітка стратегія повернення робочої сили, де головним стимулом повернення повинні виступати позитивні зміни економічного, соціального, культурного характеру на батьківщині, що включатимуть проведення відповідних реформ. Свобода пересування є одним з фундаментальних прав людини, які неможливо обмежити. Міграційний процес дійсно нездоланий, оскільки в його основі лежить глобалізація світової економіки.

1. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190006.pdf>

2. Трудовая миграция граждан Украины за границу: Вызовы и пути реагирования URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-09/Malynovska-d28e1.pdf>

3. Міграційна статистика в Україні та шляхи її удосконалення. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/migraciyna-statistika-v-ukraini-ta-shlyakhi-ii-udoskonalennya>

Бортник Д. В.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Завгородня Ю. С.
*доцент кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

Виховання дитини починається з формування у неї ще в ранньому віці почуття власної гідності особи - тільки поважаючи самого себе, людина здатна з розумінням ставитися до прав та інтересів інших. Неприпустимість заходів впливу, які принижують самоповагу дітей, ігнорування їхніми інтересами порушують їх право бути щасливими, люблячими, рівними серед інших.

18 грудня 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який набрав чинності 19 січня 2019 р., відтак, запроваджений законодавцем інститут існує в межах національної правової системи близько одного року. Цим законом було внесено зміни до двох законів: «Про освіту» та «Кодексу України про адміністративні правопорушення», зокрема останній було доповнено статтею 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», диспозиція ч.1 якої містить визначення розглядуваного поняття. Подібна дефініція міститься і в Законі України «Про освіту»: «діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [1].

Наголосимо, що у Пояснювальній записці до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» наводяться статистичні дані щодо цькування учасників освітнього процесу: «Майже чверть українських школярів вважають себе жертвами булінгу, а близько 40% із тих дітей, хто зіткнулися з випадками булінгу, ніколи не розповідають про це своїм батькам При цьому, 44% із тих, хто спостерігав, як знущаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти

через острах піддатися аналогічному знущанню» [2].

Аналіз означених законодавчих приписів дозволяє зробити висновок, що булінг стосується учасників освітнього процесу, якими згідно зі ст. 52 Закону «Про освіту» є:

- здобувачі освіти;
- педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники;
- батьки здобувачів освіти;
- фізичні особи, які провадять освітню діяльність;
- інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти [1].

Станом на 27 листопада 2019 року Єдиний державний реєстр судових рішень містить 280 постанов, прийнятих у справах за ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» кодексу України про адміністративні правопорушення. Першою справою, розглянутою українським судом, у якій особа була визнаною винною за вчинення булінгу щодо неповнолітнього, стала справа № 359/933/19. У якій Бориспільський міськрайонний суд Київської області як булінг інтерпретував «висвітлення непристойних фото у мережі «інстаграм», в результаті чого могла бути завдана шкода психічному здоров'ю потерпілої» [3].

Хоча, найбільш повно, системно і чітко тлумачення поняття «булінг» наведене у постанові Комінтернівського районного суду м. Харкова: «цькування або булінг - це агресивне тривале переслідування одного з членів колективу з боку інших, це групове явище, одне з форм поведінки групи. Булінг відрізняється від конфлікту тим, що жертва не в змозі захистити себе від нападок - сили сторін нерівні. Це тривале систематичне, психологічне або фізичне насильство з боку групи осіб – відносно 1 особи (жертви) або однієї особи (агресора), за підтримки інших відносно жертви. До психологічного насильства відноситься залякування, постійні словесні образи, відбирання і маніпуляції з особистими речами, навішування ярликів і образливих прізвиськ, також, може бути фізичне насильство - від поштовхів до побоїв. ... якщо одна дитина когось задирє, ображає, дратує, а інші його в цьому не підтримують, засуджують його дії, співчують потерпілому від нападок, то це не є цькуванням, а є проблемою з агресивною поведінкою конкретної дитини» [4].

Аналіз рішень національних судів у справах, пов'язаних з боулінгом, указує, що органи протидії цькуванню не завжди ураховують ознаки цього явища, якими, відповідно до Закону України «Про освіту» є такі:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потер-

пілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [1].

Таким чином, зважаючи на поширеність цього негативного явища в українському соціумі, урахувавши, що булінг спричиняє чи може спричинити шкоду психічному або фізичному здоров'ю учня (дитини), цькування слід розглядати як чинник, що негативно впливає на права дитини, а боротьба з випадками булінгу є фактором удосконалення діяльності відповідних органів щодо забезпечення прав дитини.

1. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року. Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 38-39, ст. 380.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу». URL.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64402.

3. Постанова Бориспільського міськрайонного суду Київської області у справі № 359/933/19 від 5 лютого 2019 року. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79641598>.

4. Постанова Комінтернівського районного суду м. Харкова у справі № 641/1780/19 від 1 серпня 2019 року. URL.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83504076>.

Махтура К. С.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Завгородня Ю. С.
*доцент кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Права людини є тією темою, яка постійно перебуває в центрі уваги науковців, зокрема у сфері права. В науковій та навчальній юридичній літературі права людини визначаються по-різному. При цьому до недавнього часу у визначеннях досліджуваного поняття йшлося про закріплення прав людини у текстах нормативно-правових актів, про їх визнання державою. Слід акцентувати увагу, що міжнародні стандарти українці сприймають переважно як високий рівень забезпечення прав людини, однак, це не так. Міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав людини є самим мінімальним набором прав людини, які мають бути реалізовані у кожній державі. Національний рівень

має бути значно вищим, лише за цих умов можна стверджувати, що органи публічної влади виконують свої зобов'язання у сфері захисту прав людини.

20 листопада 1989 року була прийнята Конвенція про права дитини, у якій закріплено, що «держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин» [1]. Ця Конвенція була ратифікована Україною 27 лютого 1991 року. Однак, чи можна стверджувати, що в нашій державі положення Конвенції реалізуються повною мірою?

На нашу думку, існує низка чинників, які не дозволяють дати позитивну відповідь на поставлене питання. Доречно зауважити, що актуалізує проблематику удосконалення механізмів захисту прав дитини і створення в Україні низки спеціалізованих інституцій. Так, і до сьогодні дотримання прав дитини перебуває у центрі уваги Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Так, за інформацією на офіційному сайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини зазначається про те, що «у структурі Секретаріату Уповноваженого створено відповідний структурний підрозділ з питань дотримання прав дитини, до повноважень якого віднесені питання щодо моніторингу стану дотримання в Україні прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та підготовка пропозицій Уповноваженому з прав людини щодо вжиття актів реагування з метою запобігання порушенням прав дитини або сприяння їх поновленню» [2].

Водночас, у 2011 році було запроваджено інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини, який відповідно до Указу Президента України від 11 серпня 2011 року № 811 «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» «забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері» [3].

Зовсім нещодавно Кабінетом Міністрів України впроваджено ще одну інституцію – освітнього омбудсмена (згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491 «Деякі питання освітнього омбудсмена» [4]). «Освітній омбудсмен є посадовою особою, на яку Кабінетом Міністрів України покладається виконання завдань із захисту прав у сфері освіти» [4] – зазначається у п. 1 цієї урядової постанови. І хоча повноваження освітнього омбудсмена виходять за межі дотримання прав дитини, можна стверджувати, що саме права дітей у сфері освіти є важливою частиною цих повноважень. Особливо зважаючи на той факт, що повна загальна середня освіта відповідно до ч. 2 ст. 53 Конституції України є обов'язковою.

Таким чином, упровадження низки інституцій, які виконують контролюючі функції щодо реалізації прав дитини може свідчити про необхідність

удосконалення механізмів захисту прав дитини через їх незадовільний стан.

Щодо факторів, які необхідно врахувати для покращення механізму захисту прав дитини, то серед них слід виокремити такі, на нашу думку, найбільш значимі.

По-перше, діяльність щодо контролю за дотриманням прав дитини лише за умови адекватного сприйняття прав дитини. У цьому контексті не можна не відмітити того факту, що тривалий час в межах вітчизняної юридичної науки права дитини, як і права людини, розглядалися суто як явища, існування яких пов'язане з волевиявленням органу публічної влади: якщо 1) законодавчий орган приймає нормативно-правовий акт, у якому зазначається відповідне право, 2) уряд чи відповідне міністерство приймає нормативно-правовий акт, у якому визначається механізм реалізації передбаченого законом права, то лише тоді можна вести мову про існування права дитини (чи людини). Такий підхід склався ще за часів Радянського Союзу і не відповідає європейським правовим традиціям, у межах яких права людини загалом і права дитини зокрема сприймаються як природні, невід'ємні від людини, отже, ніким їй не надаються, а належать від народження, уже в силу того, що це людина. До того ж, акцентується увага на тому, що права людини мають усі люди незалежно від різних критеріїв, зокрема, і віку. З наведеної тези випливає положення, що діти мають ті ж самі права людини, як і повнолітні особи. Хоча, зрозуміло, що в силу низки чинників, реалізація прав дитини має свої особливості.

По-друге, розуміти, чи дотримуються інтереси дитини (чи в інтересах дитини діють її законні представники), можна лише зважаючи на те, що дитина не є «об'єктом», «власністю батьків», а виступає як повноправний суб'єкт з притаманними йому уподобаннями, бажаннями, гідністю тощо.

Таким чином, саме наведені нами положення, на нашу думку, є тими важливими методологічними засадами, які мають бути ураховані при розбудові ефективного механізму захисту прав дитини в Україні.

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. Ст. 205.

2. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua> (дата звернення 10.01.2020).

3. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини. Указ Президента України від 11 серпня 2011 року № 811. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2011> (дата звернення 10.01.2020).

4. Деякі питання освітнього омбудсмена. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF> (дата звернення 10.01.2020).

5. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

Кондик Г. В.

*курсант факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції*

Науковий керівник:

Догорученко К. О.

*старший викладач кафедри
теорії та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Конституція Пилипа Орлика є найціннішою пам'яткою українського конституціоналізму початку XVIII століття. Значення цього нормативно-правового акту слід розглядати у взаємозв'язку із прогресом європейської та, зокрема, української, правосвідомості. Адже Конституція Пилипа Орлика є юридичним вираженням так званого «суспільного договору», що став основою для формування суспільно-правових демократичних перетворень. Фактично цей документ обумовив загальні державобудівні традиції України.

Конституція П. Орлика 1710 року стала першою демократичною конституцією, яка передбачала чітке розділення влади на законодавчу, виконавчу та судову. До того ж, висвітлені в ній ідеї, є результатом політичного та соціально-економічного становлення України, доказом існування української національної свідомості. Тема актуальна також і з огляду на те, що документ є базисом створення української нормотворчої традиції, що відображає економічні, соціальні, політичні, релігійні та культурні звичаї українського народу.

Фундаментальними напрацюваннями із проблеми історії формування українського конституціоналізму є праці О. Апановича, Т. Чеховича, Т. Чухліба, А. Слюсаренка, А. Шабловського, В. Шевчука та О. Трофимука.

Конституція під офіційною назвою «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького» була прийнята 5 квітня 1710 року на загальній козацькій раді поблизу Бендер. Одночасно було оголошені й затверджено «Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького», які згодом стали називатися Конституцією Пилипа Орлика [1, с.35].

Основні положення Конституції мали вияв договору між гетьманом і козацькою старшиною та запорожцями, що було притаманно західній європейській традиції й що підтверджує її демократичний характер. Конституцію складали преамбули та 16 пунктів, де було сформульовано основні принципи створення автономної держави.

У преамбулі Конституції було коротко окреслено історію народу Руського і Війська Запорозького:

«Народ козацький, давній та відважний, раніше званий Хозарським» став засновником Київської держави і раніше від князя Володимира Святославовича християнство прийняв Каган «хозарів-козаків» [4, с.10]. Так засновувався історична перевага Української держави, де першість була властива козацтву.

У пункті першому про «Віру Православного Східного Обряду», визначено державну релігію, а також встановлено пріоритет автокефалії Української Церкви за відносного підпорядкування Константинопольському патріархові.

Надалі у першому розділі було визначено зміст та значення національного суверенітету. Зокрема, встановлювалися кордони Української держави, відповідно до умов Зборівського мирного договору 1649 р. з Річчю Посполитою, які було засвідчено ще за часів Богдана Хмельницького. Гетьман повинен був гарантувати недоторканність і непорушність кордонів і оберігати територіальну цілісність держави [4, с.10].

Розділи IV та V стосуються захисту інтересів Війська Запорозького. Але головне місце посідає шостий пункт Конституції, де викладено принципи організації діяльності органів державної влади.

Пилип Орлик створював систему державного управління, базуючись на відмежуванні повноважень між зазначеними в Конституції органами державної влади й паралельному поєднанні всіх гілок влади в цілісний державний устрій [1, с.7].

Найвищий щабель в цьому механізмі посідав колегіальний представницький орган. Якщо в суверенних державах, зазначено в Конституції, додержуються похвального й вигідного для публічного балансу порядку, «а саме – і під час війни, і в умовах миру збирати приватні й публічні

ради, обмірковуючи спільне благо батьківщини, на яких і незалежні володарі у присутності його Величності не відмовлялися підкорити свою думку спільному рішенню урядовців і радників, то чому б вільній нації не дотримуватися такого ж прекрасного порядку?» [2, с.33].

У Конституції зазначено, що найголовніші проблеми державного й суспільного життя мають розв'язуватися на Генеральних Радах, і багаторазово наголошує на їхніх законодавчих функціях. Рішення Генеральної Ради мали вищу юридичну силу і були в деяких випадках обов'язковими. Зокрема, пункт

XII встановлював, що лише «за високим рішенням Генеральної Ради у присутності Гетьмана» може бути прийнято «урочисто і непорушно»: кому належить згідно із законом, а кому не належить користуватися правом управління публічними маєтками, і які саме належить виконувати повинності підданим.

Виконавча влада повністю перебувала в руках Гетьмана, повноваження

якого були досить широкими. Зважаючи на негативний досвід колишнього гетьманського управління, Конституція з метою уникнення можливості привласнення влади в державі детально виписує норми регулювання діяльності гетьмана, встановлюючи межі його повноважень.

Окрему увагу в Конституції було присвячено управлінню фінансовими справами. Обиралось у кожному полку по двоє присяжних скарбників, утворених спільною ухвалою двох суспільних станів: козаків і простого люду [2, с.34].

Також однією з гілок влади за Конституцією була судова. У разі, коли хтось із старшини, полковників, генеральних радників, знатних козаків або інших урядників чи рядових козаків скоїть злочин, який загрожує Гетьманській честі, то таких злочинців не карали одноособово. Було створено Генеральний Суд, який виносив рішення, «якому кожен мусить підкорятися як переможений законом» (VII) [1, с.28].

Отже, Конституція Пилипа Орлика 1710 року затверджувала демократичне державне управління, яке «вільним волевиявленням і голосуванням стосовно рівної, постійної і ніколи не порушуваної форми влади і підкорення було ухвалено» [3, с.254]. Особливістю цієї форми правління було специфічне розмежування повноважень між окремими гілками влади, а також наявність механізму стримування і противаг.

1. Мироненко О. Історія конституції України. Київ, 1997. 60 с.
2. Полищук И. Основные идеи государственно-политического устройства в конституции Пилипа Орлика. Политология : учеб. пособие. Харьков, 2001. 245 с.
3. Шабловський А. Порівняння політичних систем України за Конституцією Пилипа Орлика та Конституцією УНР 1918 р. Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Рівне, 2015. № 2. С. 254–257.
4. Страхов М. Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Державне будівництво та місце самоврядування : зб. наук. праць присвячено Конституції гетьмана П. Орлика 1710 року. Харків : Наук.-досл. ін-та держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2006. Вип. 11. С. 10–17.

Єсипенко А. М.

*курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції*

Науковий керівник:

Догорученко К. О.

*старший викладач кафедри
теорії та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРАВА І СВОБОДИ ГРОМАДЯН ЗА КОНСТИТУЦІЯМИ УРСР 1937 ТА 1978 рр.

Конституція як основний Закон будь-якої держави відіграє важливу роль у її функціонуванні на всіх етапах розвитку. Актуальними наразі стають проблеми історії українського конституціоналізму, зокрема, проведення порівняльно-правового аналізу історичних документів з метою недопущення сьогодні виникнення колізій у законодавстві держави.

Серед авторів, які здійснювали дослідження процесу становлення українського конституціоналізму, слід зазначити В. Гончаренка, Д. Журавльова, В. Єрмоліна, В. Калиновського, М. Шаповала, В. А. Яцюка та інші сучасних вітчизняних вчених.

Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р. (далі – Конституція УРСР 1937 року) ухвалена Надзвичайним XIV Українським з'їздом. Вона закріпила свободу слова, преси, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Ці права можна було здійснити виключно в інтересах трудящих, з метою укріплення соціалістичного ладу, що дозволяло переслідувати будь-кого, звинувативши в нелояльності.

Конституція гарантувала свободу релігійних відправлень та антирелігійної пропаганди. Вперше свобода згадується лише в X розділі «Основні права й обов'язки громадян» у ст. 123: «З метою забезпечення за громадянами свободи совісті церкву в УРСР відокремлено від держави і школу від церкви. Свобода відправлення релігійних культів і свобода антирелігійної пропаганди визнається за всіма громадянами» [1, с. 76].

Крім того, в ст. 124 Конституції УРСР 1937 року закріплювалося: «Відповідно до інтересів трудящих і з метою зміцнення соціалістичного ладу громадянам УРСР гарантується законом: а) свобода слова, б) свобода друку, в) свобода зборів і мітингів, г) свобода вуличних походів і демонстрацій» [1, с. 77].

Особливістю Конституції 1937 р. є й те, що за цим документом не визна-

ється приватна власність, а лише суспільна, соціалістична власність. Разом з тим у Конституції 1937 р. зовсім не зазначається про свободу пересування та вільний вибір місця проживання, про вільний розвиток особистості.

А. Слюсаренко підкреслює, що в центрі уваги всієї Конституції УРСР 1937 р. є суспільний устрій, тобто питання економічної та політичної основи, а також класової структури суспільства, оскільки вони визначають природу державної влади [1, с. 78].

На зміну Конституції УРСР 1937 р. було прийнято Конституцію України 1978 р. (далі – Конституція України 1978 р.), яка підтвердила формальну належність влади українському народу [3, с. 24].

Конституція розширювала компетенцію органів Радянського Союзу й тим самим унеможлиблювала здійснення державного суверенітету України. Рада Міністрів УРСР виступала у ролі уряду [1, с. 75]. Так само, як у всіх попередніх конституціях, в останній обсяг свободи був не досить широким.

Так, у ст. 9 Конституції України 1978 року йдеться про одну з форм прояву свободи, а саме про свободу слова. Глава 6 закріплює перелік не тільки прав та обов'язків, а й свобод.

Зокрема, ст. 37 декларує, що громадяни України мають усю повноту соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод.

У ст. 45 Конституції України 1978 року зазначено, що громадянам України гарантується свобода наукової, технічної і художньої творчості.

Досить цікавим є виклад ст. 48 Конституції України 1978 року: «Відповідно до інтересів народу і з метою зміцнення та розвитку конституційного ладу громадянам України гарантуються свободи: слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Здійснення цих політичних свобод забезпечується наданням трудящим та їх організаціям громадських будинків, вулиць і площ, широким розповсюдженням інформації, можливістю використання преси, телебачення і радіо» [3, с. 204].

Основний Закон 1978 р. закріплював принцип демократичного централізму, за яким керівництво комуністичної партії поєднувалося з творчою ініціативою мас. Формально Конституція містила гарантії прав і свобод, закріплювала принцип соціалістичної законності, проте зовсім ігнорувала етнокультурну, історичну і політичну самобутність Української держави, волелюбність українського народу, його прагнення до незалежності та свободи [2, с. 19].

Отже, проаналізувавши конституційні документи українського державотворення радянських часів, можна дійти висновку, що Конституції Радянської України перш за все були політичними документами, спрямованими на задоволення інтересів правлячої партії, а потім уже інтересів кожного громадянина. Аналіз Конституцій радянського періоду надає змогу прослідкувати не лише розвиток конституційного права взагалі, а й тенденції закріплення та розвитку свободи в Україні.

Адже саме характеристика спрямованості конституційних актів, їхніх

основних цінностей та пріоритетів надає змогу зробити висновок, що хоча свобода й була прописана в Основних Законах періоду Радянського Союзу, але її реалізація фактично була неможливою.

1. Гончаренко В. Конституція Української РСР 1937 р. Вісник Академії правових наук України. 2012. № 2. С. 75–83.

2. Історія українського конституціоналізму (в документах) : матер. до Міжнародного юридичного форуму «Нова Конституція України – шлях до утвердження української державності» (Україна, Богородчанський р-н Івано-Франківської обл., 11–13 січня 1996 р.). Івано-Франківськ, 1996. С. 24 -32.

3. Конституція (Основний Закон) України (1978 р.). II Хрестоматія з історії держави права України. Том 2. Лютий. 1997 р. 800 с.

Коптєв О. С.

*курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції*

Науковий керівник:

Догорученко К. О.

*старший викладач кафедри
теорії та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАКОНАХ ТА ПРОЕКТАХ КОНСТИТУЦІЙ УНР 1918 РОКУ

Ідеї українського державотворення 1918 року ось уже ціле століття є предметом численних політичних та наукових дискусій не тільки а вітчизняному, але і зарубіжному просторах. Проект програми національної розбудови України у 1918 році був нагальною вимогою часу та важливим підсумком політичної діяльності національної еліти, яка прагнула скористатися наслідками Жовтневого перевороту в Російській імперії задля нового самостійного державного курсу.

Курс на державотворення був нерозривно пов'язаний з Російською Демократичною Федеративною Республікою, оскільки більшість Центральної Ради і сам її очільник підтримували автономне майбутнє України у складі Росії. Однак через більшовицьку загрозу та посилення міжнародної напруги через зміни на політичній карті світу, виникла потреба у відособленні України від імперіального світу. Цей факт, безумовно, породжував необхідність у

закріпленні територіальних прав і свобод у конституційній формі.

Конституція УНР або «Статут про державний устрій, права і вольності УНР» – це історичний документ, який став логічним довершенням раніше розпочатої і фактично вже зробленої роботи уряду республіки.

Комісія Центральної Ради на чолі з М. Грушевським у квітні 1918 року запропонувала проект Конституції УНР, проте із-за зовнішніх причин, головними з яких виявилися недооцінка національними силами більшовицької ідеології та відсутність міжнародної підтримки, Центральна Рада втратила свої

повноваження [3, с.21].

Слід підкреслити, що на українських теренах уперше за багато століть прозвучали тези про демократичні переваги республіки – життя людини, її безпеку, здоров'я, недоторканість, честь і гідність, адже саме ці постулати є найвищою цінністю в демократичному суспільстві.

Основний закон держави УНР спирався на тогочасні демократичні американські та європейські досягнення у сфері прав людини, де чітко зазначалось, що люди за своєю природою є вільними й незалежними, що вся влада перебуває в народі і твориться народом, а правителі є слугами народу й несуть перед ним відповідальність [2, с.95].

Окрім загальновідомих тез, притаманних будь-якому найвищому законодавчому акту, закріплюючому демократію як форму правління, чимало положень цього історичного документу стосувалося визначенню територіального поділу.

До того ж, деякі положення проекту Конституції УНР стосувалися закріплення принципів гендерної рівності. Саме відповідно до цих принципів указано в тексті і свободи вільних громадян вільної держави:

«На території УНР ніхто не може бути обмежений у свободі слова, друку, сумління, організації, страйку, як громадяни країни, так й іноземці (за умов, якщо вони не порушують норм кримінального права) [1, с.32].

Недопустимими для майбутньої цивілізованої держави-республіки вважалися тілесні покарання, які практикувалися практично у всіх дочасних владних системах – на Русі, у козацькому праві й, зокрема, в законах Російської імперії. Тому приниження честі та гідності людини були заборонені новою Конституцією, і ці заборони увійшли в подальші законодавчі акти, які були прийняті в радянській і в незалежній Україні (як і ряд інших демократичних постулатів, наприклад, таємниця листування або вільна зміна місця проживання) [1, с.34].

В цілому, проект Конституції УНР відображав національну самобутність українського народу шляхом безборонного використання власного культурного спадку, ідеї парламентаризму, рівності прав і свобод, ідеї відповідальності влади перед особистістю, що, безумовно, було свідченням прагнень до лібералізації всього суспільного життя і намірів створити умови для всебічної безпечної життєдіяльності людини, захищеної державою.

Таким чином, проект Конституції УНР 1918 року став доказом існування національної держави, витвореної народом, її єдиною конституційною характеристикою», а заодно і єдиним у XX столітті національним взірцем європейського конституціоналізму.

1. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації. Львів. 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 137–150.
2. Мироненко О. Конституція Української Народної Республіки 1918. Київ 2009. Т. 5. С. 95 - 104.
3. Ярош Д. Конституція Української Народної Республіки 1918 року про органи державної влади та управління України: історичний досвід і сучасність. Університетські наукові записки. 2005. № 1–2. 50 с.

Лукомська А. А.
*курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування*

Науковий керівник:
Жеглінська Т. О.
*викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Всім добре відомий той факт, що права, свободи та інтереси людини є та завжди будуть першорядною цінністю суспільства. Права людини є історично нестійкою категорією, що еволюціонує разом із суспільством та державою. Досить цікаву думку з-приводу даного питання має Ю. Разметаєва, яка наголошує на тому, що однією з властивостей прав людини є їхня здатність вважатися універсальною цінністю, іншим словом, вони мають суттєве значення для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту [1, с.111].

Варто зауважити, що права людини, виступаючи загальною суспільною цінністю, є об'єктом конституційно-правового регулювання українського законодавства, що, окрім національних особливостей, має суттєві спільні риси із законодавством держав континентальної Європи. Таким чином, Конституція України закріпила якісно нову систему прав та свобод людини та громадянина, яка містить низку відповідних положень міжнародно-правових актів,

які першочергово стосуються прав та свобод громадян, а також включають в себе відповідні зобов'язання держав-учасниць щодо легалізації, визнання, гарантування реалізації та захисту й охорони даних прав і свобод з боку держави та її інституцій.

Конституційні права людини та громадянина – це відповідні можливості притаманні саме суб'єкту конституційно-правових відносин, які існують та функціонують у відповідності до стану розвитку громадянського суспільства та держави. В українській державі провідна роль в інституційно-організаційному аспекті щодо безпосереднього забезпечення прав та свобод людини та громадянина належить Президентові України. Згідно зі ст. 102 Конституції України Президент України є гарантом прав і свобод людини і громадянина [2].

В українській державі, що містить соціально-стратифіковане й розвинене індустріальне суспільство, безпосередня проблема побудови громадянського суспільства співпадає в часі із відповідним процесом розбудови держави.

Окрім цього, варто зазначити, що проблематика реальності прав, законних інтересів та свобод носить не тільки правовий аспект, але й нерозривно пов'язана з політичним та економічним становищем суспільства, а також станом консолідованості й духовності. На жаль, на сьогоднішній день можна привести низку фактів, що засвідчують державні структури не завжди є зацікавленими у відповідному забезпеченні прав людини та громадянина. Підтвердженням таких теоретичних положень можуть слугувати приклади із щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо безпосереднього стану дотримання та захисту прав і свобод людини та громадянина в українській державі [1]:

1. Право щодо отримання гарантованих державою допомог та виплат. На протязі 2020 року до Уповноваженого надійшло понад 909 повідомлень, що засвідчують безпосереднє порушення прав ВПО а мешканців окупованих територій, з яких – 60% стосувалися припинення пенсійних виплат та інших різновидів грошової допомоги. Дані випадки свідчать про суттєву проблему щодо забезпечення прав даної категорії осіб.

2. Право на захист. ЄСПЛ неодноразово звертав увагу порушення права на захист у справах, у яких захисник формально був призначений, але не здійснював ефективний захист.

3. Право людини на невтручання в особисте життя у зв'язку з обробкою персональних даних. Таким чином, під час оформлення паспорта громадянина української держави для виїзду за кордон у суб'єктів відповідного звернення відбирається певна згода на обробку їх персональних даних, що, у свою чергу, ніяк не відповідає п. п. 2, 5 ст. 11 Закону України «Про захист персональних даних», адже згода на відповідну обробку у суб'єктів не вимагається.

4. Право дитини на охорону здоров'я. На сьогоднішній день, в Україні

спостерігається досить критична ситуація щодо безпосереднього забезпечення лікарськими засобами онкохворих дітей та дітей, які хворіють на рідкісні захворювання.

Тобто, можемо наголосити на тому, що від того, наскільки право є «конструктивним», багато в чому й залежить якість нашого життя сьогоднішнього «якісне удосконалення» завтра [3, с. 19].

Отже, узагальнюючи усе вищевикладене можемо зробити висновок про те, що на сучасному етапі розвитку української держави проблема щодо безпосереднього забезпечення прав і свобод людини та громадянина набуває суттєвого значення то, що ступінь забезпеченості прав та свобод особи у сучасному світі виступає цінним орієнтиром, що, перш за все, свідчить про досягнутий рівень демократії держави, а також про ступінь розвиненості вітчизняного суспільства.

1. Разметаєва Ю. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства. Юридический вестник. 2006. № 1. С. 109–112.

2. Слінько Т.М. Конституційно-правові гарантії свободи слова в Україні. Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України (м. Харків, 20-21 листоп. 2013 р.). Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право. 2013. С. 294–297.

3. Сіренко В.Ф. Актуальні проблеми забезпечення і охорони прав людини в Україні / В.Ф. Сіренко, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, Т.І. Тарахонич. Правова держава. 2014. Вип. 25. С. 16–43.

Попко С. В.

*курсант факультету
підготовки фахівців для підрозділів
стратегічних розслідувань*

Науковий керівник:

Лантух І. С.

*викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету в внутрішніх справах*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Конституційний процес, як і будь-який інший правовий інститут, пройшов шлях від теоретичних ідей вчених до практичного втілення їх задумів і розробок у життєву реальність. Становлення конституційного процесу в Україні, як і в інших країнах, не було простим та швидким.

Воно має свою історію, яка з урахуванням часу виникнення в Україні має передісторію розвитку конституційного процесу на континенті.

Сьогодні в Україні закладено основи інституту конституційного процесу, тобто захисту прав і свобод громадян від конституційних актів, дій чи бездіяльності. Цей інститут знаходиться у процесі динамічного розвитку, чим виявив себе як необхідний атрибут демократичної, соціальної, правової держави.

Зокрема, вважається, що поняття «конституційний процес» не аналогічне поняттям «цивільний процес», «кримінальний процес» тощо. На відміну від останніх, конституційний процес може розумітися, як мінімум, у трьох значеннях. У першому значенні конституційний процес розуміють як лад усіх конституційно-процесуальних відносин. Це так зване «широке» розуміння. Дане розуміння асоціюється з терміном «конституційно-процесуальне право», тобто ці поняття можна вважати синонімами, так само як поняття «цивільний процес», «цивільно-процесуальне право» і т. п. У другому значенні конституційний процес розглядається як сукупність процедурних стадій розробки, прийняття й зміни Конституції. Це так зване «вузьке» розуміння. У третьому значенні під конституційним процесом розуміють конституційно-судовий процес, тобто сукупність стадій конституційного судочинства [1, с.44].

Варто зазначити, що у літературі конституційний процес іноді розглядається одночасно у широкому розумінні (як прогресивний процес становлення й розвитку інститутів конституційного ладу, а також пов'язана з цим діяльність усіх суб'єктів конституційного права), і у вузькому розумінні (як встановлений конституційним законодавством порядок (процедура), відповідно до якого суб'єкти конституційного права реалізують свою конституційну правоздатність. У цьому значенні в конституційному праві вживаються поняття «референдумний процес» є сукупність процедур, що визначають порядок проведення референдумів, «виборчий процес» є сукупністю процедур, пов'язаних із проведенням виборів органів державної влади й місцевого самоврядування, «законодавчий процес» є сукупністю процедур, що визначають порядок розробки й прийняття законів, «конституційне судочинство» є сукупність процедур, що визначають порядок вирішення конституційним судом (регіональним органом конституційного контролю) справ, які належать до його компетенції, «бюджетний процес» є порядок розробки (складання) і прийняття бюджету, тощо [2, с.230].

На нашу думку, конституційний процес це насамперед процес правотворчої діяльності, спрямованої на вироблення, прийняття, введення в дію та змінення органами державної влади, громадянами, іншими уповноваженими суб'єктами Основного Закону держави.

Таке визначення дає можливість відмежувати конституційний процес від близьких до нього понять, таких як політичний процес», «законодавчий процес», «конституційна реформа» тощо. Як правове явище, конституційний процес, звичайно належить до явищ і суспільних, а точніше суспільно-

політичних. Проте в останніх конституційний процес існує як складова більш загального суспільно-політичного процесу, оскільки без права, втіленням якого виступає Конституція, процес не може бути визначений як «конституційний».

Для того щоб виділити конституційний процес у праві як окремий вид юридичного процесу, а саме як правотворчий (законодавчий) процес слід обрати певний критерій поділу. На нашу думку, цим критерієм є вид актів, що фігурують у правотворчому (законодавчому) процесі: 1) закони й акти; 2) Основний Закон держави і зміни до нього.

Аналізуючи поняття конституційного процесу, ми виходимо з того, що для нього, як правового феномена, родовим є поняття юридичного процесу, а найближчим до нього родом поняття – «законодавчий процес». Останній є юридичним процесом вироблення законів держави, а Конституція також є законом, але особливим (Основним Законом держави), що має верховенство над іншими (звичайними) законами, і має притаманні тільки їй специфічні властивості, то процес її розробки, прийняття та зміни відрізняється від того, який має місце щодо «звичайних» законів, і виступає як особливий законодавчий процес, а саме як конституційний процес. Оскільки законодавчий процес спрямований на вироблення законодавчих актів, то залежно від видів законодавчих актів визначаються і види законодавчого процесу. Зокрема, конституційний процес спрямований на вироблення Конституції та конституційних законів на відміну від ординарного (звичайного) і так званого субститутного законодавчого процесу, продуктом яких є відповідно звичайний закон або квазі-закон (делегована законотворчість). Усі ці види законодавчого процесу мають свою специфіку, що зумовлена специфікою законодавчих актів, виробленню яких вони підпорядковані [3, с.166].

Ми виходимо з наступного поняття «законодавчого процесу», запропонованого в літературі: «Законодавчий процес – це процес законодавчої діяльності, спрямованої на вироблення повноважними особами суб'єктами та органами системи законів держави у формі законодавчих актів, що становлять основу законодавства держави», а також конституційному процесу притаманні ознаки законодавчого процесу, всі загальні моменти процедури прийняття звичайних законів поширюються і на конституційний процес [3, с.153].

Виходячи з вищевикладеного, на нашу думку, поняття конституційного процесу необхідно формувати як видове поняття щодо родового поняття – «законодавчий процес».

1. Саликов М. С. Конституционно-процессуальное право как наука, отрасль права и учебная дисциплина / М. С. Саликов // Право и политика. – 2000. – № 4. – С. 15-44.

2. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – 2-ге вид., переробл. та доопрац. – К.: Алерта ; КНТ; Центр учб. л-ри, 2010. – 432 с

3. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія / О. І. Ющик. – К. : Парламентське вид-во, 2004. – 519 с

Комар А. О.

*курсант факультету
підготовки фахівців для підрозділів
стратегічних розслідувань*

Науковий керівник:

Саєнко М. І.

*доцент кафедри теорії
та історії держави та права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЇ ДЕРЖАВ ЯК ОБ'ЄКТ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасна Україна перебуває на витку модернізації політичної системи суспільства. Сучасні інновації та ініціативи у сфері державної влади та формування громадянського суспільства об'єктивно мають бути спрямовані на пошук адекватних відповідей на системні протиріччя і конфлікти, народжені як у рамках радянської політичної системи, так і в перші десятиліття незалежності України радянської політичної системи, так і в перші десятиліття незалежності України.

За роки становлення суверенної державності України питання про рішення подібних протиріч і конфліктів часом ставали дуже актуальними. І самі суб'єкти конституційних правовідносин, і теоретики конституційного права не мали необхідного досвіду у вирішенні проблем такого характеру. Це пояснюється, насамперед, тим фактом, що радянська ідеологія не визнавала навіть можливості існування конфліктів у «розвиненому соціалістичному суспільстві». Вважалося, що державно-правові конфлікти виключаються самим суспільним ладом.

Водночас, конфлікти існували завжди і радянська державно-правова практика, як правило, не використовувала демократичних методів вирішення конфліктів, віддаючи перевагу насильницьким формам ліквідації протиріч, що виникають. Така державна політика продемонструвала свою помилковість подіями 1989–1991 рр., коли влада вже не могла подолати ту колосальну кількість конфліктів, назрілих навколо неї і в ній самій, що сама влада зі стабілізуючого суспільно-політичного чинника перетворилася на дестабілізуючий фактор нестабільності.

Без перебільшення можна стверджувати, що цілковите ігнорування зарубіжного та вітчизняного досвіду розв'язання конституційних конфліктів і протиріч у процесі взаємовідносин громадянського суспільства і держави

стало першопричиною як Помаранчевої революції 2004 р., так і, особливо, Революції Гідності 2013–2014 рр.

Слід констатувати, що спроби розв'язати подібні протиріччя і запобігти породжуваним ним конфліктним ситуаціям конституційного характеру, у період підготовки і прийняття чинної Конституції України призвели до того, що глобальні конституційні перетворення середини 90-х років минулого століття не тільки ненівелювали старих, а й породили значну кількість нових конституційних протиріч, більшість з яких не тільки зачепили засади конституційного ладу України, а й створили певні передумови для порушення його цілісності, насамперед в аспекті взаємовідносин громадянського суспільства і держави.

Істотно посилила ситуацію модернізація конституційної матерії у 2004 та 2010 роках, що дозволяє експертам у галузі конституційного права не тільки вказувати на протиріччя Конституції, а й взагалі говорити за Основний Закон та конституційної реформи, тобто їх здатність детермінувати соціально-політичні конфлікти і суперечності між громадянським суспільством і державою.

Порушуючи питання щодо конфліктності в системі конституційного ладу та протиріччя між громадянським суспільством і державою ми, насамперед, ведемо мову про те, що в юридичній науці прийнято.

Правонаступність насамперед означає забезпечення стійкості основ правової системи в процесі її розвитку. Проблема виникає при зміні політичного режиму в державі під час соціальної революції, при виникненні нових держав або припиненні їх існування, при територіальних змінах у державі тощо. Тим самим підтримуються головні параметри еволюційного державно-правового процесу, що не міняють системи влади та її конституційні інститути, основи конституційного ладу і законодавства.

Конституційний розвиток більшості держав світу носить циклічний характер. Україна у своїй конституційній історії також зазнала кілька циклів розвитку, які, як правило, супроводжувалися або катастрофічними переходами від однієї моделі політичної системи до іншої, або черговою конституційною, або політичною кризою. Тому згадка про правонаступництво і її так звані «розриви» в аспекті конституційного права пов'язані виключно з його провідною роллю в побудові й функціонуванні правової системи. Її «перерви», «розриви» пов'язані або з формуванням нової влади, або корінними реформами конституції і законодавства.

У зв'язку з цим питання про те, що є першопричиною нестійкості конституційного розвитку політичної системи України, є досить цікавим у доктринально-пізнавальному плані і, на жаль, злободенним з погляду сучасної конституційної ситуації в Україні.

Вагому, хоча далеко не детермінуючу, роль в подібній нестійкості конституційного розвитку України відіграють системні протиріччя і конфлікти, що існують в механізмі взаємовідносин громадянського суспільства і держа-

ви. Причому йдеться не тільки і не стільки про можливу суперечливість Конституції як документа, що володіє вищою юридичною силою, а про реалістичність конституційних положень, їх реалізованості та фактичної складової, тобто про те, що прийнято називати фактичною конституцією.

Можливо, саме тому, в числі основних чинників, що руйнують основи конституційного ладу або являють потенційну небезпеку для нього, дослідники відзначають не тільки наявність суперечностей та прогалин у нормативних правових актах різного рівня, а й недоліки механізму реалізації прийнятих нормативних правових і правозастосовних актів, а також відповідальності за їх невиконання; відсутність ефективного механізму притягнення до відповідальності органів державної влади, посадових осіб за дії, що порушують засади конституційного ладу або являють потенційну небезпеку їх порушення; антиконституційні цілі діяльності громадських об'єднань; зростання злочинності, системне проникнення організованої злочинності в публічно-владні структури; політичний, національний, релігійний екстремізм і тероризм як вищі форми їх прояву; економічне розшарування населення, відсутність соціального партнерства між державною владою і громадянським суспільством тощо.

Тому, системні протиріччя і конфлікти між громадянським суспільством і державою можуть носити і системо утворюючий характер, якщо вони продукують форми, що сприяють їх виникненню і сприяють стійкості їх перебігу. Іноді вони можуть виконувати і позитивну функцію. Негативним фактором може бути відсутність конституційно передбачених механізмів їх уникнення і подолання, небажання гасити такі протиріччя і шукати шляхи виходу з конфлікту, його свідоме розпалювання. Безперечно, в цьому виявляється негативна функція конфлікту.

Виходячи з цього, під системними конституційними конфліктами слід розуміти гостру форму відкритого протистояння в політико-правовій взаємодії пріоритетних суб'єктів конституційно-правових відносин (народ, держава, органи державної влади, територіальні громади), що виражаються в їх діях (бездіяльності) відносно найвищих конституційних цінностей (людське життя, свобода, права людини, влада, суверенітет), їх визнання, гарантування, захисту тощо. Як правило, причиною таких конфліктів є істотні суперечності в системі конституційного ладу в результаті взаємовідносин громадянського суспільства і держави.

Перша модель - конституція виступає в як основна «операційною системою», за допомогою якої політичні та юридичні механізми суспільства структуровані. Друга модель – конституція розглядається як ряд моральних концепцій, які є кращими моральними ідеалами, якими суспільство має керуватися. Третя модель - конституція може бути оформлена як елемент, який визначає національну ідентичність.

Отже, конституційна практика, яка ґрунтується на спрощеному розумінні протиріч і конфліктів між громадянським суспільством і державою, напри-

клад, їх зведення до базових складових політичної системи суспільства, створює умови для виникнення подібних протиріч і деструктивного перебігу відповідних конфліктів. Навпаки, політичні режими, які прагнуть до виявлення існуючих протиріч і конфліктів у системі конституційного.

1. Бондарь Н. С. Конституционные пробелы и конфликты как отражение социальных противоречий: в контексте практики Конституционного Суда РФ / Н. С. Бондарь // Экономический вестник Ростовского государственного университета. Terra Economicus. – 2010. – Том 8. – № 1. – С. 70–71.

2. Шульженко Ю. Л. Конституционные коллизии / Ю. Л. Шульженко // Юридическая энциклопедия / отв. ред. Б. Н. Топор - нин. – М. : Юристь, 2011. – С. 447.

3. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія / А. Єзеров. – Одеса : Юрид. л-ра, 2008. – С. 20–22.

Аділова Р. К.

*студентка Херсонського факультету
Одеського державного
університету внутрішніх справ*

Новікова М. М.

*професор кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЙНІ ВИТОКИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Формування сучасних цивільно-правових джерел виступає одним із провідних питань розвитку цивільно-правової науки та практики. Сучасні підходи, які виступають основою формування вітчизняного приватного права, характеризуються лібералізацією кола джерел цивільного права та відходом від звичного для радянської епохи позитивістського ставлення до звичного кола джерел. У той же час дискусійний характер процесу лібералізації у формуванні джерел цивільно-правової галузі, призводить до необхідності наявності серед системи джерел тих фундаментальних засад, які виступають непорушним гарантуванням цілісності приватного права. Такими фундаментальними засадами вважаємо конституційні норми, які виступають гарантіями реалізації особистих немайнових прав особи. Враховуючи позицію Конституції України в системі джерел цивільного права як первинного (базового)

джерела, слід визначити її вплив на формування сучасної концепції захисту особистих немайнових прав фізичної особи.

Відзначимо, що наявні у Конституції України норми, які регулюють відносини захисту прав та свобод людини можна поділити на загальні та спеціальні, які відповідно впливають на формування як усієї системи цивільно-правового законодавства, так і окремих його підгалузей та інститутів.

Загальними нормами реалізації та захисту прав людини, основоположними засадами, які закріплені Конституцією України [1] є наступне: людина, її права та свободи визначаються найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України), що виступає підґрунтям для визнання рівності усіх людей у їх гідності та правах (ст. 21 Конституції України). Відповідно, Конституцією України підкреслюється важливість дотримання та захисту прав і свобод людини державою і іншими особами. Зокрема, ст. 28 Конституції України встановлюється право кожної особи на повагу до її честі та гідності із заборонаю застосування покарань або поведження, яке принижує гідність людини. Також, ст. 68 Конституції України закріплює обов'язок кожної особи на території України дотримуватися Конституції України та не посягати на права і свободи, честь і гідність інших осіб.

Слід також відмітити, що диспозитивний аспект реалізації прав та свобод людини у приватно-правовій сфері забезпечує ч. 1 ст. 22 Конституції України, яка визначає, що «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними» [1]. Наявність цієї норми що дає можливість здійснювати цивільні права особі вільно та на власний розсуд, оперувати ними та відмовлятися від них.

Окреслені нами положення Основного закону української держави, які стосуються прав і свобод людини на підставі принципу верховенства права знайшли своє відбиття у Цивільному кодексі України. Так, ст. 4 ЦК України визначає Конституцію України основою цивільного законодавства [2]. Зазначені загальні норми виступають як критерієм формування усіх елементів цивільно-правового регулювання суспільних відносин, так і окремих інститутів, зокрема, інституту особистих немайнових прав фізичної особи. Тобто вони задають так званий «єдиний тон» реалізації усіх цивільно-правових інститутів.

У свою чергу, у ч. 2 ст. 26 ЦК України визначається, що фізичній особі притаманні усі особисті немайнові права, встановлені Конституцією України та ЦК України [2]. Це говорить про наявність спеціальних конституційних норм, які стосуються безпосередньо інституту особистих немайнових прав фізичної особи. Дійсно, визначені ч. 1 ст. 270 ЦК України види особистих немайнових прав, тісно пов'язані з особистими немайновими правами фізичної особи, які закріплені Конституцією України. Зокрема, це право на життя (ст. 27 Конституції України), право на охорону здоров'я (ст. 49 Конституції України), право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 Конституції України), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України), право на недоторканність особистого і сімейного життя (ст. 32

Конституції України), право на повагу до гідності та честі (ст.ст. 28, 29 Конституції України), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 Конституції України), право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України), право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування (ст. 33 Конституції України), право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст.ст. 23, 34, 35, 41 Конституції України). Такий взаємозв'язок між конституційними та цивільно-правовими нормами формує міцну систему гарантій їх реалізації.

Отже, Конституція України виступає особливими юридичним інструментом, який забезпечує принципи співвідношення елементів у системі «людини – суспільство – держава», визначаючи гарантії реалізації основоположних прав і свобод. Тим самим вона впливає на формування всієї правової системи України, її галузей, підгалузей та інститутів. Відповідно, конституційні норми виступають основоположним елементом реалізації норм цивільно-правового інституту особистих немайнових прав фізичної особи.

1. Конституція України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 08.06.2021 року)

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top> (дата звернення 08.06.2021 року)

Маринець В. І.

*курсант Херсонського факультету
Одеського державного
університету внутрішніх справ*

Новікова М. М.

*професор кафедри професійних
та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ ЖІНКАМИ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Реалізація конституційних прав і свобод є одним із основоположних завдань української держави. Одним із таких принципів, що виступає основою формування сучасного українського суспільства, є принцип рівності прав жінки і чоловіка, закріплений ст. 24 Конституції України. Нажаль, гендерне пи-

тання відрізняється особливою важкістю для реалізації, оскільки, ґрунтуючись на історичних засадах сприйняття гендерних ролей, воно проходить крізь призму особистісних стереотипів. Саме внутрішнє сприйняття гендерних ролей з боку основних суб'єктів правотворчості та правореалізації може знижувати рівень ефективності принципу рівності прав жінки і чоловіка. Особливо це стосується тих сфер, які історично визначалися як суто чоловічі у плані особистої реалізації, зокрема, це сфери політики, несення військової служби або служби з охорони громадського порядку.

На сьогоднішній день формування гендерної компетентності професіоналів у лавах органів Національної поліції України є одним із пріоритетних питань розвитку та формування системи МВС. Саме тому реалізація принципу гендерної рівності та проблеми його реалізації в системі МВС України виступає предметом дослідження багатьох науковців, зокрема, Н.В. Галіциної, Г.В. Герасименка, Г.В. Даудова, І.Г. Лазар, К.Б. Левченка, Н.В. Максименка, В.І. Чуба та інших. Водночас, аналіз низки нормативно-правових актів, які регламентують проходження служби в органах Національної поліції України, свідчить про те, що до належної реалізації цього принципу у зазначеній сфері слід робити дієві кроки як у практичній, так і нормотворчій діяльності.

Розповсюдження гендерної політики датується створенням у 1946 році спеціальної Комісії ООН для спостереження за становищем жінок та сприяння реалізації їхніх прав [1, с. 7]. При цьому, досвід європейських країн свідчить, що кількість жінок-поліцейських складає 25-40% персоналу. При цьому робота жінок у поліції відзначається такими позитивними аспектами як якість персонального складу, покращення соціально-психологічного клімату у колективі, підвищення рівня довіри до органів поліції серед населення. До того ж жінки відрізняються підвищеним рівнем відповідальності та виконавської дисципліни.

Відповідно до статистичних даних на сьогоднішній день в складі Національної поліції України працює близько 25% жінок від загальної кількості персоналу, а керівні посади займає не більше 17% від керівного складу [2, с.19].

Дослідження проблеми реалізації принципу рівності прав жінки та чоловіка дає можливість побачити, що його зміст полягає не тільки у рівному доступі до можливостей отримання освіти в системі вузів МВС, але й створенні рівних умов праці та винагороди за неї, створенні спеціальних заходів щодо охорони здоров'я жінок та поєднання ними праці з материнством, що конкретизується у ч. 2 ст. 24 Конституції України. Відповідно, перед МВС України для реалізації цього принципу постає досить багато завдань, які впливають з необхідності реалізації зазначеного принципу у життя. Для цього нажалі слід подолати цілу низку об'єктивних і суб'єктивних перепон, які виникають з огляду на порядок проходження служби в органах Національної поліції України. Зокрема, О.М. Брисковська визначає серед них відсутність умов для поєднання персоналом своїх професійних та сімейних обов'язків, непристосова-

ність поліцейського обладнання для користування жінками, гендерні стереотипи з боку керівництва структурних підрозділів та співробітників [3]. Відповідно, нормативно-правові та організаційні засади діяльності системи Національної поліції потребують рішучих заходів, спрямованих на удосконалення реалізації конституційного принципу рівності жінки та чоловіка.

Слід зазначити, що ефективність реалізації принципу, що розглядається, залежить від реагування на потреби не тільки жінок, але й чоловіків, що сприяє зниженню рівня агресії до протилежної статі. На сьогоднішній день у органах внутрішніх справ запроваджено посаду радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, забезпечується впровадження гендерного коучінгу в системі національної безпеки і оборони, створення Української асоціації представниць правоохоронних органів тощо. Однак, не дивлячись на проведені заходи, впровадження конституційного принципу рівності прав жінок та чоловіків потребує подальших ґрунтовних заходів.

1. Пірен М., Грицяк Н., Василевська Т., Іваницька О. Гендерні аспекти державної служби: монографія. Київ: Основи, 2002. 335 с.
2. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади [Текст] : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 31 с URL: https://www.dsns.gov.ua/files/2020/5/20/112/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_3.pdf
3. Брисковська О.М., Грига М.А. Аспекти забезпечення гендерної рівності в органах поліції. С. 47-49

Меркулов М. О.

студент юридичного факультету

Науковий керівник:

Андрєєв А. В.

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА В СУЧАСНІЙ ПРАВНИЧІЙ НАУЦІ

Одним із актуальних напрямів як теоретико-правової, так і галузевих юридичних наук є дослідження проблем реалізації правових норм. Тим самим підкреслюється специфічне значення досліджуваної категорії як процесу, який є точкою прикладання сили права до реальної дійсності, повсякден-

ного життя людей. Проте об'єктивна складність та багатогранність поняття права не сприяють виробленню єдиного підходу і до розуміння його реалізації юридичною наукою.

Питання реалізації правових норм активно розробляється юридичною наукою ще з 1960-х рр. Цей процес процес триває і нині. Значний внесок у розробку цієї проблематики зробили такі науковці, як С. Алексєєв, В. Ковальський, В. Копейчиков, В. Лазарєв, М. Марченко, Л. Морозова, П. Рабінович, Ю. Решетов, Ю. Власов, О. Скакун, С. Сливка та ін. Але на сьогодні ще велика кількість питань реалізації норм права, які мають важливе теоретичне та практичне значення, залишаються дискусійними і недостатньо вивченими [1].

Реалізація права може бути пов'язаною як із здійсненням правомірних дій, так і із правомірною бездіяльністю. Результатом реалізації права є досягнення повної відповідності між вимогами норм права щодо певної поведінки суб'єктів і їх фактичними діями (бездіяльністю). Правореалізація як процес може бути охарактеризована з об'єктивної та суб'єктивної сторони. З об'єктивної сторони вона є здійсненням дій, передбачених нормами права. Суб'єктивна сторона реалізації права характеризує ставлення суб'єкта до правових вимог, що реалізуються, його установки і волі у момент здійснення юридичних дій. Суб'єкт може бути зацікавлений у реалізації права через усвідомлення громадського обов'язку, через власну вигоду, або через поборювання несприятливих наслідків. Але головне в цьому процесі — точне слідування правовим приписам. Можна зазначити, що в процесі реалізації права відбувається «матеріалізація» абстрактних нормативно-правових приписів у конкретні правомірні вчинки суб'єктів права і задовольняються «закладені» в норми права особисті та соціальні очікування учасників правовідносин [2].

Застосування правових норм — це специфічна форма реалізації правових норм. Ця специфіка відображається у тому, що, по-перше, це діяльність не тільки компетентних органів держави, а й уповноважених на це громадських організацій. Громадяни не можуть бути суб'єктами застосування норм права. Навіть, якщо суб'єктом застосування норми права виступає окрема особа (суддя, прокурор, інша посадова особа), то вона виступає звичайно не як окремий громадянин, а як орган держави або як представник відповідного державного органу. По-друге, застосування норм права має державно-владний характер. Тобто, застосування — це один з видів державної діяльності, воно здійснюється від імені держави і є обов'язковим для тих, кому адресовані акти застосування права. По-третє, на відміну від інших форм реалізації права, застосування правової норми є такою формою її реалізації, за якої дії суб'єкта спрямовані не на себе, а на інших суб'єктів. Тобто, це діяльність з вирішення юридичних справ шляхом винесення, на основі норм права і відповідно до конкретних життєвих ситуацій, стосовно персонально визначених суб'єктів індивідуальних державно-владних велінь (приписів). Ці приписи створюють, змінюють, підтверджують або припиняють права і обов'язки су-

б'єктів, яким вони адресовані[3].

В широкому сенсі термін реалізація може розглядатися як практичне здійснення, втілення, впровадження права в суспільну практику. В такому значенні він в основному використовується в межах так званої природно-правової концепції праворозуміння, яка бере свій початок у традиціях гуманістичної філософії XVII-XVIII ст. Відповідно до уявлень її прибічників про сутність та функціонування права, реалізацією вважатимуться будь-які шляхи набуття правом властивостей позитивного утворення, переведення його з модусу лише потенційно можливих у даному соціумі юридичних форм, з рівня природного права на рівень реального чинника суспільного життя.

Загальнообов'язковий характер норм права, їх формальна визначеність та забезпеченість державним впливом слугують як запорукою того, що зведені у державну волю фундаментальні положення природного права адекватно відобразяться у правовій свідомості кожного суб'єкта, так і орієнтиром для втілення цих положень у правомірній поведінці задля досягнення мети правового регулювання суспільних відносин. Тобто можна вести мову про реалізацію засад природного права в процесі реалізації приписів нормативних актів та суб'єктивних прав та обов'язків, у яких вони конкретизуються. Водночас, в окремих випадках все ж можливо говорити і про безпосередню реалізацію загальних правових установок, фундаментальних засад природного права (зокрема, при наявності прогалін у законодавстві). З цього приводу Л.С. Явич справедливо зазначав: У генетичному плані здійснення права не завжди представляло практичну та теоретичну проблему, її не було, коли захищені силою фактичні відносини на зорі цивілізації були правом, її не буває або майже не виявляється, коли панує звичаєве право і судовий прецедент. Здійснення права набуває виняткового значення при розвиненій юридичній формі, в умовах розгалуженого законодавства. Чим активніша правотворча діяльність органів державної влади, тим вищу ступінь актуальності набуває реалізація законів. За таких умов природне право майже повністю розчиняється у положеннях нормативно-правових актів, а відтак і поняття норма права та норма законодавства наука схильна розглядати у спільному контексті (що залишається характерним і для адміністративного права).

Від понять «нормотворчість», «нормопроекування» та «правотворчість» реалізація норм права відрізняється тим, що змістом перших трьох є питання створення, зміни чи скасування норм права, а завдяки реалізації чинні норми (які вже прийнято) втілюються в життя, набувають «матеріальної форми», тобто здійснюється «перехід» від абстрактних положень норми права до існуючих у реальному житті конкретних правовідносин [4].

Розглядати правотворчу діяльність в якості реалізуючої щодо права уявляється доцільнішим у філософсько-правовій площині. З позицій же сучасної теорії права (які за своїм характером в основному залишаються позитивно-правовими) такий підхід значною мірою нівелює різницю між різнопорядковими за своєю сутністю та функціональним призначенням правовими механі-

змами, окремими формами життя права і призводить до ототожнення реалізації з іншими категоріями, які використовуються у теорії права для позначення динамічного, активного його виміру, такими як дія права або здійснення права, і, як наслідок, позбавляє її самостійного значення у колі правових явищ. Більш виваженою виглядає формула, за якою правотворчість, в якості владної діяльності спеціальних органів держави, переслідує мету не реалізації, а створення права. Це предтеча, передумова правореалізації. Отже, правотворчість лише програмує майбутні процеси практичного здійснення права. Владні повноваження посадових осіб тут викликають до життя не акти дотримання, виконання, використання або застосування права, а джерела або форми майбутнього правового регулювання. Реалізація права є процес втілення в життя вже наявних, створених правових норм. Правовий припис вважається реалізованим, якщо він втілюється у життя, в практичну поведінку людей в соціально-правовому середовищі. Результатом такої поведінки є правомірний характер виникаючих при цьому суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, які супроводжують процес досягнення цілей правового регулювання.

Варто погодитись із тим, що вказівка на об'єкт реалізації (норма права) є істотною ознакою цієї правової категорії, адже саме ця ознака відмежовує реалізацію норм права від інших пов'язаних зі словом «реалізація» поняттями та категорією «реалізація», що використовуються в інших (крім правової) сферах суспільного життя. Натомість конкретизація того, що саме норма права встановлює (припис, розпорядження, можливості, положення, вимоги, права, обов'язки тощо), є зайвою під час характеристики загального поняття «реалізація норм права». Це набуває значення під час характеристики кожної окремої форми реалізації (виконання, додержання, використання, застосування), адже саме ці форми пов'язані з різновидами норм права: зобов'язуючими (приписними), заборонними, дозвоільними (управомочними, повноважними, диспозитивними), стимулюючими (заохочувальними), рекомендаційними тощо.

Аналіз доктринальних визначень поняття «реалізація норм права» свідчить про майже одностайне «прив'язування» реалізації саме до норм права як об'єкта реалізації, про усталеність під час характеристики цього поняття виразу «втілення в життя» («втілення в реальне життя»), що свідчить про певну стабільність поглядів учених-юристів на розуміння змісту аналізованого поняття.

Реалізація норм права є особливою категорією, розуміння якої в правовій сфері має досить істотну специфіку. У доктринальних правових джерелах окремо ознаки реалізації норм права досить рідко наводяться й характеризуються.

Натомість, попри майже відсутність виокремлення ознак реалізації норм права в доктринальних джерелах із теорії права, такі ознаки часто вказані в самій дефініції «реалізація норм права». Нагадаємо, що серед таких ознак, на які вказувалось під час аналізу відповідних доктринальних дефініцій, можемо виокремити вказівку на об'єкт реалізації (норма права); конкретизацію

того, що норма права встановлює; конкретизацію шляхів втілення норми права в життя; суб'єктів реалізації норм права; конкретизацію форм реалізації; вказівку на реальність суспільних відносин; вказівку на свідомість і добровільність процесу реалізації. Не всі із цих ознак є визначальними, саме такими, які мають бути наведені безпосередньо в дефініції [5].

Розглядаючи теоретичні аспекти реалізації норм права, неможливо уникнути питання ефективності реалізації, яка визначає ефективність права в цілому. Питання про ефективність реалізації норм права пов'язане з питанням про ефективність самих правових норм. Ефективність правових норм визначають як співвідношення між фактичним результатом їхньої дії і тими соціальними цілями, для досягнення яких ці норми були прийняті. Сьогодні безсистемність у правотворчій діяльності пов'язується з відсутністю чіткого уявлення про правову врегульованість тих чи інших суспільних відносин. Усунення подібних недоліків – достатньо кропітка та безперервна робота, спрямована на вивчення, систематизацію законодавства, вивчення практики його реалізації та забезпечення його відповідності реальним умовам життя суспільства. Загальною мірою ефективності реалізації норм права є положення про те, наскільки повно і реально користуються громадяни та інші суб'єкти правами, передбаченими законом, наскільки точно вони виконують свої обов'язки. На ефективність реалізації норм права суттєво впливають умови їх здійснення. Такі умови ефективності реалізації можна поділити на дві групи: загальні і спеціальні. До загальних відносять економічний і політичний устрій у державі, політичну і правову культуру в суспільстві. До другої групи відносять якість законодавства, якість процесуальних норм, законність, певну організацію право-застосовуючих органів, їх забезпечення матеріально-технічними засобами.

Отже, реалізація норм права є особливою категорією, зміст якої хоч і пов'язаний з усіма розглянутими правовими категоріями, проте є змістовно іншим. Розуміння змісту реалізації норм права в правовій сфері має досить істотну специфіку, що пов'язується також із її ознаками, що є предметом подальшого нашого дослідження.

1. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. — М.: Юристъ, 2001. — 520 с.;
2. Теорія держави і права: Навч. посіб. / За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. — К.; Юрінком Інтер, 2003. — 368 с.;
3. Сучасний тлумачний словник української мови / уклад. : Л.П. Олексієнко, О.Л. Шумейко. — К. : Кобза, 2002. — 544 с.;
4. Гнатюк М.Д. Реалізація правових норм: поняття та значення // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 27. — С. 79 – 85;
5. Власов Ю.Л. Окремі проблеми реалізації норм права у практичній діяльності органів судової влади. // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. — 2005. — Вип. 29. — С. 22-26.

Трень Т. О.

*курсант факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування*

Науковий керівник:

Боняк В. О.

*професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ПЛЮРАЛІЗМ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАКОНОДАВЧИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС»

Автор визначив за мету висвітлити багатоманітність підходів учених до інтерпретації терміно-поняття «законодавчий конституційний процес». Насамперед, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що воно є складним та утворилося із двох словосполучень «законодавчий процес» та «конституційний процес».

Вітчизняні правники трактують «законодавчий процес» у такий спосіб:

- це чітко врегульована Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України діяльність спеціально уповноважених органів і посадових осіб (суб'єктів законодавчого процесу), що полягає у творенні законів та здійснюється в декілька послідовних етапів або стадій (Л. Наливайко, М. Беляєва) [1, с. 138];

- це особливий різновид юридичного процесу, що здійснюється законодавчо уповноваженими суб'єктами, спрямований на підготовку, розгляд, прийняття та введення в дію нормативно-правового акта представницького вищого органу державної влади, який регулює найважливіші питання суспільного і державного життя та має вищу юридичну силу (Ф. Абдулладзе) [2, с. 8].

Отже, законодавчий процес є сукупністю складників, його стадій, кожна з яких має свої особливості, завдання, суб'єктів і спрямована на вирішення конкретних цілей, успішне досягнення яких є необхідною умовою й обов'язковою передумовою для переходу до наступного етапу законотворчості та, зрештою, до ухвалення закону. Системно-функціональний аналіз законодавчого процесу дозволив вітчизняній дослідниці С. Сороці виокремити такі його стадії:

1) розроблення законопроекту за рішенням суб'єкта права законодавчої ініціативи;

2) розгляд суб'єктом права законодавчої ініціативи розробленого законопроекту й ухвалення рішення про його внесення до законодавчого органу;

3) офіційне внесення законопроекту або законодавчої пропозиції суб'єктом права законодавчої ініціативи до парламенту у встановленому порядку;

4) ухвалення законопроекту до розгляду законодавчим органом;

5) попередній розгляд законопроекту в робочих органах парламенту;

6) розгляд законопроекту на пленарних засіданнях парламенту, внесення поправок, що містять зміну тих або інших положень;

7) ухвалення / відхилення законопроекту парламентом;

8) направлення Закону на розгляд посадовій особі (особам) з метою ухвалення рішення про підписання й обнародування або про його відхилення;

9) промульгація Закону;

10) реалізація Закону, оцінювання ефективності його дії [3].

Що ж до конституційного процесу, то у вітчизняній юридичній науці слід виокремити такі два основні підходи до його визначення:

1) це система правових норм і процедур, які регулюють порядок підготовки, розробки, прийняття і вступу в силу конституції (основного закону), зміну, перегляд та припинення дії конституції, а також забезпечення ефективного функціонування основних конституційних інститутів (вузький);

2) це процес реалізації норм конституції, конституційних та інших законів, які регламентують процедури різних інститутів конституційного права (права і свободи громадян, форма держави, державна влада, місцеве самоврядування та ін.) суб'єктами конституційного права (широкий підхід) [4, с. 66].

Переважає більшість учених досліджують це явище базуючись саме на широкому підході (Ю. Баскакова [5, с. 5], Л. Лабенська [6], Ю. Шемшученко, О. Батанов О., А. Крусян А. [7], А. Яковлев [8] та ін.).

Водночас, виходячи із предмету нашого дослідження, ми будемо розглядати конституційний процес у вузькому розумінні. Досліджуючи у взаємозв'язку два терміно-поняття (законодавчий процес і конституційний процес), поділяємо підхід, відповідно до якого конституційний процес є складовою терміно-поняття «законодавчий процес».

Такої підхід запропонувала І. Куненко, яка визначає конституційний процес у такий спосіб: «це процес законодавчої діяльності, що здійснюється органами державної влади, безпосередньо громадянами або спеціально уповноваженими органами та суб'єктами і спрямований на підготовку, розробку й прийняття та введення в дію Конституції, а також внесення до неї змін і припинення її дії» [9, С. 235].

Дослідниця наголошує, що законодавчий процес є юридичним процесом вироблення законів держави, а Конституція також є законом, однак особливим, Основним Законом держави, що має верховенство над іншими (звичайними) законами, і притаманні тільки йому специфічні властивості, звідси процес його розробки, прийняття та зміни відрізняється від того, який має місце щодо звичайних законів, і виступає як особливий законодавчий процес, а саме як конституційний процес [10, С.236].

В. Погорілко та Л. Федоренко, як зазначалося нами вище, також до видів законодавчого процесу відносять конституційний процес [11, с. 191-192].

Вітчизняний правник О. Ющик вирізняє два способи вітчизняного конституційного процесу:

- 1) поточний, що спрямований на внесення змін до чинної конституції;
- 2) перспективний, що передбачає вироблення нової конституції [12, с. 279].

Вітчизняний учений В. Купрій у своїй більш пізній праці (дисертаційне дослідження на тему «Конституційний процес: питання конституційно-правових обмежень», 2019 р.) визначає конституційний процес саме як конституційний законодавчий процес і у юридичному сенсі характеризує його як порядок діяльності стосовно прийняття конституції та внесення змін до неї. Правник резюмує: «Конституційний процес – це регламентований нормами конституційного процесуального права і обмежений хронологічними рамками порядок правової за формою і пізнавальної за змістом юридично значущої діяльності уповноважених суб'єктів, передусім народу і парламенту, що забезпечує найбільш сприятливі умови для досягнення його мети – створення, зміни чи скасування правил поведінки загального характеру, об'єктивованих в Основному законі держави» [13, с. 200].

Отже, аналіз наявних підходів до визначення поняття «конституційний процес» («конституційний законодавчий процес») у його вузькому розумінні надає підстави для таких висновків:

1) не можна погодитись із його назвою «конституційний процес», виходячи із того, що така юридично значуща діяльність є особливим законодавчим процесом. Методологічно невірно визначати його і як конституційний законодавчий процес (В. Купрій) – законодавчий процес завжди базується на конституційних нормах, але не кожний законодавчий процес являє собою внесення змін до конституції чи прийняття нового основного закону. Зважаючи на нерозривність терміно понять «законодавчий процес» та «конституційний процес», повна назва останнього має зводитись до терміно-поняття «законодавчий конституційний процес»;

2) існує два види законодавчого конституційного процесу: а) поточний законодавчий конституційний процес (внесення змін до чинної конституції); б) перспективний (розробка та прийняття тексту нової конституції);

3) серед правників не існує єдності щодо дефініції досліджуваного поняття. Конституційний процес визначають: то як систему правових норм і процедур (Ю. Шемшученко), то як процес законодавчої діяльності (І. Куненко), то як порядок правової за формою і пізнавальної за змістом юридично значущої діяльності (В. Купрій).

Для надання обґрунтованого бачення з цього питання, звернемося до довідкової літератури. Виходячи із того, що термін «система» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови трактується як «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин

чого-небудь; заведений, прийнятий порядок» [14, с. 1126], а порядок визнається як «2.. Стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад» [14, с. 888], це надає нам можливість визначити систему як взаємозв'язок частин, що існують (діють) у прийнятому порядку. Звідси законодавчий конституційний процес – це визначена національними нормами юридично значуща діяльність Українського народу та Парламенту держави, що являє собою систему взаємопов'язаних послідовних стадій, спрямована на врегулювання суспільних відносин щодо зміни, скасування чи створення правових норм, об'єктивованих в Основному Законі держави.

Щодо стадій законодавчого конституційного процесу, то вважаємо, що світовій конституційно-правовій практиці відомі такі:

- 1) ініціювання уповноваженим суб'єктом/суб'єктами та розроблення ним акта про внесення змін до конституції чи нової редакції основного закону;
- 2) розгляд та/і прийняття/відхилення закону про внесення змін до конституції чи прийняття/відхилення тексту нової конституції;
- 3) остаточне ухвалення прийнятого проекту змін до Конституції/ тексту нової конституції (главою держави чи шляхом референдуму);
- 4) набрання чинності закону про внесення змін/введення в дію нової конституції.

Отже, все вищевикладене обґрунтовано надає нам можливість визначити конституційний процес (у вузькому розумінні) саме як складову законодавчого процесу, що має повну назву «законодавчий конституційний процес», котрий складається з системи послідовних стадій (дій).

1. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. : Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. Київ : Хай-Тек Пресс, 2013. 408 с.
2. Абдуллазаде Ф. Ш. Поняття законодавчого процесу: проблеми доктринального визначення. *Право і суспільство*. № 6. 2019. С. 3-9.
3. Сорока С.В. Теоретико-методологічні засади вивчення законодавчого процесу в державному управлінні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 2. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/38.pdf.
4. Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму монографія / Шемшученко Ю. С., Батанов О. В., Крусян А. Р. та ін. ; наук, ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. П. М. Пархоменко. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2014. 262 с.
5. Конституційний процес та особливості реалізації реформ в Україні : навч.-метод. матеріали / Ю. В. Баскакова, П. В. Качанова, О. М. Руденко, Г. О. Усатий. Київ : НАДУ, 2013. 88 с.
6. Лабенська Л. Конституційний процес: основні види та зміст. *Правова позиція*. 2016. № 2. С. 176–183. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN>.
7. Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму: монографія / Шемшученко Ю. С., Батанов О. В., Крусян А. Р. та ін. ; наук, ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. П. М. Пархоменко. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2014. 262 с.
8. Яковлев А. Конституційний процес у контексті європейської інтеграції України: правовий аспект. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. №1. С. 95-103.

9. Куненко І.С. Конституційний процес як вид законодавчого процесу. *Форум права*. 2013. №4. 232-236. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/fp_index.htm_2013_4_40.pdf.
10. Куненко І.С. Конституційний процес як вид законодавчого процесу. *Форум права*. 2013. №4. 232-236. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/fp_index.htm_2013_4_40.pdf.
11. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підруч. / Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Прецедент, 2009. 344 с.
12. Ющик О. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 519 с.
13. Купрій В. Конституційний процес: питання конституційно-правових обмежень: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 230 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

Денисов О. Є.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Боняк В. О.
*професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасний стан української державності є наслідком багаторічних складних перетворень. На всіх без виключення етапах розвитку характерним для вітчизняного конституціоналізму було запозичення кращих досягнень зарубіжної конституційно-правової думки, та разом з тим, йому завжди були притаманними відносно самостійний характер і різноманітність закріплення конституцій та інших конституційних актів у формі договорів, універсалів тощо. Враховуючи зазначене та активні політико-правові перетворення, які сьогодні відбуваються у нашій країні, дослідження конституціоналізму як ключової правової категорії набуває особливої актуальності.

Питання конституціоналізму досить широко досліджували як українські, так зарубіжні науковці, як, наприклад, Дж. Білліас, Т. Гінсбург, А. Р. Крусян, Ч. Маклвейн, М. П. Орзіх, М. В. Савчин, С. В. Шевчук та інші. Проте цілісне уявлення про зазначену правову категорію досі формується.

Метою дослідження є розгляд основних підходів до розуміння консти-

туціоналізму, визначення проблем сучасного українського конституціоналізму та перспектив його подальшого розвитку.

У правничій літературі відсутня єдність щодо визначення конституціоналізму. Дослідники пропонують різні підходи до його формулювання та розуміння внутрішньої суті. Так, на думку С. В. Шевчука "конституціоналізм – це режим функціонування державної влади відповідно до Конституції, причому термін "конституція" у суспільстві, в якому існує конституційна держава (діяльність держави спрямовується тільки для забезпечення певних, нормативно визначених суспільних цілей згідно із загальноновизнаними правовими принципами та нормами) розуміється у широкому сенсі – як Конституція, що заснована на ідеології конституціоналізму" [1, с. 136-137]. Р.І. Благута так само акцентує на неможливості розгляду зазначеної категорії як первинної чи самостійної, адже як в етимологічному так і в науковому плані, воно є похідним від поняття "конституція" [2, с. 3]. Про конституціоналізм доцільно говорити навіть не там, де Конституція існує у вигляді писаного нормативно-правового акту, а там, де використовується фактична Конституція реальний стан суспільних відносин, що передбачає певні механізми організації влади.

Варто відмітити, що сучасне розуміння конституціоналізму робить акцент не на його нормативній складовій, а на аксіологічних аспектах поняття, як гарантування прав людини, забезпеченість верховенства права, демократизмі влади тощо. Дане твердження дає підстави говорити про значну наближеність таких понять як конституціоналізм та демократичний державний режим.

Варто зауважити, що на відміну від вітчизняних дослідників, їх західні колеги розуміють конституціоналізм у більш вузькому сенсі як обмеження державної влади та недопущенні державного свавілля.

Таким чином конституціоналізм є напрочуд складним та багатоаспектним явищем, що навряд чи можна заключити в одну дефініцію, та на підставі аналізу вищенаведених позицій можна стверджувати, що конституціоналізм це заснована на західній цивілізаційній та правовій традиціях доктрина обмеження влади, що органічно охоплює інституційну (система взаємопов'язаних та взаємозбалансовуючих органів), аксіологічну (принципи, які є концентрованим втіленням конституційних цінностей) та нормативну (система об'єктивованих правових норм, спрямованих на регулювання владних відносин) складові, а також їх практичне втілення у суспільстві, яке організувалось з метою оптимальної реалізації суверенної влади, що природно належить йому загалом та кожному із його членів зокрема.

Базисом вітчизняного конституціоналізму є Основний Закон нашої держави – Конституція.

Відповідно до положень Основного Закону право визначати та змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами [1]. Конституція забороняє будь-якому окремо взятому учасникові політичного процесу узур-

пувати державну владу, що передбачено положеннями ст. 5. які розвиваються додатково у статтях 6 та 19 Конституції України.

Органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи здійснюють свої повноваження виключно на основі Конституції і відповідно до законів України Вони зобов'язані діяти лише на підставі, в межах та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України, оскільки принцип поділу влади забезпечує тісну їх взаємодію, кінцевим результатом якої є досягнення конституційних цілей і завдань.

Відповідно до статті 17 Конституції України захист суверенітету та територіальної цілісності України, її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави і справою всього Українського народу [3], отже народ має право на захист та гарантування своєї влади незалежно від джерел загрози.

Відповідно до Конституції України народ здійснює владу у формі виборів, референдуму, народної ініціативи або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, шляхом делегування їм належних повноважень. Основний Закон передбачає також можливість здійснення влади народом як в цілому, на загальнонаціональному рівні, так і на рівні місцевого самоврядування.

У юридичному сенсі влада народу виявляється насамперед у тому, що установча влада українського народу є первинною щодо всіх органів державної влади, похідних від народного суверенітету. У системі конституційного ладу демократія визначає механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави.

Процес формування конституціоналізму в Україні далеко не завершений. На нашу думку, загалом сформованими є ідеологічна та доктринальна складові конституціоналізму (в Конституції відображені такі засади, як гарантованість прав та свобод людини і громадянина, верховенство права, поділ державної влади, народний суверенітет тощо, які знайшли свій розвиток у наукових розробках українських вчених).

Сьогодні в Україні фактично продовжується державотворчий процес. Він протікає у складних політичних умовах, пов'язаних зі збройною агресією на сході країни, окупацією Кримського півострова, економічними потрясіннями, викликаними пандемією COVID-19. Вказані виклики потребують масштабної роботи у різних напрямках, і, в першу чергу, створення збалансованої, конституційно обмеженої та разом з тим ефективною системи публічної влади, у яку повинні бути закладені механізми недопущення її узурпації та яка водночас зможе дієво та злагоджено реагувати у кризових ситуаціях. Тому, на наш погляд, метою подальшої конституційної реформи є формування саме такої системи, а доктрина конституціоналізму має бути методологічною основою її проведення.

Розвиток конституціоналізму в Україні сьогодні є складним та багатоаспектним, що зумовлено становленням демократичної конституційної держа-

вності. Доводиться констатувати, що у сучасному українському суспільстві пострадянська ідеологія щодо пріоритету державних інтересів над інтересами громадян, щодо тривалого нівелювання значимості державної мови, прийняття державно-владних рішень насильницькими методами, а не шляхом дискусії і порозуміння з громадськістю, досі не можуть бути повністю викориненні із суспільного та державного життя країни

Проте сьогодні Україна рішуче повернулася на обраний, ще на початку самостійного шляху нашого народу та закріплений у Преамбулі до Конституції шлях європейської та світової інтеграції.

Звісно український конституціоналізм має цілий ряд досі не вирішених проблем, серед яких можна виділити надмірну політизацію як державного так і суспільного життя тощо, проте законодавчі ініціативи, які мають місце в Україні в останній рік, дають можливість стверджувати, що демократичні принципи, закріплені Конституцією України, які довгий час розглядалися лише як показник спрямованості розвитку нашої держави, нарешті отримують деталізацію у законах та підзаконних нормативно-правових актах, та набувають дієвих механізмів реалізації. Активне реформування майже всіх сфер державного життя, яке на сьогодні має місце в Україні та ґрунтується на високих європейських стандартах, є яскравим свідченням поступового утвердження конституціоналізму на теренах нашої держави.

1. Шевчук С. В. Основи конституційної юриспруденції. Київ: Український центр правничих студій, 2001. 302 с

2. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.) / упор. А. І. Годяк. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 255 с.

3. Конституція України. Офіційний текст від 28.06.1996. Дата оновлення 21.02.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 09.06.2021)

Голобородько В. В.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Сердюк І. А.
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

На сьогодні кримінально-процесуальна наука України не сформувала єдиного підходу до розуміння поняття стандартів доказування, їх змісту, видів, мети реалізації, а також системи. Крім того, сфера застосування певних стандартів доказів у кримінальному провадженні залишається предметом наукового дискурсу.

Дослідженню доказів у кримінальному провадженні присвячена значна увага науковців. Зокрема, вони, як явище правової дійсності, стали предметом розгляду у працях В.В. Вапнярчука, І.В. Гловюк, В.А. Завтура, С.О. Ковальчука, М.А. Кочкіної, М.В. Муравйова, М.А. Погорецького, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненка, В.В. Терьохіна, С.О. Фролова та інших вітчизняних і зарубіжних учених. Проблеми дослідження інституту доказів присвячені праці Ю. Грошевого, В. Тертишника, М. Михеєнка, С. Стахівського, М. Стефана, В. Фаринника та багатьох інших, однак ґрунтового комплексного наукового дослідження, яке було б розв'язувало питання формування та використання, а головне розкривало сутність стандартів доказування у кримінальному провадженні, в Україні не здійснювалось.

Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу спонукає до необхідності вивчення та перегляду традиційних наукових поглядів на певні особливості кримінального процесуального доказування. Вирішення цього питання набуло особливої актуальності у зв'язку з набранням чинності новим КПК України, який пропонує нові підходи до розуміння сутності кримінально-процесуальних доказів. Одним із таких нововведень є категорія «стандарт кримінально-процесуальних доказів», яка вимагає наукових досліджень для розкриття її змісту, а також класифікації.

Поняття стандартів доказування в доктрині кримінального процесу не знайшло однозначного визначення, що відкриває можливості для наукової дискусії. Одна група вчених визначає поняття стандартів доказування на ос-

нові об'єктивного критерію. Наприклад, Х.Р. Слюсарчук розуміє стандарти доказування у кримінальному провадженні як норми, закріплені у кримінально-процесуальному законодавстві, та правові позиції вищих судів, що охоплюють кількісні й якісні компоненти доказів, реалізація яких забезпечує рівень засудження, відповідний для процесуальних рішень [1, с. 7].

Подібну, але ширшу позицію відстоює Г.Р. Крет. Згідно з нею стандарти доказування – це система норм, закріплених у нормах кримінального процесу та сформованих у практиці Верховного Суду, які забезпечують формування предмета доказування, достатній набір відповідних, допустимих і надійних доказів та досягнення рівня переконання, необхідного для прийняття відповідного процесуального рішення [2, с. 137].

Друга група вчених розкриває поняття стандартів доказування, керуючись суб'єктивним критерієм. Зокрема, І.В. Гловюк та А.С. Степаненко під стандартами доказування розуміють певний критерій прийняття рішень щодо суб'єкта їх прийняття [3, с. 16].

Більш широке визначення поняття стандартів доказування дає Л.В. Мелех, який характеризує їх як певну умовну межу, за якою кількісна характеристика знань, отриманих судом у процесі розгляду справи, переходить у таку якість, що дає суду підставу прийняти, на його думку, справжнє рішення [4, с. 252]. Дещо уточнюючи розуміння стандартів доказування за вищезазначеним критерієм, В.В. Вапнярчук розглядає стандарти доказування як певний умовний зразок, орієнтир, оптимальний рівень вимог, що свідчить про достатність знань (як цільових (певного набору докази) та в суб'єктивному (певний рівень переконання) аспекті) прийняти відповідне процесуальне рішення [5, с. 148].

У свою чергу, О.В. Литвин пов'язує поняття стандартів доказування виключно з поняттям внутрішнього переконання, який визначає рівень внутрішнього переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, що є результатом оцінки доказів, необхідних для початкового, проміжного або остаточного процесуального рішення у кримінальному провадженні [6, с. 59].

Аналіз розглянутих позицій учених дозволяє зробити висновок про обґрунтованість обох цих підходів. Таким чином, з погляду об'єктивного критерію стандартами доказування є норми, зовні виражені в нормах КПК України та рішеннях Верховного Суду, які визначають рівень внутрішньої переконаності суб'єкта доказування, що є достатнім для того, щоб ухвалити процесуальне рішення. Такі правила відображають, насамперед, вимоги до предмета доказування, які слід враховувати при оцінці доказів на момент прийняття відповідного процесуального рішення з урахуванням кількісних та якісних вимог до сукупності доказів.

З погляду суб'єктивного критерію, стандарти доказування відображають рівень внутрішньої переконаності суб'єкта доказування, достатній для ухвалення відповідного процесуального рішення. Цей рівень внутрішнього переконання формується за результатами оцінки доказів на основі всебічно-

го, повного та неупередженого вивчення всіх обставин кримінального провадження.

1. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 24 с.
2. Крет Г.Р. Поняття й ознаки стандартів доказування в доктрині кримінального процесу. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 6. Vol. 2. P. 133-138.
3. Гловюк І.В., Степаненко А.С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція*. 2018. № 1. С. 13-20.
4. Мелех Л.В. Правова характеристика інституту доказів і доказування закордонних країн. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 1. С. 252-261.
5. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 177-186.
6. Литвин О.В. Кримінальне процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 214 с.

Денисов О. Є.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Сердюк І. А.
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДОПУСТИМІСТЬ ЯК ЗАКОНОДАВЧО ВИЗНАЧЕНА ВЛАСТИВІСТЬ ДОКАЗІВ

Однією з актуальних проблем, що торкаються властивості допустимості доказів, є відсутність в законодавстві критеріїв визначення неприпустимого доказу, що є передумовою для потенційного визнання доказів недопустимими.

Необхідність процесуальної форми доказу продиктована складним процесом його формування. Основна складність полягає в тому, що докази не існують самі по собі. Як справедливо зазначив С.А. Шейфер: «процес формування доказів характеризується багаторазовим відображенням події, що є предметом дослідження. Спочатку воно відбивається в навколишньому світі, залишаючи матеріальні сліди та ідеальні сліди, відображені в свідомості людей, які об'єктивуються в матеріалах справи, перетворюючись в докази в процесуальному значенні».

Зважаючи на високий ризик можливого спотворення первинної інформації, законодавець встановив процесуальну форму доказування, при дотриманні вимог якої спотворення первісної інформації відсутнє або зводиться до мінімуму [1, с. 148].

Так, ч. 3 ст. 62 Конституції України закріплює правовий припис, відповідно до якого «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь».

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення. Як бачимо, законодавець не закріпив легального поняття допустимості доказів. Відсутні в законодавстві і положення про значення властивості допустимості, критеріїв її визначення. Зазначені обставини сприяли неоднозначному розумінню допустимості доказів, про що свідчить судова практика.

У теорії кримінального процесу міститься багато різних інтерпретацій понять допустимості доказів. Частина вчених зазначає, що допустимість доказів означає їх придатність з погляду процесуальної форми. Інші ж автори, навпаки, стверджують, що допустимість відноситься не тільки до форми, але і змісту, що свідчить про необхідність дотримання інших вимог, пов'язаних з отриманням доказів: отримання з належного джерела, уповноваженими суб'єктами та передбаченими в законі засобами.

Найбільш точно і влучно з цього приводу висловився А.С. Барабаш, стверджуючи, що допустимість доказів слід розуміти у вузькому і широкому сенсі. Допустимість доказів у широкому сенсі – ємне поняття, воно пов'язане не тільки з самим доказом. У вузькому – доказ допустимий, коли інформація закріплена відповідно до вимог закону, але закон крім цього визначає джерела інформації, уповноважує тільки певних суб'єктів на отримання її та дозволяє це робити чітко визначеними способами. З усіх критеріїв допустимості доказу може бути тільки один – закріплення інформації відповідно до закону, і слід окремо говорити про допустимість джерел, суб'єктів отримання і способів отримання інформації. Остання тріада – передумова допустимості доказів, необхідна умова, але не те ж саме, що допустимість доказування.

Таким чином, допустимість є властивість доказування, що визначає процесуальну форму, а також умови, які сприяють формуванню доказів шляхом дотримання встановлених в законі вимог до джерел, суб'єктів і способів отримання інформації, а також способів її фіксації. Немає єдності думок з приводу призначення допустимості доказів. Водночас, розуміння призначення допустимості доказів є дуже важливим, оскільки відображає службову роль даної властивості [2, с. 118].

В умовах, коли справедливість правосуддя передбачає систему гарантій для захисту прав людини від безпідставного звинувачення і засудження, забороняє будь-які форми насильства над людиною для отримання її показань, захищає підозрюваного, обвинуваченого від свідчення проти себе, правила

про допустимість доказів набувають особливого значення як гарантія прав і свобод людини і громадянина та справедливості правосуддя. Передумовою такого розуміння призначення допустимості є розміщення раніше згаданої норми. З іншого боку, інститут допустимості доказів наділяє людину і громадянина правом на те, щоб в судочинстві використовувалися докази, які отримані відповідно до закону [3, с. 32].

Примітний той факт, що порушення норми кримінально-процесуального закону при отриманні доказів в більшості випадків тягне за собою порушення прав людини. При зворотній ситуації, у разі повного дотримання правил допустимості, як правило, не відбувається порушення права та законних інтересів людини. [4, с 187].

На нашу думку, саме забезпечення достовірності є другим призначенням допустимості доказів, поряд із захистом законних прав та інтересів особистості. Як зазначалося вище, вимоги допустимості спрямовані на забезпечення процесуальної форми доказів, без якої інформація не може мати доказового значення. Дотримання встановлених законодавцем вимог допустимості щодо джерел, належного суб'єкта, засобів та процесуальної закріпленості, є серйозною гарантією щодо збереження доказової інформації в її первозданному вигляді, яка була сформована подією кримінального правопорушення [5].

Дійсно, є випадки, коли доказ є допустимим, але в подальшому було встановлено його недостовірність. Оціночна діяльність являє собою тривалий процес, який завершується формулюванням певних висновків по справі на основі сукупності всіх зібраних доказів. Оцінка доказів з погляду допустимості здійснюється на початкових етапах діяльності. Наділення інформації процесуальною формою гарантує відсутність застосування насильства, погроз, інших незаконних заходів при збиранні (формуванні та закріпленні) доказів суб'єктом доказування.

Допустимість доказів не підміняє саму достовірність, вона виступає додатковою гарантією того, що підсумкові рішення будуть засновані на достовірних доказах.

1. Яновська О. Окремі питання загальної характеристики принципу змагальності в кримінальному судочинстві / О. Яновська // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 6. – С. 144–148.

2. Яновська О. Діалектика розвитку змагального кримінального судочинства: історія та сучасність / О.Г. Яновська // Юридична Україна. – 2011. – № 1. – С. 118–124.

3. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: моногр. Харків: Право, 2011. 466 с.

4. Завтур В.А. Збирання доказів слідчим суддею під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: вдосконалення нормативної регламентації. Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні: матер. Всеукр. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 7 груд. 2016 р.). Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 187-189.

5. Концепція судово-правової реформи в Україні від 28 квітня 1992 року [Електрон-

ний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, редакція від 14.05.2021, [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

7. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., редакція від 01.01.2020 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Кир'янова В. О.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Сердюк І. А.
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальне процесуальне доказування являє собою діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і на завершальному етапі суду, а також інших учасників кримінального провадження, що здійснюється у встановленому законом порядку, спрямоване на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню [1].

Відповідно до ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [2]. Для того, щоб із достатньою повнотою зібрати доказову базу, стороні обвинувачення необхідно встановити якомога більше обставин, що підлягають доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України. Адже, розкриття злочину безпосередньо залежить від повного й об'єктивного встановлення всіх обставин справи та причетних до вчинення злочину осіб.

Згідно зі ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню [3].

Ст. 91 КПК України визначає зміст предмета доказування, до якого від-

несено такі обставини: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [3].

У сучасній доктрині кримінально-процесуального права існують різні підходи до розуміння поняття предмет доказування. Так зокрема, М.М. Міхеєнко зауважив, що предметом доказування є загальне відображення предмета кримінального провадження. Як докази він навів низку обставин, передбачених кримінально-процесуальним законодавством, визначення яких необхідне для вирішення питань, що впливають із заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, з кримінальних справ загалом або судових справ на стадії виконання вироку суду [4, с. 98-99].

У доктринальних джерелах з кримінально-процесуального права наводяться й інші інтерпретації досліджуваного поняття:

1) предмет доказування – це система обставин, що виражають характеристики та зв'язки події, що розслідується, необхідні для правильного та всебічного вирішення питань у кримінальній справі [5, с. 139];

2) предмет доказування – сукупність передбачених законом обставин, які мають бути встановлені в будь-якій кримінальній справі, для її належного вирішення [6, с. 32].

В.Г. Танасевич, висловив власну думку щодо важливості обставин, які підлягають доказуванню, наголосивши на тому, що для повноцінного розслідування дослідник повинен у будь-якому випадку уявляти, що саме потрібно з'ясувати, тобто які фактичні обставини події повинні бути встановлені та в яких межах [7, с. 84].

У юридичній літературі як вимоги ст. 64 КПК України 1960 р., так і положення ст. 91 чинного КПК України отримали неоднозначне трактування.

На думку О.М. Васильєва, на початку дослідження доцільно використовувати формулу із семи питань: хто, що, де, з чією допомогою, чому, як і коли? Надалі обставини повинні визначатися відповідно до ознак злочину, адже найголовнішим у розслідуванні є встановлення наявності чи відсутності злочину в діянні особи [8, с. 148].

Зауважимо, що в ст. 91 КПК України містяться лише найзагальніші обставини, які не завжди враховують особливості розслідування конкретних злочинів. В.В. Тищенко наголошує на доцільності розмежування груп обставин, пов'язаних з:

1) подіями як процесом діяльності, наповненими змістом (юридична суть події, спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину, використані інструменти та ресурси), які здійснюються за конкретних обставин;

2) суб'єкт злочину та його психологічне ставлення до запланованих та/або вчинених дій;

3) об'єкт злочинних дій: майно, гроші, цінності;

4) суспільно небезпечні наслідки злочину [9, с. 145].

Отже, в сучасній доктрині кримінально-процесуального права склалися різні погляди вчених не лише на зміст предмета доказування, але й на зміст однойменного поняття. Причому еволюція таких поглядів не завжди обумовлена положеннями чинного кримінального процесуального законодавства, хоча саме його норми є відправною точкою для доктринальних досліджень.

1. Національна академія внутрішніх справ. кафедра кримінального процесу. мультимедійний навчальний посібник. докази і доказування у кримінальному процесі. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lection5_1.html (дата звернення: 10.05.2021).

2. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141), Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2020, підстава - 27-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.05.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.05.2021).

4. І. В. Дегтярьова. Кримінологічна характеристика особи злочинця. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/tipp/2011_1/Degt.pdf (дата звернення: 10.05.2021).

5. Р. С. Белкин. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie3759.html> (дата звернення: 10.05.2021).

6. А. В. Ендольцева. Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения. 2004. 158 с.

7. Є. Г. Коваленко Теорія доказів у кримінальному процесі України. Є. Г. Коваленко. Юрінком Інтер. 2006. 632 с.

8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12. «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS05313?an=64> (дата звернення: 11.05.2021).

9. В. В. Тищенко. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів. 2007. 260 с. URL: <https://scholar.google.com/citations?user=VraE7f0AAAAJ&hl=ru> (дата звернення: 12.05.2021).

Маляренко С.А.,
слухач магістратури

Науковий керівник:
Сердюк І. А.
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Доказування складає основну частину процесуальної діяльності, спрямовану на одержання об'єктивних даних, необхідних для виконання завдань судочинства. Згідно зі ст. 55 Конституції України права та свободи громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Система вимог, які створюють безпосередній зміст процесуальної форми, і відповідно, її елементи закріплюються у нормах цивільного процесуального права і, таким чином, одержують своє офіційне закріплення.

Поняття доказів та доказування під час судового розгляду розглядали у своїх працях такі правники, як Ю. І. Азаров, Ю. П. Аленін, В.П. Бахін, В. І. Бояров, В. І. Галаган, В.Г. Гончаренко, А. Я. Дубинський, В.С. Зеленський, А. В. Іщенко, Є. Г. Коваленко, І. П. Козаченко, В. С. Кузьмичов, К. Лук'янчиков, В. М. Ліщенко, А. О. Ляш, А. М. Лисиченко, В. Т. Маляренко, В.О. Попелюшко, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, С. М. Стахівський та ін.

Водночас, ступінь наукової розробленості окремих питань доказування є недостатнім і не задовольняє потреб юридичної практики.

Категорія «доказування» є однією з центральних у доктрині кримінального процесуального права, і визначається як діяльність суб'єктів кримінального процесу зі збирання, перевірки, оцінки доказів і їх процесуальних джерел, а також формування на цій основі певних тез та наведення аргументів для їх обґрунтування [1, с. 119].

Тільки суд, спираючись на докази, розглянуті в судовому засіданні, може визнати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення. На стадії судового розгляду суд вивчає докази, зібрані та подані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту. Він вирішує питання щодо достатності доказів, щоб визнати спростованою презумпцію невинуватості та винести

обвинувальний вирок.

Якщо докази не формують впевненості суду у вині обвинуваченого, має бути винесено виправдувальний вирок.

Таким чином докази, на яких може базуватися обвинувальний вирок, повинні не тільки відповідати вимогам належності і допустимості, але й обов'язково досліджуватися в суді.

Основою цієї вимоги є відмінності в процесуальних умовах на стадії досудового розслідування – з одного боку, та в процесі судового розгляду – з іншого.

У суді дослідження доказів проводиться в умовах рівності сторін, оскільки процесуальні рішення дозволено приймати виключно суду, а сторона обвинувачення позбавлена цієї переваги.

Однією з новел Кримінально-процесуального кодексу України є позбавлення впливу на суд сторони обвинувачення через фактичні дані, зібрані нею під час досудового розслідування.

КПК України визначив, що прокурор направляє до суду для розгляду не матеріали досудового розслідування, а лише обвинувальний акт із відповідними додатками. Подання інших документів до суду до судового розгляду заборонено (ч. 4 ст. 291 КПК України). На думку вчених, це позитив нового КПК, що гарантує реалізацію принципу безпосередності вивчення доказів сторін.

Тож до початку судового провадження суд не має інформації про те, кого слід допитувати як свідка в судовому засіданні, які речові докази та документи є у розпорядженні сторін кримінального провадження. Лише під час підготовчого судового провадження, коли суд вирішує питання, пов'язані з підготовкою до судового розгляду, як прокурор, так і сторона захисту можуть вимагати виклику певних осіб до суду для допиту, а також певних речей або документів (ч. 2 ст. 315 Кримінально-процесуального кодексу України).

Тому, на наш погляд, є підстави стверджувати, що новий КПК України все ж створив рівні можливості для сторін надати свої докази під час кримінального провадження. Хоча для кожної зі сторін – це різна кількість доказів, через різні юридичні засоби збору фактичних даних в рамках досудового розслідування.

Представлення доказів у судовому провадженні має свою специфіку. На наш погляд, його слід розглядати у двох аспектах:

- 1) як фізична передача до суду зібраних речей та документів;
- 2) як демонстрація сторонами своїх доказів, спрямованих на вивчення їх у суді та доведення їхньої переконливості.

Для забезпечення змагальності судочинства, права сторін та інших учасників процесу брати участь у доказуванні у кримінальному провадженні, Кримінально-процесуальний кодекс України передбачає визначення кількості доказів, що підлягають дослідженню, та порядок їх розгляду відразу після

пояснення обвинуваченого. Обсяг доказів, що підлягають дослідженню, та порядок їх дослідження визначаються рішенням суду після з'ясування відповідної думки учасників судового провадження.

Закон не визначає, в якій послідовності учасники судового провадження повинні висловлювати свої думки з приводу обсягу та порядку дослідження доказів. Уважаємо, що це питання потрібно вирішувати за аналогією з процесуальною нормою, передбаченою абз. 2 ч. 1 ст. 349 КПК України, згідно з якою докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – у другу. Дійсно, принципу змагальності повною мірою відповідає ситуація, коли спочатку представляє докази сторона обвинувачення, потім – сторона захисту, причому кожна з них обґрунтовує правомірність свого висновку і критикує доводи свого «супротивника».

Суд же остаточно має вирішити, які докази є допустимими і належними, а які ні, і на основі їх оцінки винести вирок.

Тому цілком логічно, що саме прокурор як, представник державного обвинувачення, котрий ініціює розгляд справи в суді, буде висловлювати свою думку щодо обсягу доказів, які потребують дослідження в судовому засіданні, першим.

Останніми ж це мають робити обвинувачений і його захисник, у яких після висловлення думок прокурора та інших учасників судового провадження повинна скластися точка зору щодо обсягу доказів та порядку їх дослідження, які будуть найбільш сприятливими для захисту обвинуваченого.

Дискусійним є питання про те, якими критеріями слід керуватися при визначенні належності фактичних даних до доказів сторони обвинувачення чи сторони захисту.

Так, Б.І. Яворський висловив думку, що, визначаючи приналежність відомостей до доказів обвинувачення чи доказів захисту для почергового їх дослідження, за вихідний критерій їх розрізнення необхідно брати те, яка сторона їх зібрала і подала до суду. При цьому, автор одразу ж наголошує, що тоді, коли правом і обов'язком збирати докази наділені лише уповноважені на те державні органи і посадові особи, цей критерій неприйнятний [2, с.46].

Суд або сторони судового провадження не вправі змінити послідовність дослідження доказів, яка встановлена законом. Тому спочатку докази подає сторона обвинувачення, на яку законом покладено обов'язок доказування, а потім сторона захисту. Ця вимога закону заснована на засаді змагальності, кожна зі сторін має можливість найбільш повно реалізувати гарантовані права на повне і всебічне дослідження доказів у ході судового слідства, правильне вирішення справи при збереженні судом об'єктивності та неупередженості.

Суд має право, якщо учасники провадження не заперечують, вважати недоцільним вивчення доказів за тих обставин, які ніхто не заперечує.

Наприклад, якщо обвинувачений повністю визнає свою провину у кри-

мінальному правопорушенні, інкримінованому органом досудового розслідування, погоджується з кваліфікацією вчиненого ним діяння, а прокурор, потерпілий не висловлює жодних заперечень проти обставин, суд може звинуватити обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Суд з'ясовує, чи правильно такі особи розуміють зміст цих обставин, чи є сумніви у добровільності своєї позиції, і пояснює їм, що в цьому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити вказані обставини в апеляційному порядку (ч. 3 ст. 349 КПК України). Це законодавче положення сприяє ефективності судового розгляду, дотриманню принципу розумного строку (ст. 28 КПК України).

Отже, підсумовуючи, ми наголошуємо, що норма, яка забороняє подавати до суду будь-які матеріали досудового розслідування, крім обвинувально-го акту та додатків до нього, є доречною та сприяє утвердженню принципу змагальності сторін. Враховуючи характер рішень, які можуть бути прийняті на стадії підготовчого провадження, сторони та інші учасники провадження мають бути наділені правом подавати до суду під час підготовчого засідання матеріали досудового розслідування, речі та документи, що мають значення для обґрунтування цих рішень. Остаточне подання до суду матеріалів досудового розслідування, а також речей та документів, отриманих стороною захисту, відбувається на стадії судового розгляду.

1. Костенко Р.В. Понятие и признаки уголовно-процессуальных доказательств. М. : Юрлитинформ, 2006. С.5
2. Яворський Б. І. Сприяння захисту в доказуванні у суді першої інстанції. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 3. С. 46.

Матвієнко Є. І.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Сердюк І. А.
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

СТАНДАРТИ СПРОЩЕНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У науковій юридичній літературі спрощений порядок кримінального провадження розуміють як процесуальну форму провадження, що має специфічні особливості, цілі і завдання, що в свою чергу, не суперечать цілям і завданням кримінального судочинства в цілому, характеризується вилученням окремих стадій кримінального провадження, завдяки чому провадження здійснюється у більш короткі строки [1, с. 100].

Українське кримінально-процесуальне законодавство, окрім загального порядку судового розгляду, передбачило також спрощене провадження. Йдеться, зокрема, про здійснюване спрощене провадження за фактами вчинення кримінальних проступків. У відповідності зі ст. 381 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), суд у ситуації отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у п'ятиденний строк, а у разі затримання особи – у порядку, визначеному ч. 4 ст. 298-2 КПК України, повинен невідкладно призначити дату судового розгляду [2].

Важливим положенням законодавства є те, що у ч. 2 ст. 381 КПК України законодавець вказав, що суд має розглянути обвинувальний акт відносно вчинення кримінального проступку без здійснення судового розгляду в судовому засіданні без участі учасників провадження, якщо обвинувачений не здійснює оспорювання встановлених під час процесу дізнання фактів і є згодним із розглядом обвинувального акта. Тобто, фактично йдеться про не здійснення стадії судового розгляду у випадку розгляду справи щодо кримінального проступку. У випадку спрощеного провадження суд здійснює дослідження та перевірку обвинувального акта на предмет його відповідності нормам КПК України. Також до обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному порядку прокурор повинен додати наступні документи:

- 1) письмову заяву підозрюваного, складену в присутності захисника,

щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 цієї статті та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

2) письмову заяву потерпілого, представника юридичної особи, відносно якої здійснюється провадження, щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного провадження в кримінальному судочинстві України: визначення та доцільність застосування[2].

Аналіз ч. 1 ст. 381 КПК України, присвяченої загальним положенням спрощеного провадження щодо кримінальних проступків, свідчить про те, що в ній суб'єктом законотворчості вживано словосполучення «суд має право ...». Тому проведення спрощеного провадження можна віднести до дискреційних повноважень суду (тобто повноважень на власний розсуд, але у межах закону). Однак у такої позиції є і опоненти.

К.П. Задоя відзначає, що суд, вирішуючи питання про розгляд обвинувального акта в спрощеному провадженні, де-факто може відмовити в його задоволенні лише у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 314 КПК України, не беручи до уваги питання матеріального кримінального права або ж доцільність проведення повного судового розгляду справ. Таким чином, на думку дослідника, закон не наділяє суд дискреційними повноваженнями щодо задоволення чи незадоволення клопотання про розгляд обвинувального акта в спрощеному провадженні [3, с. 30].

З огляду на це, спеціальне судове провадження в цілому, і підготовче провадження *in absentia* (тобто за відсутності обвинуваченого), зокрема, мають відповідати міжнародним стандартам. Так, у ст. 21 Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р. зазначено, що в разі, якщо ця Конвенція не передбачає іншого, виконання вироків, винесених за відсутності обвинуваченого, та постанов у кримінальних справах, здійснюється за тими ж правилами, що й виконання інших вироків [4].

Основною метою спрощеного провадження є розгляд обвинувального акта в судовому засіданні без обвинуваченого, що значно пришвидшує строк прийняття рішення в суді. Загалом, якщо прокурору достатньо підстав та доказів вважати, що обвинувальний акт має бути розглянутий у спрощеній процедурі, то він подає в обов'язковому порядку клопотання до судді. До клопотання повинні бути додані письмова заява обвинуваченого, що заповнюється в присутності захисника (адвоката), а також крім клопотання прокурор надає матеріали, в яких особа погоджується щодо зібраних проти неї доказів причетності до вчинення кримінального проступку, обставин досудового розслідування та процедури апеляційного оскарження прийнятих рішень суддею.

Отже, зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, законодавцеві необхідно привести національні стандарти спрощеного провадження у кримінальному судочинстві до міжнародних шляхом внесення доповнень до

ст.ст. 381, 382 КПК України, що забезпечать чіткий алгоритм дій суду, як суб'єкта правозастосування в процесі здійснення спрощеного провадження у кримінальному судочинстві.

1. Сливич І. І. Прискорені та спрощені провадження в кримінальному судочинстві України: визначення та доцільність застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер. Право. 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 97- 100.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України (*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) Документ 4651-VI, чинний, поточна редакція — Редакція від 14.01.2021, підстава - 1027-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення: 23.04.2021)

3. Задоя К. П. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року та законодавством європейських держав. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №. 1. С. 29-39.

4. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків від 28 травня 1970 р. № ETS-70. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_341. (Дата звернення: 10.05.2021)

Плескачова В. С.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Сердюк І. А.
*доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ

Важливою юридичною гарантією дотримання процесуальних прав обвинуваченого та інших учасників є апеляційне оскарження. Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України однією з засад судочинства є право осіб на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Тобто, особа може звернутися зі скаргою до апеляційного суду, якщо є відповідні підстави для звернення та особа отримала рішення по справі при розгляді його місцевим судом, з яким вона не згодна та вважає, що воно прийняте з порушенням вимог чинного законодавства України [1].

Основною функцією, яку Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) покладає на суд апеляційної інстанції, є перевірка за-

конності, обґрунтованості та справедливості рішень судів першої інстанції та слідчих суддів, що не набрали законної сили. Таку функцію неможливо здійснити без дослідження та оцінки доказів, які містяться у матеріалах кримінального провадження, а також нововиявлених доказів. Тому дослідження та оцінка доказів у суді апеляційної інстанції є засобом для виконання завдань, що покладені на суддів апеляційного суду.

Перевірка правосудності судового рішення може бути забезпечена лише через доказування у суді, яке у ч. 2 ст. 91 КПК України визначено як збирання, перевірка та оцінка доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [2].

Доказування на стадії апеляційного оскарження має деякі особливості, що обумовлюються його сутністю, а також такими загальними положеннями, як предмет апеляційного перегляду, межі апеляційної перевірки та недопустимість «повороту до гіршого рішення».

У ст. 409 КПК України зазначені вимоги до судового рішення, такі як законність, обґрунтованість і справедливість. Однак вказані вимоги до судового рішення можуть і не перевірятися одночасно, враховуючи що визначення меж перегляду судом апеляційної інстанції має диспозитивний характер.

Суд апеляційної інстанції має право переглядати судові рішення першої інстанції лише в межах поданої апеляційної скарги. Однак, є передбачені законодавством випадки, коли суд апеляційної інстанції вправі вийти за межі апеляційних вимог, якщо цим не погіршується становище обвинуваченого або особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Суд апеляційної інстанції здійснює оцінку доказів на підставі загальних правил, які передбачені ст. 94 КПК України. На жаль, Кримінальний процесуальний закон не передбачає для апеляційного провадження окремої статті, яка б присвячувалась особливостям доказування.

Якщо навести порівняльну характеристику КПК України та кримінального процесуального законодавства іноземних держав, то в інших державах питання доказування на стадії апеляційного оскарження регламентується більш конкретно.

Наприклад, в ч. 4 ст. 414 КПК Республіці Молдова розширено повноваження суддів щодо права на нове збирання, а також оцінку доказів [3].

Відповідно до ч. 7 § 263 КПК Чеської Республіки апеляційний суд може брати до уваги ті докази, які були досліджені у відкритому засіданні апеляційного суду; з огляду на зміну або доповнення фактичних обставин такі докази оцінюються у сукупності з доказами, які були досліджені судом першої інстанції під час судового розгляду.

Апеляційний суд пов'язаний оцінкою доказів, яку провів суд першої інстанції за винятком тих доказів, які апеляційний суд у відкритому засіданні самостійно знову дослідив [4, с. 922].

Наведені положення у чеській науці кримінального процесу визнача-

ються так, що будучи результатом дослідження та оцінки доказів під час апеляційного розгляду, фактичні обставини, з'ясовані апеляційною інстанцією, хоч і відрізняються від обставин, встановлених в оскарженому судовому рішенні, проте не можуть розглядатися у відриві від інших обставин, досліджених та оцінених судом першої інстанції під час судового розгляду [4, с. 624]. У разі самостійного встановлення апеляційною інстанцією окремих фактичних обставин справи, досліджені під час апеляційного розгляду докази вона оцінює самостійно, та незалежно від оцінки доказів, зробленої судом першої інстанції. У всіх інших випадках оцінка доказів, здійснена судом першої інстанції, є обов'язковою для апеляційного суду.

Доказування на стадії апеляційного оскарження має ряд особливостей. Такі особливості впливають із завдань, які стоять перед стадією апеляційного провадження, засад кримінального провадження, процесуальної форми діяльності, а також її правових наслідків, а саме прийняття процесуальних рішень у справі.

Особливості доказування зводяться до наступного:

1) суд апеляційної інстанції не зв'язаний оцінкою доказів, зробленою судом першої інстанції, та може ухвалити рішення, що істотно відрізняється від першого судового рішення;

2) в апеляційному провадженні підлягають оцінці не лише докази, зібрані та досліджені на попередніх стадіях кримінального процесу, але й відомості про факти, які не були предметом дослідження суду першої інстанції, та стали відомі лише на стадії апеляційного оскарження;

3) результатом оцінки як наявних у матеріалах кримінального провадження, так і нових доказів судом апеляційної інстанції може бути рішення, яким безпосередньо погіршується становище обвинуваченого (особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, особи, кримінальне провадження щодо якої закрито) та рішення повинно обов'язково прийматися, незалежно від того, хто був ініціатором апеляційної скарги;

4) докази підлягають оцінці лише за умови, що вони пов'язані з оскарженою частиною в судовому рішенні, тільки якщо суд апеляційної інстанції не скористається правом вийти за межі процесуальних вимог особи, яка подала апеляційну скаргу;

5) обмеженість обов'язкової сили вказівок суду апеляційної інстанції при призначенні нового розгляду в суді першої інстанції.

З цього приводу слушною є думка Н.О. Соловйова та Н.Т. Трішина про те, що в апеляційному провадженні настає якісний та зовсім інший рівень доказування, основним суб'єктом здійснення якого є суд вищої інстанції, склад якого представлений більш кваліфікованими суддями [5, с. 25].

Отже, на сьогоднішній день питання оскарження у суді апеляційної інстанції як ніколи є актуальним, адже багато осіб потерпають від свавільних рішень суду першої інстанції, які досить часто є незаконними та необґрунто-

ваними. Для виправлення правозастосовних помилок було створено суд вищої ланки, який законодавством уповноважений скасовувати неправосудні рішення, у такий спосіб усуваючи їх негативні наслідки. З приводу питання доказування на цій стадії, то необхідно внести зміни до КПК України, доповнивши його окремою статтею, в якій чітко були б визначені межі апеляційного розгляду, повноваження суддів під час розгляду апеляційної скарги для уникнення неправильного тлумачення норм кримінального процесуального законодавства.

1. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. Дата оновлення: 21.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.05.2021).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (дата звернення: 11.05.2021).

3. Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970> &lang=2 (дата звернення: 11.05.2021).

4. Jelínek J. a kolektiv. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. 3. vydání / Jiří Jelínek. – Praha : Leges, 2012. – 1301 s.

5. Соловьева Н.А. Юридикто-фактическая проверка приговора в апелляционном производстве: монография. М. : Юрлитинформ, 2013. С.184.

Савела Є. А.

слухач магістратури

Науковий керівник:

Сердюк І. А.

доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ВЕРХОВНОМУ СУДІ

Оптимальним з погляду захисту приватних і публічних інтересів, дотримання кримінальних процесуальних гарантій, встановлення істини є такий результат судового провадження, який би задовольняв його учасників і цілком відповідав меті та завданням кримінального провадження. Саме цей соціально-правовий наслідок реалізації функцій суду у кримінальному судочинстві узгоджується з доктриною правової держави і громадянського суспі-

льства, ролі судової влади у концепції поділу державної влади, позитивно впливає на стан законності та правопорядку. Утім якість суддівського правозастосування у сфері кримінального провадження небездоганна, що зумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних причин та умов. Ця обставина не могла не відобразитись у суспільній правосвідомості,

Одним із засобів захисту порушених прав і свобод громадян є провадження судів вищих інстанцій. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Тож, враховуючи викладене, дослідження особливостей доказів і доказування у провадженні у Верховному Суді є вкрай важливим та актуальним питанням.

Попередньо зауважимо, провадження у Верховному Суді є діяльністю з перегляду судових рішень (касаційний перегляд), що відіграє важливу роль у забезпеченні прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, прийняття законного й обґрунтованого судового рішення.

Право на перегляд судового рішення вищестоящим судом, включаючи Верховний Суд, вважається невід'ємною частиною права на судовий захист. Водночас, це положення є міжнародним стандартом, оскільки неможливо гарантувати законність та обґрунтованість судового рішення, не гарантуючи права зацікавленої особи переглядати його в іншому суді [1].

Відтак, важко переоцінити значення здійснення провадження у Верховному Суді. Проте, необхідно зазначити, що наразі, провадження у Верховному Суді є провадженням суду касаційної інстанції (п. 21, ч. 1 ст. 3 КПК України).

Так, до прийняття Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [2], в КПК України існувала така стадія кримінального процесу, як провадження у Верховному Суді України. Однак, вказаний Закон вніс зміни до деяких законодавчих актів, в тому числі й до КПК України, якими було виключено Главу 33, що регламентувала провадження у Верховному Суді України.

Відтак, дослідження провадження у Верховному Суді необхідно проводити «крізь призму» теоретичних положень, що відображають касаційне провадження, оскільки беручи до уваги викладене та приписи п. 21, ч. 1 ст. 3 КПК України Верховний Суд – це суд касаційної інстанції [3].

Для характеристики будь-якого правового явища чи процесу необхідно з'ясувати його юридичну природу, визначити його риси. Для ґрунтовного осмислення положень КПК України щодо касаційного провадження, необхідно проаналізувати його дефініцію, з'ясувати особливості здійснення.

Право на касаційне оскарження є невід'ємною складовою частиною права на справедливий суд. Водночас, з погляду правової доктрини саме відкриття касаційного провадження може розцінюватися як головний та вирішальний елемент реалізації такого права. Зазначене пояснюється тим, що саме собою подання касаційної скарги в установленому законом порядку,

хоч і є необхідним для касаційного оскарження, маючи відповідне юридичне значення, але не гарантує настання факту відкриття касаційного провадження [4].

Загалом, термін «касація» (лат. «cassatio» – скасування, знищення; франц. «casser» – ламати, скасовувати) вперше виник у Франції, а потім його було прийнято багатьма іншими державами, в тому числі й Україною [5].

Український учений Н.Р. Бобченко, критикуючи провадження у Верховному Суді України, зазначав: «З одного боку, касаційне провадження має продовжувати виконувати роль останнього ефективного засобу правового захисту перед зверненням до міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій (залишаючись звичайною формою оскарження й перевірки судових рішень), а з іншого – забезпечувати єдність та стабільність судової практики, сприяти удосконаленню кримінального та кримінального процесуального законодавства...». Аналогічну позицію стосовно призначення касаційного провадження в сучасній судовій практиці України висловлювали Ю.М. Грошевий [6], В.В. Онопенко [7], Я.М. Романюк [8] та ін.

Касаційне провадження є засобом процесуального впливу на діяльність судів як першої, так і апеляційної інстанцій. Перевіряючи судові рішення, касаційний суд здійснює процесуальний контроль за діяльністю судів нижчих інстанцій.

Метою касаційного провадження, крім виправлення помилок, допущених у ході розгляду справи судами першої та касаційної інстанції, є також забезпечення єдності судової практики, однакового застосування законів усіма судами України [9], що є запорукою довіри до судової гілки влади.

Нині, на жаль, рішення судів різних регіонів України досить часто відрізняються одне від одного, навіть за однотипними ситуаціями. Тому, розглядаючи цільове призначення суду касаційної інстанції, не можна не погодитися з В.В. Кривенком [10] у тому, що ключове призначення Верховного Суду – зорієнтувати суддів і судову практику на правильне застосування закону в державі.

В Україні ухвалені Верховним Судом є обов'язковими для судів нижчого рівня, однак, як зауважує Я.М. Романюк, на практиці така обов'язковість значною мірою є декларативною, адже «трапляються випадки, коли обов'язкові правові висновки Верховного Суду судами нижчого рівня нехтуються, ігноруються, не беруться до уваги, а судова практика спрямовується в інше русло» [11].

Отже, Верховний Суд, як найвищий судовий орган у системі судоустрою України, по-перше, забезпечує захист приватних і публічних інтересів, дотримання кримінальних процесуальних гарантій, встановлення істини, а також вирішує суперечності у судовій практиці; по-друге, здійснює касаційне оскарження, що є невід'ємною складовою частиною права на справедливий суд, а також є проявом процесуального контролю за законністю рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій.

1. Верховний Суд у цифрах і фактах за 2020 рік. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Zvit_2020.pdf.

2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 48, ст.436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19/ed20171215#n324>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.04.2020. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. Дата оновлення 14.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Бутирська І.А. Забезпечення Верховним Судом єдності судової практики: актуальні питання / *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. С. 153-155.

5. Овчаренко О.М. Актуальні правові позиції Верховного Суду з виконавчого провадження / *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. С. 182-186.

6. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Назар Ростиславович Бобечко. – Львів., 2016. – 498 с.

7. Грошевий М.Ю. Інстанційна побудова судової системи України. Вибрані праці / М.Ю. Грошевий; упорядники : О.В. Капліна, В.І. Маринів. –Х.: Право, 2011. – 656 с.

8. Онопенко В.В. «Мені судилося» (виступи, листи, інтерв'ю, хроніка подій – 2006-2010 роки) / В.В. Онопенко. – К. : Атіка, 2010. – 584 с.

9. Романюк Я.М. Реформування судової влади в Україні / Я.М. Романюк // *Право України*. – 2014. – № 11. – С. 14–73.

10. Кримінальний процес : підручник / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с

11. Кривенко В.В. «До 1991-го суд в Украине был карательным инструментом» [Електронний ресурс] / В.В. Кривенко // веб-сайт Верховного Суду України. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/A53A9AA7A44BD466C2257B44002EC6CA?OpenDocument&year=2005&month=10&](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/A53A9AA7A44BD466C2257B44002EC6CA?OpenDocument&year=2005&month=10&).

Чепеляк К. В.
слухач магістратури

Науковий керівник:
Сердюк І. А.
*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ НА ПІДСТАВІ УГОД
ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ МІЖ ПРОКУРОРОМ
ТА ПІДОЗРЮВАНИМ ЧИ ОБВИНУВАЧЕНИМ,
А ТАКОЖ ПРИМИРЕННЯ МІЖ ПОТЕРПІЛИМ
ТА ПІДОЗРЮВАНИМ/ОБВИНУВАЧЕНИМ**

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується реформуванням різних сфер державного і суспільного життя, однією з яких є кримінальне судочинство.

Розбудова України, як правової держави, вимагає вдосконалення окремих видів юридично значущої діяльності, з-поміж яких найбільш важливою є юрисдикційна діяльність судових органів. Підґрунтям для проведення таких реформ є кримінальне процесуальне законодавство, норми якого протягом останніх років зазнали суттєвих змін. Підтвердженням цьому слугує запровадження інституту кримінального провадження на підставі угод.

Актуальність окресленої проблематики полягає в тому, що зазначений інститут є найменш дослідженим у сучасній доктрині кримінального процесуального права, а тому до нього невипадково викликаний підвищений інтерес, адже він активно використовується у процесуальній діяльності органів досудового розслідування.

Проблемні питання його функціонування стали предметом наукового дискурсу багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Ці питання відображені в працях Ю. П. Аленіна, С. А. Альперта, О. В. Бауліна, В. М. Верещака, М. Й. Вільгушинського, Н. А. Орловської, В. В. Назарова, В. Т. Нора, В. М. Тертишника, І. А. Тітко, М. С. Строговича, Л. Д. Удалова, Д. В. Філіна, М. Є. Шумило, М. І. Хавронюка й ін.

Аналіз публікацій з досліджуваної проблематики свідчить про те, що праці вчених здебільшого присвячені таким аспектам, як історичні засади становлення зазначеного інституту, процесуальні особливості кримінального провадження на підставі угод, забезпечення прав сторін та інтересів у такому

провадженні.

Історичні витоки зародження та становлення інституту угод необхідно розглядати «крізь призму» становлення кримінального процесуального права нашої держави. Такі явища, як укладання угод, мали місце на різних етапах історичного розвитку суспільства.

Це пов'язано з тим, що в Україні протягом значного періоду часу не розмежовували процедури визнання вини та примирення потерпілого з винним. Попри це, мали місце спрощені процедури, які знаходили свій прояв у дійшовому каятті правопорушника, а також примиренні потерпілого із особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

У своєму дослідженні Р. В. Новак наголошує на тому, що кримінальне провадження на підставі угод є проявом диференціації кримінальної процесуальної форми, яка ґрунтується на матеріально-правових критеріях, що передбачають встановлення змісту договірних правовідносин і кримінально-процесуальних, які визначають форму і процедуру досягнення взаємних поступок між сторонами угод про примирення чи про визнання винуватості у кримінальному провадженні [1, с. 12].

Так, В. І. Тютюгін, О. В. Євдокімова, І. Давидович та І. В. Гловюк торкнулися правозастосовної сфери досліджуваного інституту, оскільки зосередилися на аспектах доказування в цьому провадженні та проблемних питаннях призначення покарання при укладенні угоди про примирення або визнання винуватості, шляхах удосконалення чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства [2].

Зауважимо, що до укладення угоди процес доказування здійснюється у звичайному порядку. Після її укладення у досудовому розслідуванні, відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені з плином часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди. Тому на час направлення обвинувального акту та угоди до суду, слідчий і прокурор повинні зібрати достатню кількість доказів, що беззаперечно підтверджує вчинення підозрюваним відповідного кримінального правопорушення. Інакше суд може ухвалити рішення про відмову у затвердженні угоди, а можливості збирання додаткових доказів для підтвердження вини підозрюваного можуть бути втрачені [3].

Ми погоджуємося із Т.В. Лукашкіною про необхідність встановлення обставин предмету доказування до моменту укладення угоди у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 5 ст. 469 укладення угоди можливе після повідомлення про підозру. А для того, щоб повідомити про підозру, необхідно встановити обставини кримінального правопорушення. Щоправда, проблематично це зробити протягом 24 годин після затримання особи за підоз-

рою у вчиненні кримінального правопорушення, як це передбачено ч. 2 ст. 278 КПК України. Аналогічних вказівок щодо розгляду угоди, укладеної під час досудового провадження, КПК України не містить, але важко уявити собі, щоб суд міг затвердити угоду, якщо є сумніви відносно кваліфікації діяння або доведеності вини підозрюваного. Отже, обставини, які складають предмет доказування, необхідно встановити в кожному кримінальному провадженні [3, с. 238].

Підсумовуючи вищенаведене, можна дійти висновку, що закріплення в КПК України такого інституту, як провадження на підставі угод про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим, а також примирення між потерпілим та підозрюваним/обвинуваченим є не лише новелою кримінального процесуального законодавства України, але й важливим юридичним засобом розв'язання кримінально-правових конфліктів на стадіях досудового розслідування та судового провадження.

1. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Новак Р. В. ; Харківський Національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 18 с.

2. Тютюгин В. И. Некоторые вопросы назначения наказания по соглашению сторон в связи с принятием нового уголовного процессуального кодекса Украины / В. И. Тютюгин // Матеріали наук.-практ. конф., Харків.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково–практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х.: Одіссей, 2013. – 1104 с.

Шевцова Д. І.

слухач магістратури

Науковий керівник:

Сердюк І. А.

*доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент,*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ: ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Розбудова України як правової держави супроводжується реформуванням різних сфер державної діяльності, що з необхідністю вимагає змін у системі законодавчого регулювання суспільних відносин. Наразі значна увага

приділяється можливостям особи відстоювати свої приватні права та інтереси. Яскравим прикладом гарантування цієї можливості є закріплення у Кримінальному процесуальному кодексі України від 2012 року інституту приватного обвинувачення.

Пріоритетним напрямком діяльності правоохоронних органів, безумовно, є захист суспільних інтересів, які диференціюють на публічні та приватні. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення дійсно зазнало ґрунтовних змін, проте не вирішило усіх питань.

Дослідженню кримінального провадження у формі приватного обвинувачення присвятили свої праці такі вчені: О.Г. Предместніков, І.В. Дітков, О.М. Костовська, О.В. Ряшко, М.А. Шабанов, Х.І. Нефедорів, Г.В. Денисенко й ін.

Принагідно відзначити, що у КПК України інститут кримінального провадження у формі приватного обвинувачення складають норми Глави 36, яка містить три статті, а саме:

- 1) Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ст. 477);
- 2) Початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (ст. 478 КПК України);
- 3) Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ст. 479).

Визначення поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення міститься у положенні ст. 477 КПК України, яка закріплює, що воно може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого. З огляду на дане положення, слід зауважити, що у випадку приватного обвинувачення головним ініціатором початку кримінального провадження виступає потерпіла особа, яка має право, а не обов'язок, звернутися до правоохоронних органів або суду з відповідною заявою. Тому, встановлення самого факту порушення законних прав та інтересів особи, які підпадають під перелік кримінальних правопорушень та проступків, що відносяться до приватного обвинувачення, можуть бути предметом досудового розслідування лише за наявності волевиявлення потерпілої особи про початок досудового розслідування за її зверненням [1].

Заслуговує на увагу позиція І. В. Діткова, який наголошує на необхідності саме виокремлення приватного інтересу у здійсненні розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Оскільки, під час проведення досудового розслідування у вказаній формі провадження порушуються законні інтереси особи, які визначені як приватні, то виникає потреба у перегляді формату національного законодавства України в аспекті суб'єктивного визначення меж приватного життя особи у відповідності з вимогами Конвенції про захист прав людини і основних свобод та практики Європейського Суду з прав людини [2].

Крім того, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення

виражає принцип диспозитивності, що надає змогу потерпілому за власним волевиявленням звертатися із заявою до дізнавача, слідчого, прокурора або суду для захисту власних приватних прав та інтересів, які було порушено у зв'язку з вчиненням кримінального проступку/правопорушення, а також надання їй прав щодо зміни обвинувачення або відмови від нього, що передбачено ч. 4 ст. 26 КПК України [1].

Зважаючи на те, що під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення на державу покладається обов'язок здійснювати досудове розслідування та правосуддя, а потерпілій особі надається не тільки право ініціювання такого виду провадження, а також і право відмовитися від подальшого розгляду кримінального провадження, що є безумовною підставою для його закриття, можна зазначити проблему можливого втручання для відповідного рішення потерпілого з боку правопорушника. Тобто, така проблема досить часто виникає тому, що нормами КПК України не надання потерпілому захисту з боку компетентних державних органів.

А.І. Тітков торкаючись цієї проблеми, зокрема, відзначає, що на практиці зустрічаються такі ситуації, коли на потерпілу особу можуть здійснювати вплив її близькі та родичі. Як приклад, автор наводить ситуацію, коли потерпілим є громадянин, який має безпорадний стан або інші порушення здоров'я, і право подати відповідну заяву про вчинення відносно нього протиправних дій надається його родичу, а останній, у свою чергу, не бажає початку досудового розслідування. Для вирішення цього питання А.І. Тітков пропонує надати можливість прокурору втручатися в провадження у формі приватного обвинувачення за наявності таких ситуацій [3].

Ще одна проблема, яка не знайшла свого законодавчого вирішення, полягає в тому, що значну кількість кримінальних правопорушень та проступків, які містяться у переліку, за яким може бути розпочато кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, містять фізичне, домашнє, сексуальне насильство. Для відновлення порушених прав потерпілого необхідно передбачити комплекс юридичних заходів, яких мають вжити правоохоронні органи після надходження заяви або здійснення виїзду за місцем проживання потерпілого, незалежно від його волі.

Розглядаючи практичну основу питання кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, досить часто зустрічається хибна думка стосовно того, що оскільки потерпіла особа за добровільним волевиявленням ініціює початок досудового розслідування, то вона самостійно повинна збирати всі існуючі докази для підтвердження завданої шкоди її правам та інтересам. Насправді, що стосується обов'язку доказування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, то слід керуватися нормами ст. 92 КПК України як загальним правилом. Крім того, предмет і межі доказування також розглядаються «крізь призму» загальних правил щодо розслідування кримінальних правопорушень, які визначені законом. Також потерпіла особа під час здійснення досудового розслідування у формі приватного

обвинувачення має право збирати докази шляхом витребування предметів та/або документів для подання їх до правоохоронного та/або судового органів. Проте, збирання доказів є правом, яке визначене законом, а не обов'язком [1].

Дієвим юридичним засобом для повного вирішення порушених прав та інтересів потерпілої особи за розглядом кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є право укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, яке відповідно закріплене ч. 4 ст. 56 КПК України [1].

Право ініціювати угоду про примирення надається потерпілому, а у випадках, передбачених законодавством, його законному представнику, а також підозрюваному/обвинуваченому. Заслугує на увагу той факт, що складання угоди про примирення можливе не тільки на стадії досудового розслідування, але й під час судового провадження, щоправда до конкретного моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення рішення. Це безумовно підтверджує той факт, що інститут приватного обвинувачення у кримінально-процесуальному судочинстві України спирається на досвід європейських країн із питань надання можливості «реабілітації» підозрюваного/обвинуваченого.

Зауважимо, що слідчий, дізнавач, прокурор та суддя ні в якому разі не мають права наполягати на укладенні угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним. На них покладається обов'язок проінформувати потерпілого та підозрюваного про таке право, роз'яснити процедуру укладення такої угоди та юридичні наслідки її укладення.

Отже, існування такої форми кримінального провадження, як приватне обвинувачення, слугує юридичною гарантією захисту та відновлення порушених злочинним посягання приватних прав та інтересів потерпілої особи, і має позитивний вплив на суспільну безпеку загалом. Проте існуючі прогалини в національному законодавстві значною мірою сповільнюють процес здійснення досудового розслідування та судового провадження у таких справах.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 27.04.2021 р.).

2. Дітков І.В. Особливості кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Вип. 1 (3) 2016 с.96-100.

3. Тітко І.А. Проблемні питання захисту інтересів постраждалих, стан яких унеможливує (ускладнює) самостійну ініціацію кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. с. 267–271.

Загоровська І. О.

*курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування*

Науковий керівник:

Христова Ю. В.

*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Сучасні суспільні трансформації в умовах зростання загроз національній безпеці, євроінтеграційних процесів, а також розвитку співробітництва України й НАТО обумовлюють необхідність модернізації наявної моделі взаємодії влади та суспільства, одним з інструментів якої є суспільний договір, за для реального відображення інтересів народу, удосконалення умов для розвитку людини, бізнесу та держави.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що під суспільним договором вчені розуміють добровільну багатосторонню домовленість між людьми щодо реалізації їхніх прав та інтересів через відмову від частини своїх природних прав на користь держави, яка, у свою чергу, повинна забезпечити гарантії прав на приватну власність, особисту свободу та безпеку [1, с. 175]; модель конституювання влади, що легалізує себе тільки в здійсненні демократичного законодавства, яке виходить від народу [2, с. 145].

Відтак сама ідея суспільного договору передбачає, щоб пропозиція його укладення походила від народу. Таким чином, прийняття парламентом від імені українського народу Конституції України в 1996 р. навряд чи можна вважати укладенням суспільного договору. Крім того, народ як основне джерело влади в Україні навіть не наділений ні правом законодавчої ініціативи, ні правом народного вето та ін. Висновок про те, що чинна Конституція України не є суспільним договором обґрунтували у своїх наукових дослідженнях вчені в галузі конституційного права. Так, на думку А. В. Самотуги, Конституція України є політико-правовим договором, що має здебільшого ознаки компромісу владних еліт і центрів влади – Президента і Парламенту [3, с. 59].

Актуальні питання модернізації чинної Конституції України стали предметом наукових досліджень багатьох вчених, які зробили вагомий внесок у науково-теоретичну розробку цієї проблематики. Наприклад,

Н. В. Агафонова переконливо наполягає на тому, що саме конституційна реформа є головним способом вирішення суперечностей між сучасними потребами розвитку суспільства та межами власне суспільного договору [4, с. 360].

Разом з цим, необхідно визнати й той факт, що для забезпечення поінформованої та ефективної участі суспільно свідомих і відповідальних громадян у політичних процесах держава має створити належні умови для засвоєння ними знань про нові можливості у цій сфері та набуття необхідних навичок для їх реалізації та подальшого розвитку демократичних цінностей.

Враховуючи викладене, вважаємо, що з метою забезпечення конституційного права суверену (народу) на владу важливо розглянути можливість закріплення в Конституції України таких форм безпосередньої демократії, як народна законодавча ініціатива, народне вето, народні обговорення, а також відкликання обраного народного представника.

1. Енциклопедичний словник з державного управління / Сурмін Ю. П. та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

2. Зінченко В. В. Англо-американська модель права та конституціоналізму як інтегративна традиція і вагоме джерело нормативних цінностей сучасної міжнародної правової системи і демократії. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 3. С. 89–101.

3. Самотуга А. В. Конституція України як «суспільний договір»: нотатки до наукової дискусії крізь призму її розробки, прийняття та внесення до неї змін. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. С. 59–68.

4. Агафонова Н. В. Конституція як об'єкт реформування. *Університетські наукові записки*. 2016. № 59. С. 351–366.

Сароян Р. М.

*курсант факультету
підготовки фахівців для органів
досудового розслідування*

Науковий керівник:

Христова Ю. В.

*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЕРХОВЕНСТВА КОНСТИТУЦІЇ: ГЛОБАЛЬНИЙ ДИСКУРС ТА ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ

Дослідженню правової природи верховенства конституції в системі права присвятили свої праці такі вчені, як: Д. Е. Аблязов, О. І. Багрій, Ю. Г. Барабаш, Ю. М. Бисага, А. П. Заєць, М. І. Козюбра, А. М. Колодій,

А. Р. Крусян, О. О. Майданник, М. В. Оніщук, В. Ф. Погорілко, С. П. Погребняк, І. Є. Словська, Ю. М. Тодика, які зробили істотний внесок у науково-теоретичну розробку цього питання та окреслили перспективні напрями його подальшого вивчення.

Відповідно до найбільш поширеного на сьогодні в науці конституційного права підходу положення частини другої статті 8 чинної Конституції України визначається як принцип верховенства Основного Закону, вперше в історії українського конституціоналізму [1, с. 116; 2, с. 23–24].

Зокрема, Д. Е. Аблязов за результатами проведеного у 2008 році дисертаційного дослідження на тему: «Принцип верховенства конституції» встановив, що він має три складові, а саме: 1) первинність конституційного регулювання; 2) визначення конституції як акта прямої дії, тобто гарантована конституцією можливість звертатися за захистом своїх прав виключно на підставі конституції, 3) універсальність конституції та конституційних норм [3, с. 25–31]

Щобільше, доктор юридичних наук І. Є. Словська наголошує на важливості призначення принципу верховенства конституції для функціонування та подальшого розвитку України, яке полягає у закріпленні та гарантуванні охоронюваних державою суспільних відносин як абсолютних цінностей [4, с. 101].

Разом з цим, необхідно зауважити, що деякі вчені вважають верховенство конституції складовою частиною принципу верховенства права, а відтак не виділяють його. Так, наприклад, Ю. Тодика констатує, принцип верховенства права проявляється через верховенство Конституції [5, с. 67.].

Цю думку поділяє А. Заєць, наполягаючи, що верховенство конституції – це складова принципу верховенства права [6, с. 4]. С. Погребняк у дисертаційному дослідженні «Основоположні принципи права» (2009 р.) на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук також не виокремлює верховенство конституції як самостійний принцип [7, с. 264–296].

М. Козюбра теж вважає невиправданим розглядати верховенство конституції відокремлено від верховенства права [8, с. 30].

Як аргумент на підтримку значущості верховенства Основного закону як окремого принципу зауважимо, що відповідно до статті 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» забезпечення верховенства Конституції України є завданням цього органу конституційної юрисдикції [9]. Крім того, сам факт еволюції верховенства конституції від ідеального принципу до конституційної доктрини у правовій системі України довела О. І. Багрій за результатами дисертаційного дослідження «Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України)» (2016 р.) [10, с.10], проте закріплення цього принципу в національному законодавстві наразі ще не завершено.

Наявні в науці конституційного права позиції щодо недоцільності існування «трьох верховенств» (права, конституції, закону) у рамках однієї правової системи спростовує і А. Р. Крусян, який за результатами дослідження теорії та практики сучасного українського конституціоналізму на рівні до-

кторської дисертації (2010 р.) зауважив, що принцип верховенства права та принцип верховенства Конституції і законів України є взаємозалежними, але не тотожними. Автор наполягає, що ці принципи, взяті в їх взаємодії і взаємному доповненні, поєднуючись один з одним і проявляючись один через одного, компенсують змістовно-прикладну невизначеність, яка властива кожному з них окремо [11, с. 167].

Принагідно зауважимо, що верховенство конституції також виражається у визначенні її активної ролі в правовому регулюванні базових аспектів життя суспільства та держави; використанні конституційних норм як норм прямої дії судами при вирішенні конкретних справ; її найвищій юридичній силі та пріоритетному використанні; вирішенні конфліктів та колізій між суб'єктами права із застосуванням конституційних норм. При цьому «нормативність» конституції, необхідно відокремлювати від її «верховенства», адже концепція конституційного верховенства описує здатність конституцій встановлювати ієрархічну першість у джерелах права.

Отже, розвиток українського конституціоналізму зумовлюється ефективністю правового регулювання соціальних відносин, основою якого слід вважати систему законодавства при визнанні пріоритету Конституції як Основного Закону держави. Усе вищезазначене додатково обґрунтовує необхідність удосконалення законодавчої регламентації поняття верховенства Конституції шляхом його визначення у статті 8 Конституції України як принципу.

1. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис.. докт. юрид. наук. 12.00.01, 12.00.02. Київ, 1998. 382 с.
2. Словська І. Є. Український конституціоналізм : етапи становлення і розвитку : дис.. канд.. юрид. наук. 12.00.02. Київ, 2004. 213 с.
3. Аблязов Д. Е. Принцип верховенства конституції: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.02 / Аблязов Денис Едуардович. Острог, 2008. 201 с.
4. Словська І. Є. Принцип верховенства конституції в системі вітчизняного конституціоналізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія Право. Вип. 29. Том 1. С. 99–102.
5. Тодька Ю. Н. Основы конституционного строя Украины. Харьков : Факт, 1999. 319 с.
6. Заєць А. Принцип верховенства права (теоретично-методологічне обґрунтування). *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 1(12). С. 4–6.
7. Погребняк С.П. Основоположні принципи права : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.01/ Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Харків, 2009. 433 с.
8. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і верховенства Конституції України: співвідношення. *Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика*. Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. 1–3 черв. 2000 р. Ужгород: «Закарпаття», 2000. С. 27–34.
9. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 01.06.2021).
10. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України) : дис. ... к-та юрид. наук : 12.00.02 / Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2016. 239 с.
11. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2010. 546 с.
12. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша

: посіб. для студентів. Львів. Астролябія, 2003. 232 с.

13. Концептуалізація конституційної верховенства: глобальний дискурс і правова традиція URL : <https://www.cambridge.org/core/journals/german-law-journal/article/conceptualization-of-constitutional-supremacy-global-discourse-and-legal-tradition/6C4866DC3A13EBBAC4AB0DB22D517D2F#fn103> (дата звернення 05.06.2021).

14. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм. 2010. 560 с.

15. Погребняк С. Принцип верховенства права: сутність структура // Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм : зб. ст. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. О. Недбайла, 2008. С. 44-45.

16. Теоретичні засади конституціоналізму URL: <http://www.pravo.vuzlib.su>. (дата звернення 05.06.2021).

Гречишкін І. К.

*курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування*

Науковий керівник:

Христова Ю. В.

*доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАРОДНОЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

На сьогодні в законодавстві багатьох демократичних держав світу передбачено право народу на законодавчу ініціативу, а також визначені форми і порядок її реалізації.

Актуальність дослідження зарубіжного досвіду конституційно-правового регулювання народної законодавчої ініціативи обумовлена потребою виробити її оптимальну модель для впровадження в Україні, про що свідчать як історія вітчизняного конституціоналізму, так і численні законопроекти щодо законодавчої ініціативи Українського народу.

Вперше у світі право народу на законодавчу ініціативу (на місцевому рівні) було передбачено в США, зокрема, законом штату Массачусетс (1715 р.) [1, с. 6], а в Європі – у Конституції швейцарського кантону Ваадт (1845 року) [1, с. 198]. На федеральному рівні в Швейцарії народні законодавчі ініціативи були введені у 1891 р.

За результатами проведеного в межах даного дослідження аналізу конституційно-правового регулювання народної законодавчої ініціативи в зарубіжних країнах встановлено, що в більшості з них конкретизовано кількісні

та якісні вимоги до суб'єктів такої ініціативи, а також визначені форми і порядок її реалізації. Наприклад, відповідно до положень статті 71 Конституції Італії народ здійснює законодавчу ініціативу від імені не менше 50 тис. виборців законопроекту, складеного у формі статей закону [2], в Австрії – 100 тис. або 1/6 частини виборців 3-х земель (ч.2 ст.41 Конституції) [3], в Латвії – 1/10 частина виборців (ст. 65 Конституції) [4], в Іспанії – 500 тис. (ч.3. ст.87 Конституції) [5], в Польщі – 100 тис. (ч.2 ст.118 Конституції) [6] Румунії – 250 тис. як мінімум з однієї чверті повітів країни, а в кожному з цих повітів або в муніципії Бухарест в підтримку цієї ініціативи будуть зареєстровані не менше 10 тис. підписів (ч.1 ст.73 Конституції) [7], в Бразилії – 1 % виборців, розподіленого як мінімум в п'яти штатах і як мінімум з 0,3 % виборців у кожному з них (§ 2. ст. 61 Конституції) [8].

Зарубіжний досвід конституційно-правового регулювання народної законодавчої ініціативи показує, що при впровадженні цього інституту важливо встановити вичерпний перелік питань, щодо яких виборці зможуть подавати проекти законів, а стосовно яких – ні. Так, наприклад, для народу Іспанії неможливою є законодавча ініціатива щодо питань економічних планів чи врегулювання державного бюджету. У Конституції Румунії встановлено ще більш широке коло заборон, серед яких представлені проблеми податкового врегулювання, міжнародних відносин, амністії чи помилювання.

Враховуючи викладене, додатково обґрунтовано потребу доповнити перелік суб'єктів права законодавчої ініціативи в Конституції України таким суб'єктом, як народ, визначивши при цьому кількість виборців та їх адміністративно-територіальну належність, від імені яких ініціюватиметься законопроект.

1. Руденко В. Н. Прямая демократия : модели правления, конституционно-правовые институты. Екатеринбург : УрО РАН , 2003. 476 с.

2. Конституция Италии от 22 дек. 1947 г. URL: https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/italy/italy-old-r.htm (дата обращения: 01.06.2021).

3. Конституция Австрийской Республики. Федеральный конституционный закон от 10 нояб. 1920 р.; по сост. на май 2021 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/austria.pdf> (дата обращения: 01.06.2021).

4. Конституция Латвийской Республики от 15 февр. 1922 года; по сост. на май 2021 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/latvia.pdf> (дата обращения: 01.06.2021).

5. Конституция Испании от 27 дек. 1978 г. URL: <http://vivovoco.astronet.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM#32> (дата обращения: 01.06.2021).

6. Конституция Польской Республики от 2 апр. 1997 г. URL: https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm (дата обращения: 01.06.2021).

7. Конституция Румынии 21 нояб. 1991 г. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> (дата обращения: 01.06.2021).

8. Конституция Республики Бразилия 5 окт. 1988 г. URL: <https://www.krugosvet.ru/enc/gosudarstvo-i-politika/braziliya-konstitutsiya>. (дата обращения: 01.06.2021).

Для нотаток

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

*Матеріали
Регіонального науково-практичного семінару
(м. Дніпро, 17 червня 2021 р.)*

Відповідальний за випуск
д.ю.н., проф. В.О.Боняк

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *А.В. Сомотуга*
Редактор *І.А. Сердюк*

Підп. до друку 03.09.2021. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times.
Друк трафаретний (RISO), цифровий. Папір офісний.
Ум.-друк. арк. 6,75. Обл.-вид арк. 7,25. Тираж 50 прим. Зам. № 09/21-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018